

DUKLA VĚČNE ŽIVÁ 7

DUKLA
večne živá

7

83—013—85
02 Kčs 25,—

DUKELSKÉ MÚZEUM

DUKLA VEČNE ŽIVÁ

7

Zborník spomienok účastníkov
Karpatsko-dukelskej operácie
a odborných prác

Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo Košice
pre Dukelské múzeum vo Svidníku roku 1985

Úvod

Do rúk čitateľa sa dostáva už siedme číslo zborníka Dukla večne živá, ktorý vydáva Dukelské múzeum vo Svidníku. Na rozdiel od predchádzajúcich je štrukturálne rozčlenené na dve časti.

Prvú tvoria spomienky priamych účastníkov karpatsko-dukelskej operácie a bojov za oslobodenie našej krajiny. Opäť pred nami ožívajú dramatické chvíle bojov plné napäťa, spoznávame, koľko húzevnatosti, osobného hrdinstva a obetí museli priniesť československí a sovietski vojaci, kých vkočili na pôdu Československa.

Boje na Dukle mali veľký strategický význam vo vývoji národnoslobodzovacieho zápasu nášho ľudu i vo vývoji udalostí druhej svetovej vojny. Úspešným zavŕšením karpatsko-dukelskej operácie sa začalo postupné oslobodzovanie našej krajiny spod fašistickej poroby. A v boji proti spoločnému nepriateľovi stál verne po boku Sovietskej armády 1. československý armádny zbor v ZSSR. Jeho jednotlivé vojenské zoskupenia - či už 2. samostatná paradesantná brigáda, tankové prápory, pechota, ktorých činnosť sa spomína v jednotlivých príspievkoch, ale aj ďalšie čestne splnili svoju bojovú úlohu - prelomiť nepriateľskú obranu na Dukelskom priesmyku, vstúpiť do vlasti a prísť na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Slovenský ľud sa hrudinsky so zbraňou v ruke postavil na odpor voči nenávidenému fašizmu. Bojové priebehy frontových vojakov sú predchutné túžbou po slobode a domovine, všetci účastníci národnoslobodzovacích bojov neváhali ani na chvíľu položiť za miér a pokojný život v prípade potreby aj to najcennejšie — svoje životy.

Druhá časť zborníka predstavuje vedeckovýskumné práce. Približujú nám detailne priebeh a vojenský, politický i medzinárodný význam bojov na Dukle, ukazujú dôležitosť práce komunistov a osvetových pracovníkov v 1. čs. armádnom zbere, dokumentujú bratskú pomoc sovietskych vojenských jednotiek nášmu ľudu v najťažších chvíľach.

Zborník dopĺňa obrazová príloha, prináša autentické zábbery z priebehu bojových akcií — sú to dnes vzácne historické svedectvá.

Publikácia Dukla večne živá 7 tak dôstojne prispieva k oslavám veľkého medzinárodnoslobodzovacieho zápasu československého ľudu — 40. výročia oslobodenia našej vlasti slávnou Sovietskou armádou. Naše národy nikdy neza-

budnú na obete, ktoré priniesol sovietsky ľud pre ich záchrannu spod fašistického jarma.

Spojenectvo so Sovietskym zväzom trvá dodnes, máme v ňom spoľahlivého priateľa, s ktorým spoločne budujeme spokojný a mierový život pre všetko pokrokové ľudstvo.

*PhDr. Ivan MINDOŠ,
riaditeľ Dukelského múzea*

I. časť

2. československá samostatná paradesantná brigáda

I.

Medzi jednotky, ktoré prispeli k obohateniu bojových a revolučných tradícií našich bratských národov, patrí aj 2. čs. samostatná paradesantná brigáda v ZSSR. Jej bojová cesta a všetko, čo s ňou súvisí, je súčasťou jednej zo svetlých stránok história protifašistického boja českého a slovenského ľudu počas druhej svetovej vojny. História 2. čs. paradesantnej brigády je históriou nádejí, túžob a úspechov tých, ktorí neváhali obetovať za obnovenie Československej republiky — za nové Československo — to najcennejšie a najdrahšie, čo mali — svoje životy.

Dnes, po vyše 40 rokoch od vzniku prvého čs. výsadkového zväzku vôbec, sa presné detaily časovo krátkej, ale bohatej histórie 2. čs. paradesantnej brigády pomerne ľažko reprodukujú. Čo sa však hlboko vrylo do pamäti všetkých jej príslušníkov, je neopakovateľná atmosféra tých čias, keď sa 30. augusta 1944 v Proskurove prostredníctvom Slovenského slobodného vysielača rozšírila správa, že Slovensko povstalo so zbraňou v ruke proti hitlerovským vatrecom a ich domácim prisluhovačom.

Po vyhlásení, že slovenský národ bojuje proti nemeckým vojskám, ktoré prekročili 29. augusta 1944 slovenské hranice, zhromaždili sa všetci dôstojníci, poddôstojníci a vojaci prítomní v kasárnach na priestranstve v blízkosti štábu brigády a dožadovali sa urýchleného presunu brigády na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Nik z nich nepochyboval, že sa tak stane v čo najkratšom čase. A keď 4. septembra 1944 odchádzal prvý transport s 1. paradesantným práporom z Proskurova cez Tarnopol, L'vov do Przemyszu a za ním ďalej, všetko nasvedčovalo tomu, že ide o presun v rámci príprav brigády k odletu do Povstania. V cielovej železničnej stanici čakalo však každý transport veľké prekvapenie. Tu sa jednotky dozvedeli, že sa brigáda má pripraviť na peši presun smerom na frontu.

Táto správa spôsobila veľké rozčarование v mužstve a veliteľskom zbere brigády.

— Prečo sa neletí? — to bola najživšie prediskutovaná otázka počas usilovného pochodu z Przemyszu, po ľavom brehu rieky San smerom na Dynów a Domanadz (10 km severovýchodne od Krosna). V tom čase nikto z príslušníkov brigády nepoznal pravú príčinu rozhodnutia 1. ukrajinského frontu, a tak zostalo len pri dohadoch.

Počiatočné stiesnené pocity, spôsobené neočakávanou a náhlou zmenou úlohy brigády, postupne ustupovali únave a myšlienkom jednotlivcov na prvé stretnutie s nepriateľom. Namáhavý pochod však mužstvo nedeprimoval, náladu mali pochodujúci vojaci dobrú. Presun brigády, ktorý bol dlhý viac ako 120 km, sa uskutočnil za krátky čas. Trval vyše troch dní. Pochodovalo sa s nesmiernym vypäťím sín, takmer bez prestávky — vo dne v noci. Mužstvo vari najviac vyčerpávala munícia, ktorú museli niest, pretože brigáda nemala k dispozícii dopravné prostriedky na jej odvoz.

Počas pochodu v noci z 10. na 11. septembra 1944 sa uskutočnila zmena pochodej osi. Veliteľ brigády dostal rozkaz: urýchlene presunúť brigádu do priesoru Haczów — Sanoczek, prejsť do podriadenosti veliteľa 67. streleckého zboru 38. armády a v čase od 18.00 hod. 11. septembra do 03.00 hod. 12. septembra vystriedať 121. sovietsku streleckú divíziu v obrane na úseku Besko — Sanoczek s úlohou zabezpečiť ľavý bok 38. armády.

Začala sa bojová cesta 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády na pomoc SNP.

II.

Skôr ako sa budeme zaoberať bojovou činnosťou 2. čs. paradesantnej brigády v predhorí Karpát, považujeme za vhodné zmieniť sa aspoň o niektorých skutočnostiach, ktoré zapríčinili, že brigáda neletela priamo na Slovensko do Povstania hned po jeho vyhlásení.

V čase, keď československý velvyslanec v Moskve Zdeněk Fierlinger požadal sovietsku vládu o pomoc bojujúcemu Slovensku, bola línia frontu vo vzdialnosti približne 40 - 50 km od severovýchodnej hranice Slovenska na čiare: Tarnów, Krosno, Sanok, Sambor a ďalej pozdĺž hraníc Zakarpatskej Ukrajiny až do Rumunska.

Sovietska vláda vyšla v ústrety požiadavke československých predstaviteľov v Moskve a stan hlavného veliteľa, berúc do úvahy vývoj situácie na Slovensku, sa rozhodol vyčleniť značnú časť sovietskych vojenských sín na spojenie s Povstaním. Ak mala byť vojenská pomoc SNP účinná, musela sa uskutočniť čo najskôr a čo najkratšou cestou. Takúto možnosť poskytovali priechody cez karpatské priesmyky.

Najbližšie na sever od Karpát boli vojská ľavého krídla 1. ukrajinského frontu, ktoré mali po operačnej prestávke útočiť západným smerom na Krakov. No i za tejto nie priaznivej situácie stan hlavného veliteľa nariadił uskutočniť operáciu v smere Krosno - Prešov. Zároveň dal súhlas, aby sa na operácii zúčastnil 1. čs. armádny zbor v ZSSR a slovenské jednotky na severovýchodnom Slovensku.¹ Na vykonanie operácie vyčlenili:²

¹ Ide o dve východoslovenské divízie — pozn. aut.

² Grečko, A. A. a kol.: *Veľká vlastenecká vojna Sovietskeho zväzu 1941—1945*. Moskva 1965, s. 403.

— z 1. ukrajinského frontu: 38. armádu, jazdecký a tankový zbor a 1. čs. armádny zbor,

— zo 4. ukrajinského frontu: 1. gardovú armádu.

Na operáciu boli pridelené aj početné letecké jednotky.

Kedže sovietske velenie v tom čase nerátalo s útočnou operáciou týchto vojsk v Karpatoch, ich postup na Slovensko bol spojený s veľkými ťažkosťami. Len operačné preskupenie vojsk, ktoré bojovali pozdĺž severovýchodnej hranice Slovenska západným smerom, a nasmerovanie ich hlavných síl na juh bolo veľmi zložitou záležitosťou. Okrem toho sovietske vojská museli pri postupe na Slovensko prekonáť hrebene Východných Beskýd, teda bojať v teréne, v ktorom nemali bojové skúsenosti a na ich špeciálnu prípravu nemali čas. Po skončení bojov pri Ľvove a Sandomierzi boli vojaci vyčerpaní, jednotky nekompletné, mali obmedzené zásoby materiálnych prostriedkov, nemali dostatok tankov na priamu podporu pechoty a horský zalesnený terén im ani nedovoľoval použiť veľa tankov.

Plánovanie karpatsko-dukelskej operácie v zložitom horskom teréne sa skončilo v nezvykle krátkom čase, v priebehu 4-5 dní, čo len zdôrazňuje úsilie ZSSR urýchlene poskytovať pomoc Povstaniu.

Hlavná úloha pripadla zväzkom 38. armády, ktoré mali podľa smerníc veliteľa 1. ukrajinského frontu prelomiť obranu nepriateľa v priestore Krosna a ďalej rozvíjať útok v smere miest Dukla — Svidník — Prešov. V súčinnosti so 107. zborom 1. gardovej armády, útočiacim v smere Zagorz — Komancza, mali preniknúť na Slovensko a piaty deň operácie dosiahnuť čiaru Stará Lubovňa — Prešov.

Nebola to ani jednoduchá, ani ľahká úloha. Vojská 38. armády museli počas piatich dní prekonať vzdialenosť okolo 100 km v náročnom horskom teréne. Plánované tempo postupu pri operácii bolo vysoké — prejsť 18—25 km každý deň. Úspešné splnenie úlohy však predpokladalo zničiť nepriateľa v tactickej hlbke v priebehu jedného dňa, nedopustiť odchod jeho väčších síl do horského terénu a preniknúť vlastnými silami do predhoria Karpát skôr ako nepriateľ. Ďalej bolo treba zabezpečiť vysoké tempo rýchlych zväzkov, ktoré by predišli nepriateľa v obsadení horských priechodov v Karpatoch jeho zálohami.

Obe predchádzajúce podmienky úzko súviseli s aktívou činnosťou dvoch východoslovenských divízií, ktoré mali udrieť z tyla nepriateľa a zabrániť prísunu jeho záloh do priestoru karpatských priesmykov. Odzbrojením oboch divízií nemeckými jednotkami pred začiatkom karpatsko-dukelskej operácie sa ešte viac skomplikovala už i tak zložitá úloha 38. armády.

Aj napriek týmto ťažkostiam sa prípravy v štáboch a vojskách 38. armády ukončili v stanovenom termíne a 8. septembra 1944 sa začala jedna z najhúževnejších bitiek na sovietsko-nemeckom fronte počas druhej svetovej vojny.

Po 125-minútovej delostreleckej príprave, o 08.45 hod., vyrazili prvosledové divízie 38. armády na seč a úspešne prelomili obranu nepriateľa v smere hlavného úderu. Už v poludňajších hodinách sa vytvorili priaznivé podmienky pre nasadenie rýchlych bojových zväzkov z druhého sledu 38. armády na rozvinutie úspechu. Pretože sa nepriateľ v Krosne úporne bránil, museli 25. tankový zbor, 1. gardový jazdecký zbor a 1. čs. armádny zbor postupovať do prieľomu inými,

neschodnejšími cestami, ako sa plánovalo. To malo za následok preťaženie komunikácií. Nahromadenie vojsk a bojovej techniky na malom priestore znemožnilo tankovému a jazdeckému zboru dostať sa včas pred pechotu a zoskupiť sa v priebehu 1. dňa operácie. Stalo sa tak až druhého dňa — ráno 9. septembra. Nasadenie čerstvých súčasťí neprineslo očakávaný úspech, pretože prielom do nepriateľskej obrany bol v priebehu noci uzavretý.

Nemeckému veleniu sa podarilo sústredit' v pásme prieľomu značné sily, a tým zabrádiť tempo útoku v smere hlavného úderu 38. armády. V nasledujúcich dňoch pokračoval nepriateľ v prísune záloh do dukelského priestoru z iných, pokojnejších úsekov frontu, čím sa jeho počiatocná nepriaznivá situácia podstatne zlepšila a útočné tempo 38. armády sa nadáľe spomaľovalo. Namiesto plánovaného rýchleho presunu cez zalesnenú horskú oblasť Karpát sa museli sovietski a československí vojaci prebíjať ťažkým horským terénom a krok za krokom zdolávať stále silného nepriateľa.

Ak na začiatku operácie stáli proti vojskám 38. armády len 3 nemecké divízie, tak na konci 1. obdobia³ sa zvýšil ich počet na 6 peších a 2 tankové divízie. V poloviči septembra mal nepriateľ takmer trojnásobnú prevahu v tankoch a samohybnom delostrelectve. V pechote boli sily vyrovnané.⁴ Okrem priaznivého pomerenia síl nepriateľ využil výhodné teréne podmienky a aktívnu obranou (častými protiútokmi) sa usiloval za každú cenu zabrániť postupu 38. armády a 1. čs. armádneho zboru na Slovensko.

Z priebehu bojov v 1. období karpatsko-dukelskej operácie vidíme, že 38. armáda v smere hlavného úderu prelomila taktickú hlbku nepriateľskej obrany. Nepriateľovi sa však podarilo prieľom prehradiť a zabrániť jeho rozšíreniu do operačnej hlbky. 1. gardový jazdecký zbor, ktorý prenikol do operačnej hlbky, bol odrezaný od hlavných síl armády a obklúčený. Na konci 1. obdobia operácie sa vytvoril nepriaznivý pomer síl pre útočiace vojská v rozhodujúcom smere 38. armády. Úspech karpatsko-dukelskej operácie bol ohrozený.

Nepriaznivý vývoj situácie na dukelskom bojisku zapríčinený náhlou zmenou pomeru síl v prospech nepriateľa dáva aj odpoved' na otázku, prečo 2. čs. samostatná paradesantná brigáda neletela priamo na Slovensko, ale bola najskôr nasadená v Karpatoch ako peší zväzok.

Sovietske velenie pri plánovaní karpatsko-dukelskej operácie uvažovalo o vysadení 2. čs. paradesantnej brigády do priestoru severne od Stropkova, prípadne Spišskej Novej Vsi na začiatku operácie, alebo neskôr podľa vývoja situácie — na západnom Slovensku, príp. ešte západnejšie — na Morave. Tieto varianty však prichádzali do úvahy len vtedy, keď vojská 38. armády rýchle preniknú cez karpatské priečody na Slovensko. Vysadenie paradesantnej brigády v operačnej hlbke za nepriaznivej bojovej situácie na predhorí Karpát bolo vopred — mierne povedané — odsúdené na neúspech, a preto 2. čs. samostatná paradesantná brigáda zostala do 9. septembra v zálohe veliteľa 1. ukrajinského frontu.

³ 1. obdobie karpatsko-dukelskej operácie trvalo od 8. do 14. septembra 1944 — pozn. aut.

⁴ Grečko, A. A. a kol.: c. d., s. 403.

Vzhľadom na spomalenie tempa a vysokú aktivitu nepriateľa v smere hlavného úderu 38. armády Krosno—Dukla sa veliteľ armády rozhodol nasadiť 2. čs. samostatnú paradesantnú brigádu na krytie ľavého boku armády a vystriedanú 121. streleckú divíziu vyčleniť pre svoju zálohu.

Striedanie jednotiek 121. streleckej divízie začal 1. paradesantný prapor v noci 11. septembra a pretože 2. paradesantný prapor ešte neskončil presun, prevzal celý úsek obrany brigády. Pravú časť obranného postavenia, určenú pre 2. paradesantný prapor Haczów-Zarszyn, dočasne zabezpečovali len hliadky 1. paradesantného praporu. Návršie južne od obcí Nowosielce, Sanoczek obsadil 1. paradesantný prapor. Vystrydanie sovietskych jednotiek sa skončilo 12. septembra po 6. hodine ráno. Pri 2. čs. paradesantnej brigáde na fronte boli vpravo — 140. sovietska strelecká divízia 67. streleckého zboru a vľavo — 155. strelecký pluk 129. streleckej divízie, ktorá patrila 107. streleckému zboru 1. gardovej armády.

Ihned' po vystriedaní a zaujatí obrany (2. paradesantný prapor zaujal obranu až 12. septembra večer) uskutočnili oba prápory prieskum osád Odrzechowa, Piešťania a Nadolany.

2. paradesantný prapor dostał rozkaz preskúmať po oboch stranach cestu zo Zarszyna do Odrzechowej, zmocniť sa východu z lesa medzi osadami a neskôr aj osady Odrzechowa. Veliteľ praporu určil na vykonanie úlohy 1. a 2. rotu. Prieskumnú akciu zabezpečovala jedna batéria 45-mm kanónov a jedna ženijná čata. Po štvrtnej hodine ráno 13. septembra prenikli obe roty k prednému okraju nepriateľskej obrany severne od osady Odrzechowa. Ich ďalší postup však zastavila silná guľometná a delostrelecká palba nepriateľa. Roky sa stiahli na severný okraj Zarszyna.

Iný priebeh mal bojový prieskum 1. paradesantného praporu dňa 13.9. ráno v smere Piešťania — Nadolany, kde pripadla rozhodujúca úloha 2. rote, ktorá prekvapivým bojom bez delostreleckej prípravy prelomila predný okraj nepriateľskej obrany, v súčinnosti s 3. rotou sa zmocnila osady Piešťania a ovládla dôležitý priečny chrbát severozápadne od obce Nadolany. Tým sa naskytla možnosť celému praporu preniknúť hlboko do bojovej zostavy nepriateľa a dosiahnuť cieľ, ktorý stanovil brigáde veliteľ 67. streleckého zboru — postúpiť až na čiaru Odrzechowa — Nowotaniec.

Ciel' sa však nedosiahol pre nedostatok streliva, posilových prostriedkov, záloh a aj kvôli predčasným rozkazom veliteľa brigády na ústup, pravdepodobne v dôsledku neoverenej správy o silnej protiseči nepriateľa. Ustupujúce roty utrpeli veľké straty, ktoré im spôsobila sústredená palba nepriateľského delostrelectva a mňové zátarasy na ústupovej ceste z Piešťania do Nowosieliec.

Už pri prvom boji preukázali vojaci brigády veľké hrdinstvo, húževnatosť a dokonalú vycvičenosť. Prejavila sa však aj neskúsenosť príslušníkov štábov praporov a štábu brigády pri organizovaní a vedení boja v zložitých bojových podmienkach. Prvé boje sa uskutočnili pri nedostatočnej palebnej podpore posi-

lových prostriedkov. Delostrelectvo brigády dorazilo z Przemyszu do obraných postavení až v dňoch 13. a 14. septembra. Na presun munície z vykladajcej stanice neboli dostatok nákladných motorových vozidiel. Situáciu v zásobovaní muníciou sťažovalo aj to, že munícia bola pripravená na letecký presun a vysadzovanie z lietadiel. Vybaľovanie streliva z výsadkových obalov takmer na čiare dotyku s nepriateľom si vyžiadalo veľa času a nebolo na to dosť vojakov.

To sú niektoré poznatky z prvých dní bojov, keď' velitelia a vojaci brigády získavali cenné, ale aj krvou vykúpené bojové skúsenosti.

Bojová činnosť brigády súvisí v ďalších septembrových dňoch s preložením hlavného úderu 38. armády na jej ľavé krídlo. Bolo to v čase, keď' sa pre útočiace vojská vytvoril v dukelskom smere nepriaznivý pomer sôl a ďalšie pokusy o prelomenie obrany nepriateľa v tomto smere nezaručovali rýchly presun 1. gardového jazdeckého zboru, ani preniknutie na Slovensko.

Omnoho slabšie sily mal nepriateľ na ľavom krídle 38. armády, kde sa proti 67. streleckému zboru bránila 68. pešia divízia na 25 km širokom fronte. Aj prieskum bojov v smere Piešťania — Nowotaniec to potvrdzoval. Sovietske velenie sa rozhodlo preskúpiť sily, posilniť 38. armádu a preniesť bojové úsilie do ľavej časti útočného pásma armády. Úder na jej ľavom krídle umožňoval preniknúť do tyla hlavných sôl nepriateľa v priestore mesta Dukla a poskytnúť pomoc 1. gardovému zboru. Na vytvorenie nového úderného zoskupenia bola 38. armáda posilnená dvoma tankovými zbornimi (4. a 31.).⁵

V tejto rozhodujúcej fáze karpatsko-dukelskej operácie zohrala významnú úlohu 2. čs. samostatná paradesantná brigáda.⁶ Po prieskume osád Odrzechowa a Piešťania nasledujúceho dňa (14. 9.) pokračovali oba prápory brigády v prieskumnej činnosti na svojich úsekokoch. Zvláštny význam mal prieskum osady Besko 1. rotou 2. paradesantného praporu. Vojaci zistili, že nepriateľ úporne bráni opevnené okraje osady. Vyvýšený priestor Beska bol mimoriadne dôležitý pre ďalší postup 2. praporu a susednej 140. streleckej divízie južným smerom.

V ranných hodinách 15. septembra nariadił veliteľ 1. ukrajinského frontu veliteľovi 38. armády uskutočniť úder ľavým krídlom armády z priestoru Wróblík v smere na Jasisko, vyjsť do tyla nepriateľského zoskupenia v priestore mesta Dukla a spojiť sa s 1. gardovým jazdeckým zborom. Na uskutočnenie tejto úlohy sa rozhodol nasadiť 4. gardový tankový zbor. V rámci úderu zboru mala útočiť 140. strelecká divízia na Rymanów. Veliteľ 67. streleckého zboru nariadił veliteľovi 2. čs. paradesantnej brigády, aby sa na ľavom boku 140. streleckej divízie pripojil k útoku 2. paradesantného praporu.

Dňa 15. septembra sa začali urputné boje o Rymanów. 4. gardový tankový zbor vnikol do Rymanowa vo večerných hodinách, ale pri ďalšom postupe južným smerom narazil na silný odpor protitankových zbraní nepriateľa, ktorý bránil vstup do horskej sútesky v priestore Posada Góra, Rymanów, a ďalší postup tankového zboru bol zastavený.

⁵ Tamtiež.

⁶ Proktor, D. M.: Slovenské národné povstanie a karpatsko-dukelská operácia. In: Zborník VAAZ, č. 18, s. 14.

2. paradesantný prápor 2. čs. paradesantnej brigády vyrazil toho istého dňa o 12.15 hod. dvoma rotami smerom na Besko a samostatnou skupinou na osadu Milcza. Na prístupoch k Besku sa rozpútal ťažký boj. Okolo 15. hodiny prenikla 1. rota práporu v súčinnosti s jednotkami 140. streleckej divízie, ktorá útočila na Rymanów, na západný okraj Beska. Nepriateľ ju však silnou protisečou vytlačil až na severozápadný okraj osady, ktorý sa jej podarilo udržať. 3. rota postupovala na Besko z východného smeru a pred osadou bola zastavená. Skupine postupujúcej na osadu Milcza sa túto podarilo obsadiť a udržať, pričom odrazila niekoľko nepriateľských protiútokov.

Ráno 16. 9. nariadil veliteľ armády 4. gardovému tankovému zboru v súčinnosti so 140. streleckou divíziou opakovať úder, preniknúť priečodmi Rymanów, Deszno a obsadiť Jasisko. 4. gardový tankový zbor opäť bojoval o priečody južne od obce Rymanów, ale bez úspechu.

V ranných hodinách 16. septembra prelomili jednotky 2. paradesantného práporu úderom zo severu a z východu odpor nepriateľa, zmocnili sa Beska a postúpili južným smerom.

Bol to úspech, ktorý mal veľký význam pri rozvíjaní útoku na ľavom krídle 38. armády.

Po ústupe 13. septembra zotrval 1. paradesantný prápor dva dni v pôvodnom obrannom postavení na návrší juhozápadne a juhovýchodne od Nowosieliec. Dňa 15. septembra nariadil veliteľ brigády, aby 1. paradesantný prápor uskutočnil prieskum v pásmi potokov Piešnica, Sanoczek a obsadiť osadu Stachonov asi 3 km juhozápadne od Sanoczecku. Prieskumníci vyrazili o 17. hodine smerom na osadu Piešnia a prenikli do hĺbky 4 km od predného okraja obrany. Na nepriateľa však nenarazili, a tak sa okolo 23. hodiny vrátili. Na základe získaných správ vydal veliteľ brigády 1. paradesantnému práporu rozkaz postupovať v smere Piešnia — Nadolany — Nowotaniec — Roztoki.

Prápor začal postupovať 16. septembra v ranných hodinách v nariadenom smere, obsadiť Piešniu a do 15. hodiny dosiahol kótou 474, Nadolany a kótou 541 bez boja. Tu sa jednotky práporu zakopali a doplnili muníciu.

Dňa 16. septembra popoludní prišiel na veliteľské stanovište 2. čs. paradesantnej brigády maršal Sovietskeho zväzu I. S. Konev, veliteľ 1. ukrajinského frontu. Oboznámil sa so situáciou a priebehom bojovej činnosti jednotiek brigády. Poľným ďalekohľadom sledoval boj 2. paradesantného práporu o Besko. S výsledkom bojov brigády bol pravdepodobne spokojný, lebo okrem toho, že uložil veliteľovi brigády ovládnuť priestor pri obci Pulawy, prisľúbil, že po splnení tejto úlohy bude brigáda presunutá vzdušnou cestou na Slovensko.

Dňa 16. septembra sa skončila 1. etapa bojov 2. čs. paradesantnej brigády, v ktorej jednotky brigády, rozvíjajúc bojovú činnosť na jednotlivých smeroch v 10 km širokom útočnom pásmi, zabezpečovali ľavé krídlo 38. armády a v tvrdých bojoch v dňoch 13. - 16. septembra vytlačili nepriateľa z osád Milcza,

⁷ Vysunuté stanovište 2. československej samostatnej brigády bolo na severnom okraji osady Jaucierz — pozn. aut.

Nadolany, Piešnia a ovládli dôležitý operačný priestor Beska. Tým zabezpečili východiskový priestor pre nasadenie do útoku 4. gardového tankového zboru a 31. tankového zboru 18. septembra cez horský priečod južne od obce Rymanów a ďalej na západ do pravého boku a tyla hlavného dukelského zoskupenia síl nepriateľa. Zoskupením síl 38. armády na ľavé krídlo získalo pásmo činnosti 2. čs. paradesantnej brigády prvoradý význam.

V druhej etape bojov začali jednotky brigády plniť úlohy v zmysle pokynov veliteľa 1. ukrajinského frontu.

2. paradesantný prápor v súčinnosti so 140. streleckou divíziou mal na smere Besko — Siemiawa — Pastwiska — Zarszyn — Odrzechowa ovládnuť čiaru Gleboke — Pastwiska — Odrzechowa a 1. paradesantný prápor dostal za úlohu preniknúť v smere Nadolany — Nowotaniec a zničiť nepriateľa v osade Wola Sękowa. Ďalej prápor pokračoval v smere Roztoki — Pulawy.

Vedomie, že po splnení úlohy brigáda poletí na pomoc SNP, znásobilo odhodlanosť a zmobilizovalo všetky sily príslušníkov brigády bez rozdielu hodností a funkcie splniť úlohu v čase.

Jednotky brigády začali útočiť 17. septembra v stanovených smeroch.

2. paradesantný prápor prenikol po východnom okraji osady Sieniawa až k nepriateľskému obrannému postaveniu pri osade Pastwiska. Boj pri osade však po jeden a pol hodine nepriateľ odrazil. Druhého dňa ráno (18. 9.) zaútočil 2. paradesantný prápor v súčinnosti s 237. tankovou brigádou na Pastwiska, prelomil obranu nepriateľa východne od tejto osady a ľasťou jednotiek prenikol do osady Gleboke. Tu ho o 16. hodine zastihol rozkaz veliteľa brigády, ktorým sa nariadovalo jednotkám 2. čs. paradesantnej brigády sústredit sa v Kroscienku a pripraviť sa na pomoc SNP. 2. paradesantný prápor vystriedala 140. strelecká divízia.

1. paradesantný prápor vyrazil 17. septembra z návršia západne od obce Nadolany smerom na Wolu Sękowu po riečišti potoka a prenikol nepozorované až k nepriateľským zákopom v osade Wola Sękowa. Pri postupe až k prednému okraju nepriateľskej obrany zajala čelná hliadka 2. roty — postupujúcej na čele práporu — troch nepriateľských vojakov, ktorí čistili zbrane. Zajatci vypovedali, že prístupy k úžlabine Roztoki — Pulawy bráni prápor 68. pešej divízie. 2. rota a postupne i ďalšie roty zaútočili na nepriateľa vo vybudovanom obrannom postavení po oboch stranach úžlabiny. Nepriateľ však spustil organizovanú palbu z pechotných zbraní, minometov a pridal sa aj delostrelectvo. Prinútil tak 1. paradesantný prápor prejsť do obrany v severnej časti osady Wola Sękowa. Opakovane pokusy toho a nasledujúceho dňa prelomiť obranu nepriateľa neprinesli úspech.

V dňoch 17. a 18. septembra sa urobili v ľavej časti útočného pásmu 38. armády opatrenia podľa rozhodnutia veliteľa 1. ukrajinského frontu, ktorý nariadil preskupiť sily 4. gardového tankového zboru do priestoru osady Sieniawa, aby mohli zaútočiť na horský priečod južne od spomínamej osady. Pre zvýšenie tempa operácie pridelil veliteľovi 38. armády 31. tankový zbor.

Veliteľ 38. armády sa na základe smernice veliteľa frontu rozhodol húževnatō

brániť na pravom krídle armády a súčasne silami 4. gvardového tankového zboru a 31. tankového zboru uskutočniť úder z priestoru osady Sieniawa cez Tarnówku na západ do boku a tyla zoskupenia hitlerovských vojsk. V noci zo 17. na 18. september sa v priestore obce Besko a juhozápadne od nej sústredilo päť tankových brigád 4. gvardového a 31. tankového zboru, 242. tanková brigáda 31. tankového zboru, ktorá mala za úlohu zaútočiť cez Roztoki, sa sústredila v osade Nadolany za bojovou zostavou 1. paradesantného práporu 2. čs. paradesantnej brigády.

Pred zotmením, 18. septembra, po nasadení protiletadlovej roty (záloha veliteľa brigády) a za podpory sovietskej batérie samohybných diel a troch tankov sa 1. prápor vklinil do nepriateľskej obrany a v prudkej delostreleckej minometnej a guľometnej palbe obsadił severnú časť osady Wola Sękowa a výšinu južne od osady. Získal tak kontrolu nad roztockou úžľabinou z východnej strany.

To rozhodlo, že nasledujúceho rána, 19. septembra, 1. paradesantný prápor v súčinnosti s tankami 242. tankovej brigády prudkým úderom zlomil odpor nepriateľa, ktorý bránil vstup do roztockej úžľabiny a prenikol do obce Pulawy. Boj o obec bol ťažký. Roky 2. paradesantného práporu a tankisti 242. tankovej brigády museli odraziť niekol'ko protisečí z dominujúcej kóty 681, kym osadu obsadili. 1. paradesantný prápor sa po odovzdaní úseku o 21. hodine stiahol do Wole Sękovej a odtiaľ do Kroscienka.

Bojom o Pulawy sa skončila druhá, posledná etapa bojov 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v karpatsko-dukelskej operácii.

Aj v tejto etape od 17. do 19. septembra dosiahli jednotky brigády veľké bojové úspechy, keď sa v neúprosných stretnutiach s urputne brániacim sa nepriateľom zmocnili priestoru pri obciach Sieniawa, Nowotaniec, Roztoki a v súčinnosti s 242. tankovou brigádou 31. tankového zboru ovládli priestor pri obci Pulawy.

Postupom v smere Nadolany—Roztoki—Pulawy oslabila 2. čs. paradesantná brigáda obranu nepriateľa na horskom prechode južne od Sieniawy, čím pomohla prekonáť ťažký postup 4. gvardového tankového zboru a 31. tankového zboru cez horský priechod Sieniawa — Pastwiska západným a juhozápadným smerom.

Obsadením obce Pulawy spolu so sovietskymi tankovými jednotkami ohrozila týlo nepriateľských vojsk v dukelskom smere.

Bojová činnosť 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády mala operačný význam v dňoch 12.—19. septembra, pretože sa podieľala na uskutočnení úderu na ľavom krídle 38. armády v súlade so zámerom veliteľa 1. ukrajinského frontu a mala podstatný podiel na celkovom úspešnom priebehu karpatsko-dukelskej operácie.

IV.

Na záver treba pripomenúť, že nebolo naším cieľom v tomto príspevku rozoberať a hodnotiť karpatsko-dukelskú operáciu, ktorá je spojená s konkrétnou

pomocou ZSSR a sovietskeho ľudu povstaleckému Slovensku. Treba však zdôrazniť, že priebeh bojov povstaleckých vojsk a partizánov podstatne uľahčila práve táto operácia, ktorá viazala značné sily nemeckej armády (9.—12. divízie) vrátane záloh, s ktorými hitlerovské vedenie pôvodne rátalo pri likvidácii SNP. To umožnilo jednotkám 1. čs. armády na Slovensku a partizánom úspešne vzdorovať nepriateľovi dva mesiace v otvorenom boji.

Chceli sme poukázať na význam 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v bojoch na predhorí Karpát pred jej odletom na pomoc SNP. Cesta brigády do vlasti nebola ľahká, vyžiadala si veľa obetí. Svedčí o tom hromadný hrob v záhrade Odbornej roľníckej školy v Nowosielsciach, kde je pochovaných 157 príslušníkov 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády. Na prístupoch k československých štátnym hraniciam ukázali československí výsadkári odhadlanie byť sa a obetovať i svoje životy za slobodu svojho ľudu, za novú Československú republiku. Boje, ktorími príslušníci 2. čs. paradesantnej brigády prešli, boli príkladom bojového priateľstva a bratstva československých a sovietskych vojakov spečateného spoločne preliatou krvou proti spoločnému nepriateľovi — fašizmu.

Do boja na pomoc SNP

O vypuknutí Slovenského národného povstania sme sa dozvedeli na druhý deň — 30. augusta vo večerných hodinách. Jedna naša rádiostanica zachytila výzvu banskobystrického vysielača, ktorý všetkých slovenských vlastencov volal do boja proti nenávidenému fašizmu a jeho prisluhovačom, do boja za obnovu Československej republiky. Nám poslali správu z oddelenia osvety 3. čs. brigády spolu s úlohou, aby sme všetkými prostriedkami ihneď informovali príslušníkov svojho pluku o tejto významnej udalosti. Dôstojníci a vojaci ju nadšene uvítali. Každý zahorel túžbou byť čím skôr tam, kde sa bojuje za slobodu našich národov.

Po tejto radostnej správe sa začala urýchlená príprava na boje. Uplynulo len niekoľko dní. V piatok 8. septembra 1944 denník 1. československého armádneho zboru vyšiel vo zvlášnom vydani. Na prvej strane priniesol výzvu: „*Naša najslávnejšia hodina udrela! Vpred — za slobodu a štastie našich národov!*

Dostalo sa nám najväčšej cti, akej sa môže dostať československému vojakovi. Naši bratia, bojujúci slovenski vojaci a partizáni, ktorí povstali proti okupantom, čakajú na našu pomoc. Naša zotročená vlast, nás trpiaci ľud k nám upierajú svoje zraky. Celý slobodymilovný svet na nás hľadí, ako budeme bojovať za rodnú zem.

Vojenská čest', láska k vlasti a oddanost' ľudu nám ukladajú veľký čin: prekonat' poslednú prekážku na ceste domov, prebiť si cestu cez karpatské hory a začať očisťovať našu drahú Československú republiku od okupantov a zradcov."

Už na svitaní tohto dňa sa naše delostrelecké batérie spolu so sovietskym delostrelectvom a letectvom zúčastnili na mohutnej delostreleckej príprave na rozhodujúci boj za ovládnutie karpatských hrebeňov a na dobytie Dukelského priesmyku. Tak sa začala slávna karpatsko-dukelská útočná operácia 38. armády pod velením generálplukovníka K. S. Moskalenka na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Teraz „*Karpaty alebo prejdeme, alebo na nich padneme*“, tak definoval bojovú úlohu útočiacich vojsk veliteľ I. ukrajinského frontu maršal Sovietskeho zväzu I. S. Konev. O deň neskôr začala útok na Karpaty aj 1. gardová armáda, ktorej velil generálplukovník A. A. Grečko, patriaca do 4. ukrajinského frontu. A do bojov zasiahla aj 18. armáda generála Žuravľova a 17. samostatný strelecký zbor generála Gastiloviča. Nás 1. československý armádny zbor útočil v rámci 38. armády.

Začal sa boj o dôležitý oporný bod nepriateľskej obrany — o mesto Krosno. Niektoré naše delostrelecké batérie pálili od zrúcanín starého hradu. Z jeho stien sme mali Krosno ako na dlani. Tu boli aj tri pozorovateľne iných útvarov.

Výbuchy bômb, delostreleckých granátov a míň dvihali mračná prachu a drvili všetko pred sebou, ničili cesty, vyvracali stromy v záhradách. Tu a tam vzplanuli požiare. Mesto horelo. Súvislá obrana fašistických vojsk však bola rozrušená. Celé Krosno ešte stále nebolo dobyté. Hitlerovci sa v ňom tvrdo bránili. Po zotmení sa situácia stala neprehľadnou. Tlačili sme sa však bez oddychu vpred. Krosno sme obchádzali z pravej strany úzkou pol'hou cestou. Noc bola tmavá, bolo ju možno krájať. Nečakane sa vynorili tlmené svetlá reflektorov. Stretli sme sa s niekoľkými nemeckými nákladnými autami. Prekvapenie na obidvoch stranach. Po krátkej prestrelke sa stiahli späť neznámym smerom. My sme postupovali opatrne celú noc. Postup bol však veľmi sťažený, lebo Miejsce Piastowe na hlavnej ceste Krosno — Dukla boli ešte stále v rukách nepriateľa.

Cez krivolakú dolinu medzi množstvom pahorkov sa po úzkej prašnej ceste, lemovanej napolo vyschnutým potokom, tiahli od včasného rána dlhé kolóny nákladných áut s muníciou a kanónmi, stovky povožov, naložené zbraňami a proviantom. Postupovali československé vojská, presúvali sa do nového priestoru. Dostali rozkaz — zaútočiť na druhé nepriateľské obranné pásmo smerom na mesto Duklu, vzdialenosť 17 kilometrov od československých hraníc. Minuli sme niekoľko obcí. Studebakre nášho pluku dorazili do Wrócnky, kde sa celý pochodový prúd zastavuje. Ďalej nemožno pokračovať — za vrškom sú už nemecké tanky. Dobre ich vidno z veže kostola. Osada sa zaplnila vojskom. Ulica popri rieke Jasolke — preplnená autami, povožmi, koňmi a ľuďmi. Na ulici bolo živo. Miestni občania besedovali s vojakmi a batérie nášho pluku zaujali palebné postavenia.

Medzitým nemecké tanky vyšli spoza kopca na horný okraj dediny. Vedú nepretržitú pal'bu. Za nimi postupovali samopalníci. Organizovali sme obranu. Nadporučík Riabov, sovietsky dôstojník, veliteľ prvej batérie húfnicového oddielu, začína priamu pal'bu na útočiace tanky. Jeho batéria zaujala palebné postavenie na mokrej lúčke pri Jasolke. V pluku máme ešte niekoľko sovietskych inštruktorov, zastávajú aj veliteľské funkcie — pre nedostatok našich dôstojníkov. Všetko skúsení, odvážni a dobrí velitelia. Ale naša obrana bola málo účinná. Vytlačili nás.

Ešte niekoľko slov o našom treťom delostreleckom pluku. Sformoval sa v máji — júni 1944 pri obci Černovka, vzdialenej asi desať kilometrov od Sadagury. Neskôr vznikli dva oddiely: prvý mal 122-mm kanóny a druhý 120-mm mínomety. Neskôr sa vytvoril ešte tretí mínometný oddiel. Väčšinu príslušníkov pluku tvorili bývalí slovenski vojaci, ktorí prešli na stranu Sovietskej armády, volynskí Česi a Zakarpatskí Ukrajinci. Z bývalej slovenskej armády k nám prišli napríklad nadporučík Emil Šrank, ktorý sa stal veliteľom 1. oddielu, nadporučík Július Ulbrík, poručík Vojtech Horák, poručík Jozef Pócs, čatári Jozef Bačkaj, Jozef Tóth, Pavel Maďar, Viktor Cadrák, desiatníci Ján Saraka, Juraj Pivoluska, Ján Dančík, Jozef Golej, Peter Výboch, rotný Adam Lysý. V mínometnej batérii slúžil spočiatku aj desiatnik Ivan M. Vaš, ktorý potom odišiel vykonávať osvetovú prácu. Po oslobodení Zakarpatskej Ukrajiny sa stal vedúcim tajomníkom

Zakarpatského oblastného výboru KSSZ. V našom mímometnom oddiele slúžil aj známy komunista z prvej republiky Michal Hadžega. Veliteľom 2. mímometného oddielu bol sovietsky major Anatolij Judin. Počas vojny sa vo funkciu veliteľov pluku vytriedali traja — nadporučík Václav Drnek, kapitán Henrich Macháček a štábny kapitán Vojtech Formánek. Ku koncu vojny mal pluk 674 príslušníkov, z toho 60 dôstojníkov a 251 poddôstojníkov. Za úspešné boje o Liptovský Mikuláš bol poctený čestným názvom „liptovský“.

V bojoch o udržanie Wrócanky utrpeli naše jednotky citelné straty. Boli to prvé obete v bojoch o Karpaty. Aj v našom pluku sme mali dosť ranených, ba boli aj mŕtvi, medzi nimi náčelník štábu pluku, mladý poručík Rudolf Paneš. Usmrtila ho črepina. Po boji mala Wrócanka celkom iný ráz: mnoho domov bolo rozbitych, niektoré ešte dohárali, rozbity zostal aj kostol, ktorý nám slúžil ako pozorovateľňa. Medzi Wrócankou a Machnówkou, v ktorej postúpila podobný boj 1. čs. brigáda, sa tiahne dlhá osada Bobrówka.

V záhrade domu číslo 5 sa ešte od tých čias nachádzajú štyri hroby. Tieto hroby mnoho rokov starostlivo opatruvali majitelia domu — starec a stareňka, ktorí boli svedkami ich smrti. A o kúsok ďalej — na kopčeku pri bráne skanzenu naftového priemyslu Ignáca Lukasiewicza — je osamelý hrob neznámeho československého vojaka. Na križovatke ciest pri Bobrówke postavili pred desiatimi rokmi pamätník československým vojakom, ktorí padli pri oslobodzovaní obcí Wietrzno, Kobylany, Léki Dukelskie, Palacówka. Podobne aj desať kilometrov od Sanoku smerom na Krosno — v Nowosielcach postavili pamätník padlým príslušníkom 2. československej paradesantnej brigády. Stojí pri ceste, v parku záhradníckej školy.

Od začiatku operácie uplynuli ešte len tri dni. A koľko udalostí sa už odohralo. Nachádzali sme sa asi päť kilometrov od poľského mestečka Dukla. Sovietske letectvo už od včasného rána bombardovalo predný okraj nepriateľských postavení. Osobitne veľkú aktivitu vyvinuli kaťuše. Bojový nátlak na fašistické vojská sa stupňoval. Palebné postavenie nášho húfnicového oddielu bolo na svahu pod lesom. Práve sem prišla vzácná návšteva: generálmajor S. S. Šatilov, náčelník Politickej správy 1. ukrajinského frontu. Zaujímal sa o náladu medzi vojakmi. Kto si utrúsil poznámku o udalostiach vo Wrócanke.

To nič, na vojne bývajú aj horšie veci. Všetko bude v poriadku. Dostanete nového veliteľa zboru. Všetko sa napraví, — povzbudzoval generál. Meno nového veliteľa ešte nepovedal. Ostatní sovietski dôstojníci, ktorí generála sprevádzali, tak tiež živo besedovali s našimi vojakmi. Až na druhý deň sme sa dozvedeli, že maršal I. S. Konev odvolal z funkcie veliteľa zboru generála Kratochvíla a do terajšieho veliteľa 1. čs. brigády, brigádneho generála Ludvíka Svobodu, vymenoval za veliteľa 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Túto novinu sme vojakom s uspokojením oznamovali a súčasne vysvetľovali príčiny, prečo sa tak stalo.

Po vojne som sa s generálom S. S. Šatilovom občas stretával u nás v Československu. Častejšie sme sa však vídavali v Moskve. Býval blízko Vojenskej politickej akadémie V. I. Lenina na Sadovo — Kudrinskej ulici. S veľkým uznaním i láskou vždy spomíнал na boje československých vojakov v Sokolove, Kyjeve a na Dukle. Presne sa pamätal aj na boje vo Wrócanke a ich odraz na bojovú morálku

našich vojsk. V posledných rokoch až do svojej smrti (zomrel roku 1972) pracoval ako prvý zástupca predsedu Všeobecného výboru veteránov vojny.

O pár dní po výmene veliteľa zboru vymenili aj veliteľa 3. brigády podplukovníka Střelku. Vo funkciu ho dočasne vytriedal podplukovník Fanta — schopný a statočný veliteľ 5. pešieho praporu. V boji ho poznámenalo dosť kuriózne: nemecký odstreljavač mu odstrelil špičku nosa. Fanta mu vtedy pohrozil svojou hrubou palicou, o ktorú sa vždy pri chôdzi opieral: „Za takú fušerskú streľbu by som tresťal!“ Velenie 3. brigády prevzal natrvalo 20. septembra brigádny generál Klapálek, ktorý práve prišiel z Anglicka.

S generálom Klapálkom som sa prvý raz stretol za dosť zvláštnych okolností. Po chodníku v lese kráčal starší vysoký štíhly voják v anglickom plášti bez hodnostného označenia. Zastavil ma a na čosi sa ma pýtal. Nemal som chuť odpovedať mu. No hned vycítil, že ho ešte nepoznám. Keď sa predstavil, ihneď som sa zahlásil ako osvetový dôstojník 3. delostreleckého pluku.

— To je veľmi zaujímavé. Funkciu osvetových dôstojníkov sme na Západe nepoznali. Poteší ma, keď si o tom pohovoríme, — poznámenal generál.

Sadli sme si na dva staré pne a ja som mu podrobne rozpovedal, čo je náplňou práce osvetových dôstojníkov. Z jeho otázok i poznámkov sa dalo vyrozumieť, že má pre prácu veľké pochopenie. Hovorili sme aj o bojovej morálke v pluku, ako aj o stratách, ktoré sme utrpeli v predchádzajúcich dňoch. Medzi inými padol aj nadporučík Július Ulbrík — veliteľ 5. mímometnej batérie. Zranila ho črepina. Pochovali sme ho v Lékach na dedinskom cintoríne. V mene celého pluku som sa s ním rozlúčil. Pochádzal odkiaľsi z východného Slovenska a patril k sedemdesiatim dvom Slovákom, príslušníkom 5. batérie 11. slovenského delostreleckého pluku, ktorí na sovietsku stranu prešli dobrovoľne 9. apríla 1944 v priestore Gradenicu, nedaleko železničnej stanice Rezdeľnaja. Viedol ich veliteľ batérie nadporučík Emil Šrank. Po krátkom pobytu v rozdeľovacom tábore v Charkove ich všetkých poslali do Proskurova, odtiaľ do Rovna a napokon do Kamenc-Podolska. Tu sa stali príslušníkmi 3. čs. delostreleckého pluku.

Dňa 20. septembra sme oslobodili osadu Zboiska. Je vzdialenosť od Dukly asi dva kilometre. Na druhej strane, pod kótou 534, je oslobodená obec Teodorówka. Cesta na mesto Dukla bola vybojaná a v ten deň už v našich rukách.

Kedysi veľmi pekné poľské pohraničné metečko je úplne zničené, zostala z neho iba hŕba trosiek. Vojna prešla mestom dva razy: na začiatku a teraz. Nemci ho úplne zničili, spálili, rozbili všetko, čo sa dalo. Domky na hlavnej ulici, ktorú hitlerovci premenovali na Göringovu, sú zborené. Na jednej stene sa zachovalo vyblednuté, ale ešte pomerne čitateľné heslo: „Ideme na východ, aby sme sa odtiaľ už nikdy nemuseli vrátiť.“ Kedysi fašistickí propagandisti tie slová vypisovali, skutočne verili, že ich dobrodružstvo bude úspešné. Mysleli si, že navždy zostanú vládnuti na Ukrajine, v Bielorusku a Rusku. Pre mnohých sa však slová ich hesla aj doslova splnili: na východe našli svoju smrť, zostali tam navždy.

V tých dňoch zúrili krvavé boje aj na ľavom krídle útočného pásma 38. armády. Rozvíjali ich vojská 1. gardovej armády pod velením generálplukovníka A. A. Grečka. Nepriateľ bol donútený opustiť najvyššie hraničné hrebene v priestore

Laboreckého a Lupkovského priesmyku. Boje trvali celý deň 19. septembra i v noci na 20. septembra. Až na svitaní sa útočiacim vojskám podarilo zlomiť hitlerovskú obranu na hraničnej hore Kasaniowka a prekročiť severne od Medzilaboriec hranicu Československa. Pravda, prvý raz (ešte pred týždňom, 13. septembra) prekročili našu hranicu jazdci 1. jazdeckého zboru generála V. Baranova pri osadách Nižna Polianka a Baranie, prenikli do dedín Medvedzie, Vyšná a Nižná Pisaná, Dobroslava, Korejovce a Krajná Porúbka. Ich postup však nepriateľ zastavil. Dostali sa do obklúčenia, z ktorého sa im podarilo za ťažkých podmienok prebit' len 25. septembra smerom na Smereczne—Barwinok—Tylawu.

Veľkej cti — natrvalo dobyť prvé kilometre československého územia — sa dostalo príslušníkom 1. streleckého práporu 897. sevastopol'ského horského pluku 242. horskej tamanskej divízie generálmajora V. Lisinova. Za nimi prekročili československé hranice aj ostatné jednotky 3. horského zboru pod velením generálmajora Vedenina. Potom prekročili hraničnú čiaru aj vojská 107. streleckého zboru. Pred večerom osloboďili obidva zbyty naše územie v šírke dvanásťich kilometrov, preniknúc do hĺbky troch kilometrov. Priblížili sa k obciam Čertižné, Hrbura a Kalinov. Tuhé boje však pokračovali aj v noci z 20. na 21. september. Nezvyčajnou úporosťou sa vyznačovali boje o Kalinov. Tu útočila 128. turkestanská horská divízia generálmajora M. Koldubova. Boje trvali až do poludnia, sovietski vojaci museli vyháňať Nemcov z každého domu. Zničili však skoro celý pluk fašistickej horskej 101. divízie. Mnoho fašistov — spolu s veliteľom pluku a štábom — tu padlo do zajatia. Boje o Kalinov — prvú československú obec oslobodenú Sovietskou armádou — si vyžiadali tisíc mŕtvych na obidvoch stranach. Ani 97 miestnych občanov sa nedožilo prvého slobodného dňa. Túto radostnú historickú udalosť — oslobodenie obce — dnes pripomína pamätná tabuľa na kalinovskom kultúrnom dome: „Dňa 21. septembra 1944 hrdinská Sovietska armáda osloboďala Kalinov ako prvú obec v Československu od fašistického jarma.“

Počas pôsobenia v Moskve som neraz mal možnosť hovoriť s generálporučíkom J. Vedeninom — vojenským veliteľom Kreml'a. Na Kalinov a jeho obyvateľov, ktorí Sovietskej armáde všemožne pomáhali vyháňať hitlerovcov, si vždy spomínal s úctou a vďakou. Bol hrdý na čestné občianstvo Kalinova, ktorý veľmi rád navštievoval. Za boje v Československu vyznamenali generála Vedenina Radom Bohdana Chmelnického 1. triedy, Radom Kutuzova 2. triedy a československým Radom Bieleho leva.

Spomínam si aj na oslobodenie obce Barwinek — najbližšiu poľskú obec pri našich hraniciach. Odtiaľ Nemci nestačili odviezť ani svojich mŕtvych. Nechali ich na ceste, všade, kde prišlo. Čažko ranených sami dobijali, aby sa živí nedostali do našich rúk, tak to robili vždy.

Šiesty október 1944. Náš najslávnejší deň. Sovietske vojská spolu s príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru takmer po mesačných ťažkých bojoch dosiahli hranicu Československej republiky v Dukelskom priesmyku. Sovietske velenie si prialo, aby na československé územie prvý vstúpili naši vojaci. A tak po šiestich rokoch utrpenia na československých hraniciach znova zaviala československá zástava. Na tomto úseku bola v ten deň oslobodená aj obec Vyšný Komárnik, učupená na

západnom svahu priesmyku. Nás dľaši postup zadržal húževnatý odpor nepriateľa. Front sa zastavil pri Nižnom Komárniku. Palebné postavenia sme si vyhliadli na vyvýšeninách nazývaných Poza breh a ďalej Pod Drancem. Hitlerovci držali svahy južne od obce v priestore Čerešňa, Zárubie a Čertežik. V dedine vtedy zahynulo vyše štyridsať ľudí, ba ešte aj dlho po vojne tu ľudia hynuli od výbuchov mín. Tu nikdy nezabudnú, čo je to vojna.

Štáb 3. delostreleckého pluku bol na druhej strane hranice — v hlbokom údolí poľskej obce Zyndranowa, vzdialenej asi dva kilometre od československých hraníc. Od hraničného chrbta nás delili už len dedinské polia na roklinami znetvorených svahoch. Všade, aj na týchto poliach zanechali Nemci nespocetné množstvo prekážok a nástrah, najmä mín. Pri ústupe zamíňovali dokonca aj svojich mŕtvych vojakov. Všade bolo plno mín. Najbezpečnejšie sa preto chodilo v koľajach po nejakom povoze. Tam bolo menej pravdepodobné, že ešte zostala nevybuchnutá mína. Práve na hlavnej ceste — priamo v priesmyku — zničil výbuch mýn nás húfnicový kanón.

Na zyndranowských poliach, vysoko nad dedinou, ešte tu a tam nehybne stojia naše vyradené alebo zničené tanky. Tie, ktoré sa tak úporne drali hore k československým hraniciam. Tu som stretol aj podporučíka Čeňka Hrušku, osvetového dôstojníka našej tankovej brigády. Po mnohých rokoch to bolo prvé moje stretnutie s ním. Naposledy som bol u neho ešte pred vojnou v Moskve. Teraz ho veľmi strápila skutočnosť, že brigáda stratila veľa ľudí a skoro všetky tanky. Bol utrápený a ustarostený. Pre neho bola vojna veľkým bremenom, ved' už vtedy mal vyše päťdesiat rokov. Inak to bol nesmierne húževnatý a vytrvalý človek. V československej armáde slúžili aj jeho dvaja synovia. V boji v blízkosti samej hranice, nad Zyndranowou, padol aj „najlepší československý tankista“, veliteľ tankového práporu poručík Rudolf Jasiok, tak ho vtedy hodnotil Čeněk Hruška. Spolu s ním zahynuli aj ďalší členovia tankovej osádky, tankisti-desiatnici Alexej a Agapenko. Stalo sa to 30. septembra. Veliteľom tankového práporu — po padlom Jasiokovi — sa stal kapitán František Vrána, statočný a veľmi schopný tankista. Hned' po prevzatí práporu, 1. októbra, zaútočil znova smerom na československé hranice. A v ten istý deň aj on zahynul. Vyskočil z horiaceho tanku a hitlerovci ho doslova roztrielali. Obidva boli po vojne poctení titulom Hrdina ČSSR.

O Čeňkovi Hruškovi možno právom hovoriť ako o skutočnom vojakovi revolúcie, on, jeden zo zakladateľov Komunistickej strany Československa, celý svoj život bojoval za víťazstvo proletariátu nad kapitalizmom. Tento uvedomelý proletár vždy vedel, kde je jeho miesto v boji. Už v jeseni roku 1918 sa stal veliteľom internacionálnej roty, ktorá bránila slávne mesto Caricyn, neskôr Stalingrad. Rotu ako súčasť Vorošilovovej luganskej divízie nasadzovali do bojov proti bielym armádam na najťažšie úseky frontu. Po vojne dosiahol Č. Hruška vojenskú hodnosť generálporučíka ČSĽA a zaujímal rad vysokých vojenských funkcií. Vždy však zostal skromným a vytrvalým bojovníkom za socializmus. Až do svojej smrti bol členom Ústredného výboru KSČ. Zomrel v Prahe roku 1967.

Aj s osvetovým dôstojníkom spojovacieho práporu a jednotiek štábu 3. čs. brigá-

dy podporučíkom Josefom Štětkom som sa často stretával. Teraz sme sa opäť stretli v Barwinku. Miestni občania nám rozprávali, ako to vyzeralo u nich v dňoch tăžkých bojov. Josefa Štětka som mal veľmi rád, bol zásadový a principiálny. Ustavíčne sa však dostával do konfliktov s bývalým veliteľom 3. brigády Strelkom. A bolo to aj pochopiteľné. Ako mohol spolupracovať bývalý komunistický poslanec s predvojnovým stycným dôstojníkom policajných orgánov? Prejavilo sa to aj v tom, že známy komunistický poslanec, skoro šesdesiatročný vojak, slúžil taký dlhý čas v hodnosti desiatnika. Štětka bol vlastne mojím politickým učiteľom. Veľa som sa od neho naučil. Po vojne — až do posledného dňa svojho života — pracoval ako predseda Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie KSČ.

A práve ľudia, akými boli Č. Hruška a J. Štětka, zaručovali, že sa línia komunistickej strany správne prenášala aj do života armády. Chápali, že prvoradou povinnosťou osvetových dôstojníkov je upevňovať uvedomelú disciplínu, rozvíjať pocit vlastenectva i odvahy, pestovať nenávisť voči nepriateľom. Politickú činnosť v armáde uskutočňovali podľa sovietskeho vzoru a boli príkladom pre vojakov, svoju agitačnú a propagačnú prácu vykonávali na vysokej úrovni. Aj sám som sa usiloval uplatňovať niektoré skúsenosti, ktoré som získal v Sovietskej armáde vo funkcií plukovného agitátora v bojoch pri obrane blokovaného Leningradu. Už vtedy sme sa snažili vychovávať vojakov v duchu bratstva, priateľstva a jednoty s národmi Sovietskeho zväzu.

Priebeh oslobodzovania našej vlasti si vyžiadal ďalšie obete. V noci — pri prechode cez priesmyk — tažko zranilo nášho veliteľa minometného oddielu štábneho kapitána Plounera a veliteľa 5. minometnej batérie nadporučíka Ševčuka, zahynul aj podporučík Frejlík — veliteľ roviedky oddielu. Naše delostrelecké batérie, kryté zalesnenými výsinami, boli v palebných postaveniach nad južným okrajom Vyšného Komárnika. Tu bol nemecký dospel stážený. Čo všetko vytrpela táto malá slovenská dedinka! Nemci ju nepretržite ostreľovali. Bolo umením dostať sa do nej po hlavnej ceste od priesmyku. Križovatku pri škole mali presne zastrielanú, zasiahli tam nejedno naše auto. Ľudia žili v pivničach, tu aj zomierali a liečili sa, nesmierne hľadovali. V takých podmienkach sme tu založili prvý revo- lučný národný výbor na čele s predsedom Michalom Chandogom. Plnenie týchto úloh nám ukladal rozkaz veliteľa 1. čs. zboru. Bolo to veľmi dôležité. Nové orgány ľudovej moci po prevzatí správy obcí sa iniciatívne ujimali úloh pri obnove hospodárskeho života, organizovali zásobovanie hladujúceho obyvateľstva, jeho liečenie, vytvárali elementárne podmienky pre život v takmer úplne zničených obciach, zároveň zabezpečovali pomoc bojujúcej armády, pomáhali uskutočňovať mobilizáciu a zabezpečovali rozličné pracovné úlohy, napríklad údržbu cest, kopanie zákopov, stráženie obcí, ubytovanie vojsk a podobne. Postarali sa v nejednom prípade o zaistenie či zadržanie zradcov a nepriateľských agentov. V tom čase poskytovala veľkú pomoc obyvateľstvu Sovietskej armády. Dávala mu to najpotrebnejšie: potraviny, lieky, šatstvo. Podobne aj naša armáda bola veľkou materiálou oporou národným výborom. Oddelenie osvety 1. československého zboru začalo pre oslobodené obyvateľstvo vydávať časopis Nová sloboda. Prinášal informácie o bojových úspechoch Sovietskej armády a našich vojsk, odhaloval ro-

lu domáčich zradcov, vysvetľoval úlohy obyvateľstva pri výstavbe novej republiky, význam a ciele revolučných národných výborov, mobilizoval oslobodený ľud východného Slovenska do aktívnej účasti na obnove zničeného hospodárstva. Učil ľud vládnuť bez starostov a náčelníkov.

V polovici novembra vznikol v 3. československej brigáde nový výcvikový prápor, nachádzal sa v obci Nižna Wola nedaleko Jasiska. Na začiatku mal 5 dôstojníkov, 14 inštruktorov a 177 vojakov, väčšinu zo Zakarpatskej Ukrajiny. Takmer polovica z nich už predtým slúžila v maďarskej armáde. Po krátkom výcviku boli zaradzovaní do novotvoriaceho 6. poľného práporu. Zo Zakarpatskej Ukrajiny prišlo vtedy do 1. čs. zboru — už do I. zjazdu národných výborov Zakarpatskej Ukrajiny, ktorý sa konal 26. novembra 1944 v Mukačeve — 4626 vojakov slovenskej a ukrajinskej národnosti. Prvý zjazd národných výborov rozhadol totiž o pripojení Zakarpatskej Ukrajiny k sovietskej Ukrajine, čím sa splnila túžba zakarpatských Ukrajincov, za ktorú bojovali mnohé pokolenia. Aj väčšina vojakov mala ešte pred narukovaním záujem slúžiť v Sovietskej armáde. To im sústavne znemožňovali predstaviteľia vojenskej „misie“ generála Hasala, ktorá vtedy na Zakarpatskej Ukrajine „pôsobila“.

Hovoriac o ľuďoch tejto kedysi najchudobnejšej oblasti buržoáznej Československej republiky, nemožno nespomenúť aspoň niekol'ko mien vynikajúcich bojovníkov za slobodu zakarpatského ľudu, komunistov Ivana Turjanicu, Ivana Vaša a Olexu Borkaňuka. Všetkých som osobne veľmi dobre poznal.

Ivan Turjanica bol počas bojov na Dukle osvetovým dôstojníkom 3. čs. brigády a po oslobodení Zakarpatskej Ukrajiny predsedom Zakarpatského oblastného sovietu. Olexa Borkaňuk bol od roku 1933 tajomníkom Zakarpatského výboru KSČ, o rok neskôr stal sa členom Ústredného výboru KSČ a po volbách roku 1935 aj poslancom buržoázneho parlamentu. Bol veľkým priateľom Júliusza Fučíka. Po okupovaní Zakarpatskej Ukrajiny maďarskými fašistami pracoval v Kominterne. Po prepadnutí Sovietskeho zväzu hitlerovským Nemeckom dobrovoľne vstúpil do radov Sovietskej armády a neskôr sa stal popredným organizátorom partizánskeho hnutia na Zakarpatskej Ukrajine. Maďarskí fašisti ho objavili, zatkli a 3. októbra 1942 popravili. Po smrti bol poctený titulom Hrdina Sovietskeho zväzu.

* * *

Od nezabudnuteľných karpatských bojových dní uplynulo už vyše štyridsať rokov. V dukelských horách niet ani kúska zeme, za ktorý by sovietski a československí vojaci nezaplatili svojou krvou. Pamätné dukelské bojisko sa stalo pre nás i pre ďalšie pokolenia posvätným, Dukla zostane navždy živá v pamäti národom. Je symbolom hrdinstva, slávy a bratstva medzi národnmi Sovietskeho zväzu a Československa. Naše národy nenávidia vojnu, milujú mier. Svojou obetavou prácou pri výstavbe nového života urobia všetko, aby už nikdy vo víre vojnových požiarov nezomieral život.

Spomienky na boje o Besko

Pamäťom sa, akoby to bolo dnes, na ono septembrové ráno, začínať sa práve rozvidnievať, keď vojenský transport s jednotkami 2. paradesantného práporu vchádzal do Przemysszu.

Sedím na improvizovanej lavici v jednom z vagónov 6. roty a pozorujem opevnenia z čias prvej svetovej vojny vybudované na okraji mesta.

„Tak to sú tie festungy, o ktorých nám naši otcovia často radi rozprávali,“ uvažujem.

Moje rozjímanie netrvá dlho, o chvíľu sa vlak zastavuje pri vykladacej rampe. Mnohí z môjho družstva ešte dliem. Zo spánku ich však prebudia hlasno vydávané pokyny dozorného dôstojníka práporu dozorným rôtom: — Konečná stanica, všetci vystúpiť! Treba si zbaliť osobné veci, prekontrolovať zbrane a materiál; veliť rôtu k veliteľovi práporu!

— Sme na mieste, — hovorím spáčom. Vzápäť opúšťame vagón a zoraďujeme sa na určenom priestore pred vykladacou rampou.

— Každý má svoju zbraň a náboje? — pýtam sa mužstva ešte raz po kontrole. — Áno! — odpovedajú chlapci jedným hlasom. Vtom prichádza veliteľ 6. roty, podporučík Ján Pitoňák. Volá k sebe veliteľov čiat a veliteľov družstiev.

— Počúvajte ma pozorne, — zdôrazňuje hned' v úvode. — Včera, 8. septembra 1944, sa začala ofenzíva Červenej armády cez Karpaty na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Doma sa úporne bojuje. Nepochybujem o tom, že každý z nás chce čo najskôr účinne pomáhať nášmu ľudu, bojujúcemu proti nenávidenému nepriateľovi. Viete veľmi dobre, že sme sa mali pôvodne presunúť vzdušnou cestou do vlasti . . . — a tu sa odmlčal.

„Rozumiem dobre?“ kladiem si otázku. Aj ostatní sa nechápavo pozerajú na veliteľa roty.

— Prekvapili vás moje slová? — pýta sa podporučík. — Aj ja som prekvapený. Úloha sa však zmenila. Po vyložení materiálu sa pripravíme na peší presun smerom na frontu. Padáky odovzdáme do skladov tunajšej pevnosti. — Na záver nám ešte pripomenul: — Vysvetlite mužstvu, že nás čaká dlhý a namáhavý pochod. Ak chceme túto úlohu všetci čestne splniť, musíme včas dôjsť do stanoveného priestoru. Zbrane, muníciu a výstroj ponesieme na vlastných chrbtoch. Osobitný dôraz kladiem na to, aby sa každý dobre obul. Nikto z nás nesmie zaostať!

Slová veliteľa roty zapôsobili na všetkých príslušníkov roty ako studená sprcha. Teda nepoletíme? To bola najčastejšia otázka. Každý z nás očakával, že železničný presun 2. čs. paradesantnej brigády z Proskurova do Przemysszu súvisí s jej od-

letom do Povstania. A teraz taká zmena! Čo sa však dá robiť? Roky sa akoby automaticky zoraďujú do pochodového prúdu a my so zmiešanými pocitmi vykračujeme 9. septembra 1944 juhozápadným smerom. Skleslá nálada však netrvá dlho. Počiatočná tiesň začína ustupovať hned' s prvou pesničkou pochodujúcich jednotiek na uliciach Przemyssla a s odhodlaním vojakov, poddôstojníkov a dôstojníkov práporu — čo najskôr sa pustiť do nepriateľa, dať mu na vedomie, že existujeme. S pribúdajúcimi kilometrami bodať v našom družstve upokojenie. Vyuzívam zlepšenú náladu a usmerňujem rozhovor na najbližšie dni, na boje, ktoré nás čakajú. Môj zámer prvý pochopil slobodník Ondrej Šmalík, rodák z Vyšnej Šuňavy. Postupne sa k nemu pridali Ján Dikong z Liptovskej Tepličky, Michal Bartko z Východnej, Rudo Skokan, Ján Uličný a ďalší príslušníci družstva, i keď na nich bolo vidieť, že sa len ľažko zmierujú s novou situáciou. Nakoniec sme sa vzájomne utvrdili v tom, že sa novým podmienkam musíme prispôsobiť.

Pochodujeme už druhý deň takmer bez zastávky. Začína sa prejavovať únava. Oči sa občas zatvárajú, strácame pochodový rytmus, medzery medzi čatami a družstvami sa zväčšujú. Hoci protitankovú pušku nesú dvaja, stále oťažieva a popruhy sa zarezávajú raz do jedného, raz do druhého pleca. Keď niektorý z nás nevládze, pomáhamo mu. Jeden mu odnesie kus cesty osobnú zbraň, iný ho odbremení od munície alebo ho vymení na hodinu-dve od najväčzej záťaže a nesie protitankovú pušku namiesto neho.

Bola to dlhá cesta a poriadne preverila našu fyzickú pripravenosť a odolnosť. Obstáli sme však dobre. Na tretí deň pochodu vyslal veliteľ 2. práporu major Voves do priestoru Zarszyna prieskumnú skupinu, ktorá 12. septembra večer viedla jednotlivé roty do príslušných obranných postavení.

Naša čata protitankových pušiek bola pridelená k 3. rote, ktorá zaujala obranu na juhozápadnom okraji Zarszyna. Moje družstvo obsadiло postavenie po oboch stranách cesty Zarszyn — Besko. Prístup k nášmu stanovištu viedol cez skalnatý potok a šli sme za tmy. Predný okraj nepriateľskej obrany bol na severnom okraji lesa južne od osady Zarszyn a ďalej smerom na osadu Besko a osadu Milcza. Nepriateľ v noci predný okraj osvetľoval a prístupy k Zarszynu intenzívne ostreloval minometnou palbou.

Pri každom osvetlení musela obsluha protitankovej pušky rýchle zaahnúť, aby na seba neupútala nepriateľskú palbu. Veľmi nebezpečné miesto bolo na prechode cez spomínaný potok. Keď sme prechádzali cez vodu, potkýnali sme sa o vyčnevajúce skaly a padali do nej. Najhoršie bolo tým, ktorí niesli protitankové pušky. Keď spadol jeden, stiahol za sebou do vody aj druhého.

Prvá noc prešla pokojne. Až nad ránom 13. septembra sa strhla silná prestrelka na juh od Zarszyna. To 1. a 2. rota robili prieskum bojom po oboch stranach cesty Zarszyn — Odrzechowa. Obe roty sa však museli vrátiť už od predného okraja nepriateľskej obrany, pretože na ďalší postup nemali potrebné množstvo vlastného delostrelectva a minometov. Aj prieskum bojom uskutočnený 1. rotoou nasledujúceho dňa v osade Besko ukázal, že nepriateľ má silnú opevnenú obranu na okraji dediny.

Dňa 15. septembra sa o obec Besko rozpútali prudké boje. 2. prápor dostal za úlohu pripojiť sa k postupu svojho pravého suseda — 140. streleckej divízie — a zmocniť sa osád Milcza a Besko. Podľa plánu veliteľa brigády mal 2. prápor túto úlohu splniť obklúčením Beska zo severu a východu jednotkami 1. a 3. roty a zosil-

nenou skupinou — jedna pešia čata 1. roty, čata ľažkých guľometov, čata 76 mm kanónov — obsadiť osadu Milcza.

S týmto cieľom vyrazili jednotky práporu o 12.30 hodine do útoku na spomínané dediny. Nepriateľ húževnato bránil najmä obec Besko, ktorá bola na kopci a všetky prístupy k nej kontroloval. Okolo tretej hodiny popoludní 1. rota podporučíka Tótha síce prenikla do dediny, ale silnou protisečou ju nepriateľ z nej vytlačil. Vojaci sa však zachytili na severozápadnom okraji obce. 3. rota postupovala na Besko z východnej strany od Zarszyna. Pred dedinou jej ďalší postup zastavila silná guľometná palba z krajných domov na juhovýchodnom okraji Beska.

Skupina, ktorá útočila na osadu Milcza, prekonala húževnatý odpor nepriateľa a postúpila južným smerom na Lazy.

V nočných hodinách 15. septembra posilnil veliteľ brigády bojujúce roty pri obci Besko skupinou v počte 60 mužov zo štábnej roty, aby 16. septembra hned' zrána pokračovali v smere na Besko.

V zostave 3. roty postupovalo aj moje družstvo. Kedže terén pred nami bol rovinatý, využívali sme každú nerovnosť a prieplavu, aby sme sa krátkymi prískokmi a plazením dostávali dopredu. Vyhladávať a zaujímať potrebné palebné postavenia s protitankovými puškami počas prudkej palby bolo veľmi ľažké.

Postup 3. roty na obec Besko znemožňovali guľometné hniezda nepriateľa v krajných domoch osady. Tri sovietske tanky, ktoré vyrazili vpred s 3. rotou, hned' na začiatku vyradila z boja nepriateľská palba, a tak pechota stratila najúčinnejšie prostriedky, ktoré jej mali pomôcť vniknúť do obce.

Veliteľ 3. roty nadporučík E. Čaplovič pozorne sledoval priebeh boja a zistil príčinu, pre ktorú rota nemôže postupovať dopredu. Nemal však k dispozícii účinné palebné prostriedky na zničenie nepriateľských odporov. Skúsil to s protitankovými puškami a vydal rozkaz, aby sa naše družstvo presunulo na ľavú stranu cesty a pokúsilo sa bočnou palbou zničiť guľometné hniezda nepriateľa.

Nebola to ľahká úloha. Museli sme sa krok za krokom plaziť s protitankovými puškami asi 150 až 200 m, kým sme zaujali výhodné palebné postavenie v cestnej priekope, odkiaľ bol dobrý výhľad do okien v suteréne spomínaných domov na okraji Beska.

Pri zaujímaní palebného postavenia bol ranený strelec Jakub Skavský. Odsunuli sme ho za pomoc zberačov ranených na miesto, kde sa zhromažďovali ranení z celej roty. Miesto strelca zaujal Milan Koštial zo Žiliny. Pridelil som úlohy všetkým trom rojom a každému strelcovi upresnil ciel'. Na dve guľometné hniezda nepriateľa strieľali z protitankových pušiek súčasne tria strelnici: Ondrej Šmálik, František Pagáč a Milan Koštial. Všetci sa zaslúžili o to, že sa guľometné hniezda nepriateľa odmlčali.

Po zničení týchto dvoch nepriateľských odporov vyrazila 3. rota na pokyn nadporučíka Čaploviča vpred a vnikla do obce Besko z východnej strany. Sústredeným náporom 1. a 3. roty zo severu a z východu sa podarilo o 11.00 hod. Besko obsadiť a v ďalšom boji postúpiť južným smerom.

V Besku som sa stretol s nadporučíkom Čaplovičom. Usmieval sa, ked' ma oslovil: — Ďakujem ti, Martin, celé družstvo pomohlo rote splniť úlohu, — a priateľsky mi stisol ruku. Bol to pre nás, bojovníkov v družstve, veľký deň.

Pravda, tým sa náš boj v Karpatoch neskončil. Stalo sa tak až po ďalších bojoch 2. práporu v tesnej súčinnosti so sovietskymi jednotkami, ktoré nás vystriedali 18. septembra 1944 v priestore Pastwiska.

Jednotky práporu sa potom sústredili v osade Sieniawa a obci Besko, odkiaľ odišli do Kroscienka, aby sa pripravili na odlet na Slovensko.

Všetci, ktorí sme sa v Kroscienku stretli, sme si slúbili, že s ešte väčšou húževnosťou a väčším zápalom budeme bojovať v rodnej zemi proti nášmu úhlavnému nepriateľovi.

Prelet do SNP

Po úspešnom splnení úlohy v Karpatoch sa stáhovala naša brigáda do Kroscienka nachádzajúceho sa v blízkosti letiska Krosno. Odial' mala byť brigáda prepravená na Slovensko na pomoc SNP tak, ako to určil veliteľ 1. ukrajinského frontu maršal I. S. Konev, keď sledoval z pozorovateľne veliteľa brigády priebeh bojov o Besko.

Do Kroscienka som prišiel so štábom 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády a veliteľom som sa stal už 21. septembra 1944. Tu nás očakával generálporučík Georgiev, ktorý informoval veliteľa brigády o pripravenej akcii. Podľa nej mal 5. letecký zbor diaľkového letectva uskutočniť prepravu brigády „leteckým mostom“ v dňoch 18. až 21. septembra 1944 na Slovensko na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Veliteľ brigády plukovník Přikryl poukázal na skutočnosť, že niektoré prápory sú ešte v boji, a naliehal odložiť prepravu aspoň o tri dni s ohľadom na to, že si brigáda po bojoch v Karpatoch potrebuje odpočinúť a doplniť výstroj a výzbroj.

Požiadavka bola schválená a získaný čas venovali vojaci doplneniu výstroja a organizačnej príprave na prelet. Straty ľudských životov, ktoré brigáda utrpela v bojoch, nebolo možné nahradíť. Vo veliteľskom zbere stavy sčasti doplnili dôstojníci, ktorí prišli z Anglicka a dorazili do Przemyszu v čase, keď sa brigáda pripájala k bojovej zostave 38. armády. 23. septembra sa objavil v Kroscienku major letectva J. Trnka, ktorý priletel do ZSSR so skupinou slovenských letovcov. Od neho sme získali informácie o SNP. 23. septembra prišla do Kroscienka vládna delegácia, v ktorej boli predstaviteľia moskovského vedenia strany a členovia londýnskej emigrantskej vlády. Divízny generál R. Viest, ktorý bol členom delegácie, udelił vyznamenania najzaslúžilejším príslušníkom brigády. V krátkom príhovore vyzdvihol generál vysoké morálne i bojové vlastnosti 2. čs. paradesantnej brigády i úspechy, ktoré dosiahla v bojovom nasadení.

Potom sa konalo dôstojnícke zhromaždenie v miestnej škole, na ktorom viacerí členovia delegácie oceňovali bojové úspechy v Karpatoch.

Začiatok leteckého presunu bol stanovený na 25. septembra 1944 a v nasledujúcich dňoch sa mali prepraviť dve divízie dopravného diaľkového letectva 5. gardového leteckého zboru. Osádky a materiál sa podľa rozpisu v priebehu dňa pripravili na odlet, pričom sa využili kryty v rozvalinách letiskových budov na

letisku Krosno. Večer po zotmení pristávali lietadlá. Osádky podľa vopred určených čísel urýchlene nastupovali a nakladali materiál, aby bol čo najskôr umožnený štart. Letisko bolo ešte stále v dosahu nepriateľského delostrelectva a nepriateľ občas aj uskutočnil palebné prepady.

V prvý deň presunu, t. j. 25. septembra, pristálo a odštartovalo dvadsať lietadiel. Pre časť štábu s veliteľom brigády bolo určené lietadlo, ktoré viedol kapitán Larionov. Bol to jeden zo skúsených pilotov, ktorí lietali do tyla nepriateľa. Okrem veliteľa brigády tu boli náčelníci oddelení štábu, veliteľ ochrany štábu a zástavy a vojaci. Aj ja som letel v tom lietadle. Štart bol už na súmraku. Po odpútaní sa od zeme sme krúzili v priestore nad Ľvovom a naberali výšku, ktorá bola stanovená s ohľadom na prelet frontu, ale aj slovenských hôr, nad 3000 m. Let prebiehal spočiatku pokojne.

Ked'sme pozreli cez okná dolu, bola nepreniknutelná tma, len občas sa objavilo nejaké svetielko. Zrazu našu pozornosť zaujali objavujúce sa záblesky. Opakovali sa čoraz častejšie a ich intenzita sa zväčšovala, až sa rozblíkal úplný ohňostroj. Bolo jasné, že preletíame cez front. Fašistické protilietadlové strely sa trhali už na úrovni našich okienok a každý z nás očakával to najhoršie. Vtom priestor v lietadle ožiarilo jasné svetlo. Leteli sme vo svetelných kužeľoch nepriateľských reflektorov zo zeme. Lietadlo letelo pokojne ďalej, akoby sa nás to netýkalo. Z času na čas sa prudko zakymácalo, ale to trvalo len chvíľu. Za krátky čas, ktorý sa pre nás zdal večnosťou, ohňostroj slabol, aby vzápäť zhasol úplne.

Občas prišiel do kabíny šturman a povedal niečo veliteľovi. Po dlhšom čase nám oznámil, že nemáme spojenie s letiskom Tri duby a že počasie je veľmi zlé, vonku prší. Ešte raz sa opakovala protilietadlová streľba, ale v menšom rozsahu. Zo zamyслиenia sme precitli, až keď pilot zmenšíl otáčky motora a začal pristávať. Dolu sme videli svetielka a čoskoro sa rozsvietilo pristávacie „T“. Pilot rozžal vlastné reflektory a v ich svetle sme videli, ako veľmi prší. Na otázku veliteľa, či sme už na letisku Tri duby, sme dostali odpoveď, že pristávame núdzovo, a pretože spojenie s letiskom nemáme, je možné, že priestor má v moci nepriateľ. Rozoznávali sme výstroj vojakov, podobal sa uniformám príslušníkov slovenskej armády. Lietadlo manévrovalo prudkými obratmi medzi horami, ktoré sa objavovali znenazdajky celkom blízko. Keď sme po niekol'kych okruhoch leteli nízko nad zemou, videli sme v svetle reflektorov, aká je dolu nerovná pôda. Vôbec to nevyzeralo na letisko. Po dotyku so zemou lietadlo prudko poskočilo, až sa vrtule zaborili do zeme. Všetkých nás to hodilo smerom ku kabíne, nikomu sa však nič nestalo. Lietadlo sa týčilo so zdvihnutým „chvostom“ a dvierka boli dosť vysoko nad zemou. S palubným guľometom vo veži lietadla a s pripravenými samopalmi sme očakávali, čo sa bude diať.

Zdaleka bolo počúť, ako niekto beží k lietadlu a volá: „Kde ste sa to trepali s takou mašinou, ved' tu nie je letisko!“ Írečitosť tohto prejavu, ktorý bol jasnejší ako akékol'vek heslo, nenechalo už nikoho na pochybách. Sme medzi svojimi. Vyskákali sme a zvítali sme sa s poručíkom Zacharom, veliteľom zabezpečovacej jednotky. Vysvetlil nám, že sme pristáli na ploche pri Brezne, kde sa zhadzujú zbrane pre partizánov. Sláva, sme na mieste živí a zdraví.

Spoločnými silami sme lietadlo vyslobodili a skryli sa pred dažďom na jeho palube. Poručík Zachar obstaral malé občerstvenie a zabezpečil náš odvoz na Tri duby.

Plukovník Přikryl sedel v kabíne a my na korbe nákladného auta. Dýchali sme plnými dúškami vzduch nášho Horehronia. Často nás zastavovali vojenské hliadky, ale keď zistili, kto sme, nadšene nás pozdravovali. Je pokojná noc, ale v Banskej Bystrici je čulý vojenský ruch. Autá, hliadky a kontroly.

Dozvedeli sme sa, že len dvanásť lietadiel pristálo, ostatné sa vrátili. Keď sme sa zvítali s osádkami, ktoré v noci pristáli, začínať sa už nový deň. Ponáhľali sme sa do Banskej Bystrice na štáb „1. čs. armády“ zabezpečiť všetko potrebné pre našu účasť v boji v SNP.

Hukot lietadiel každú noc potvrdzoval, že „letecký most“ je od začiatku septembra v neustálej činnosti. My sme denne zistovali u plukovníka Sovietskej armády Čirskova, kedy príde zvyšok brigády. Sovietske diaľkové letecké prepravilo do 24. októbra 1944 okrem partizánskych skupín, materiálu pre bojovú činnosť 1. čs. stíhacieho pluku a bojovníkov 2. čs. paradesantnej brigády ďalších 360 ton rôzneho materiálu pre SNP. Pri spiatočných letoch bolo prepravených do sovietskych nemocníc 784 ranených vojakov a partizánov, ako aj 12 ton rôzneho materiálu vrátane zlatého pokladu SNR.

Nie každý let bol však úspešný. Jesenné počasie, dážď, hmla, nástrahy slovenských hôr a nepriateľského delostrelectva si vyžiadali obete na životoch sovietskych letcov a československých výsadkárov.

Nevšedný monument v blízkosti letiska Tri duby v priestore veliteľského stanovišťa 2. čs. paradesantnej brigády, ktorý predstavuje nosné plochy lietadla a konštrukčné prvky mostu, je pamätníkom sovietskej pomoci Slovenskému národnému povstaniu, ktorá prichádzala po „vzdušnom moste“. Jeden reliéf tohto pamätníka je venovaný 2. čs. paradesantnej brigáde.

JOZEF KOVÁČIK

Boje o Duklu

Nikdy nezabudnem na ťažké frontové dni, keď som ako príslušník 1. čs. armádneho zboru, tankista, dobýval bezmenné výšiny v predhorí Karpát a Dukelského priesmyku. Dostať sa čím skôr do rodnej vlasti, túžba po domove, našich blízkych nám dávala morálnu silu osloboodiť čím skôr po boku hrdinskej Sovietskej armády našu domovinu od fašistických okupantov.

Tažké, ale i hrdinské boje sovietskych a československých jednotiek v septembri 1944 pri dobývaní karpatských hrebeňov, či už o kótu 534, Hyrowu horu a kóty v blízkosti československých štátnych hraníc, ostanú mi po celý život v pamäti.

Naše tanky útočili v osade Zydranowa, ktorá je v blízkosti štátnych hraníc Československa. Pamätám si na útok, ktorý naše tanky viedli nad spomenutou obcou.

Známou osvedčenou frontovou zásadou je, že spolu s tankmi útočí aj pechota, ktorá zabezpečuje ich ochranu. Naš útok sme viedli po strmom svahu, kde nás nepriateľ dobre videl, boli sme teda pod priamym dosrelom. Na tankoch sedeli „desanti“ — automatčíci a ženisti. Zo strmého svahu sa podarilo našim jednotkám za neustálej palby dostať sa až do dediny Zydranowa. Tanky boli doslova takmer zničené, ošarpané, samopalníci a ženisti fyzicky i duševne vyčerpaní. Po krátkom odpočinku a organizovaní jednotiek sme znova zaútočili — z osady Zydranowa k štátnej hranici. Nemci začali prudkú palbu, mali v Dukelskom priesmyku dobre vybudovanú obranu. Proti našim a sovietskym tankom v predhorí Karpát po prvýkrát použili pancierové päste, ktoré nám narobili veľa škody na bojovej technike.

Tanky vyrazili do útoku, ale pechota zostala bez pohybu. Naše tanky sa dostali do vzdialenosť takmer 300 až 500 m od štátnej hranice, pod bezmennú výšinu nad obcou Zydranowa. Tu sme zostali stáť, pretože pechota tanky neochránila. Vtedy Nemci zboku, ale aj priamo z kopca od našej hranice na nás zaútočili. Poškodili nám sedem posledných tankov, ktoré začali horieť. Tank s mojou osádkou zapadol pod bezmennou výšinou do mokrej pôdy a nemohol sa pohnúť. Tá mokrina pod svahom zachránila niekoľko našich tankov. Tanky, ktoré boli na odkrytom priestore, začali horieť.

Nemci sledovali z pozorovateľne náš pohyb. Pozorovateľňu si urobili na okolitých výšinách na štátnej hranici. Nemohli sme z tanku vyjsť. Len čo Nemci zbadali pohyb, spustili palbu. Na to doplatil aj veliteľ čaty poručík Kohútič. Keď

vyšiel z tanku, bol ranený, ale na šťastie zranenie nebolo smrteľné. Za ním vyšiel aj ďalší člen osádky pozrieť sa, čo sa deje na okolí, a fašisti aj doňho začali hned' strieľať. Bol to veliteľ, volynský Čech, Antonín Sochor, ktorý bol ľahko ranený. V povojunových rokoch som sa s ním ešte stretol v Ostrave.

Naše tanky mali roztrhnuté pásy, ktoré sme sa za iných okolností mohli rýchlo opraviť. Ale tu, v palibe, to bol skutočne problém.

Ja som bol v tankovej brigáde ako radista. Veliteľom nášho tanku bol Sochor, pomocníkom bol Vengricht. Oba tieto tanky tvorili, ako sa to vtedy hovorilo, smerové tanky. Útok sme viedli vpred podľa uhla a to tak, že ľavé krídlo bolo dlhšie, rozšírené. Tanky šli po otvorenom teréne.

V tomto útoku na štátne hranice sa do čela dostał veliteľ tankového práporu poručík Rudolf Jasiok. Prišiel so svojím tankom pred nás, nezaistovaný pechotou, v snahe dostať sa čo najskôr k štátnej hranici. Jeho tank fašisti zasiahli svojimi pancierovými päťami a začal horieť. V tanku tragicky zahynul aj náš veliteľ, bolo to 30. septembra 1944, ráno o desiatej hodine. V ten istý deň prevzal velenie práporu kapitán František Vrána, ale v ďalšom útoku 1. októbra padol hrdinskou smrťou. Týmto dňom sa tankový útok našej brigády na dukelskom úseku skončil.

Niekteré tanky sme opravili a tie potom boli presunuté na ďalší úsek boja. Pohľadom nám v tom sovietski vojaci, ktorí nás na tomto úseku v noci vymenili.

Velenie sovietskych vojsk hľadalo vhodnú príležitosť, aby československé jednotky prvé vkročili na československú štátnu hranicu. Keď to nešlo z osady Barwinek, tak sa pokúsili z osady Zyndranowa v smere na Dukelský priesmyk urobiť prieskum nepriateľských obranných pozícii. Našej prieskumnej hliadke sa v ranných hodinách 6. októbra 1944 podarilo prekročiť štátne hranice a vstúpiť do vlasti. Mali sme nesmiernu radosť.

Po prvýkrát som prekročil hranicu až vtedy, keď som sa zúčastnil pohrebu generála J. Vedrala-Sázavského. Išli sme z Tylawy nákladnými vozmi „studebakrami“. Pohreb bol asi tri dni po prechode hraníc našimi jednotkami a konal sa priamo na hranici. V tento deň bolo veľmi zlé počasie, veľká hmla a dážď. Po skončení pohrebu, na ktorom sa zúčastnil aj veliteľ 1. čs. armádneho zboru generál L. Sloboda a ďalší vojenskí predstaviteľia, sme sa vrátili späť do poľskej osady Tylawa. Po niekol'kých dňoch nás presunuli do osady Wyšna Wola, kde sa dočasne usadila naša brigáda. V Nižnej Woli sa usadil náš 3. tankový prápor. Tu sa konal výcvik, zdokonalovali sme sa v rádiovom spojení tankových jednotiek a zavŕchovali sme aj nových príslušníkov našej brigády. K brigáde prichádzali väčšinou tí, ktorým sa podarilo prejsť k čapajevovcom po 24. novembri, keď sa čapajevovci spojili so sovietskymi jednotkami v priestore Habura—Borov—Kalinov, a časť z náhradného pluku, poväčšine z maďarských jednotiek. Boli to Slováci z južného Slovenska alebo vojaci mobilizovaní na Zakarpatsku. Doplnila sa aj naša tanková brigáda. Náš prápor bol v plnom počte, ale nemali sme tanky. Cvičili sme ako tankisti, ale bez tankov, znázorňovali sme pohyb, akoby šli tanky do útoku. Tento výcvik trval vyše mesiaca. Z priestoru Nižnej a Wyšnej Wole sme uskutočňovali výcvik až na štátnu hranicu nad dediny Čertižné a Habura.

Až v polovici januára a začiatkom februára 1945 sme dostali sovietske tanky.

Boli nové, priamo z fabrík v Sovietskom zväze, z Uralu. Prevzali sme ich z vlakových transportov v Krosne na poľskom území. Bolo to vtedy 60 nových tankov T-34. A tak tanková brigáda bola po prvýkrát po ľažkých bojoch na Dukelskom priesmyku kompletnie vybavená.

S brigádou v plnom počte ľudí i materiálu sme sa presunuli smerom na západ poľským územím cez Jaslo, Nowy Sącz k československým hraniciam, potom cez Mníšek, Starú Ľubovňu, Podolíneč až do Kežmarku. Presun trval od 10. do 15. februára 1945 a jeho podmienky boli veľmi náročné. Cesty boli zaviate snehom, útočili na nás fašistické lietadlá, v okolitých lesoch sa zdržiaval ešte skupiny Nemcov, od ktorých nám tiež hrozilo nebezpečenstvo. Aj za týchto stážených podmienok prišla celá brigáda do Kežmarku bez väčnejších nehôd a strát. Tu sme sa usadili a podrobili ďalšiemu výcviku.

Front bol už pri Liptovskom Mikuláši, a my sme čakali na ďalší rozkaz na presun. Medzi tankistami sa hovorilo, že sa presunieme do Liptovského Mikuláša za našimi pešimi brigádami, ktoré nám pomôžu prelomiť obranu a postupovať ďalej údolím Váhu na Ružomberok a Kraľovany.

Po niekol'kých dňoch bol v nočných hodinách v Kežmarku vyhlásený poplach. Celá brigáda bola pripravená na odchod. Tankisti prešli ešte v slávnostnom pochode kežmarskými ulicami. Smer postupu bol — naspať do Poľska. Šli sme cez Javorinu, prešli štátnu hranicu, prišli do Zakopaného a Nowého Targu. V Nowom Targu sme boli 20. februára 1945 a niekol'ko dní sme tu ostali. Zima nepovoľovala.

V Nowom Targu sme vykonali ostrú streľbu z nových tankov, ale prišiel ďalší rozkaz na presun. Potom sme pokračovali smerom na Ostravu. Front bol vtedy v línii od Liptovského Mikuláša, cez Vysoké Tatry, ponad Oravu, Čadcu až k Ostrave. Šli sme cez vypálené dediny a mestá, ktoré zničili fašisti. Niekoľko deňov sa ešte oheň nepodarilo uhasiť. Túto vojnovú hrôzu sme videli a prežívali spolu so sovietskymi vojakmi, ktorí šli verne po našom boku oslobodiť našu vlast' a vyhnati fašistických vatrelovcov.

Keď sme dorazili do Ostravy, po niekol'kých dňoch odpočinku sme spolu so sovietskymi tankistami pokračovali v presune a ďalšom boji s nepriateľom. Vojna sa ešte neskončila.

Legendárny veliteľ

Dňa 19. januára 1945 vojská 4. ukrajinského frontu pod velením generála I. J. Petrova oslobodili prvé veľké mestá na území Československa — Košice a Prešov. Ešte predtým však museli sovietske vojská prekonáť veľkú prírodnú prekážku — pohorie Karpaty, v ktorom sa nepriateľ pripravil na dlhotrvajúcu obranu.

Boje v karpatskom smere naznačovali od samého začiatku, že tu bude treba použiť špeciálne pripravené vojská a bojovú techniku a zároveň uplatniť zvláštne metódy riadenia vojsk. V súvislosti s tým rozhodlo sovietske velenie 30. júla vytvoriť na tomto úseku nový samostatný front — 4. ukrajinský front. Jeho súčasťou sa stala 1. gardová a 18. armáda a ďalšie tankové, delostrelecké, ženijné a iné zväzky a útvary. Leteckú podporu frontu zabezpečovala 8. letecká armáda. Veliteľom frontu sa stal generálplukovník Ivan Jefimovič Petrov, ktorý v apríli a máji 1944 riadil operácie v pohorí Krymu a po jeho oslobodení bol so svojím štábom v zálohe hlavného velenia Sovietskej armády.

Do polovice augusta postúpili vojská 4. ukrajinského frontu v karpatskom predhorí na líniu Sanok — Krasnojorsk a dostali sa do vzdialenosťi 10 až 50 km od československých hraníc. Na týchto úsekoch prešli dočasne do obrany. Velitelia frontu museli do 28. augusta pripraviť útočnú operáciu s cieľom prekročiť Východné Karpaty. No dva dni predtým — 26. augusta — prišiel rozkaz operáciu odložiť.

Dôvodom tohto rozhodnutia bola zmena situácie. V Rumunsku vypuklo povstanie — 23. augusta 1944 a vojská 2. ukrajinského frontu úspešne postupovali smerom do Maďarska. No hlavný stan čoskoro zmenil aj toto rozhodnutie v súvislosti s vypuknutím Slovenského národného povstania — 29. augusta 1944. Sovietske velenie sa rozhodlo poskytnúť povstalcom okamžitú pomoc.

Dňa 8. septembra 1944 ráno sa začala karpatsko-dukelská operácia, ktorú viedli vojská 38. armády 1. ukrajinského frontu a jednotky 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.

Ráno 9. septembra prešli do útoku jednotky 1. gardovej armády, 11. septembra útvary 17. gardového samostatného streleckého zboru a o týždeň neskôr — 18. septembra zaútočili aj vojská 18. armády. Do bojov o Karpaty teda vstúpili všetky jednotky 4. ukrajinského frontu. Karpatsko-dukelská operácia sa v priebehu desiatich dní rozrástla na východokarpatskú.

Kruté boje v Karpatoch trvali do konca októbra. Počas týchto bojov sovietske vojská pod velením generála Petrova vyhnali nepriateľa z Karpát, zajali 31 360 nepriateľských vojakov, ukoristili 912 diel a minometov, 40 tankov, 230 áut a množstvo inej bojovej techniky. Zároveň oslobodili časť územia štyroch štátov. Fašistické velenie iba presunom 15 divízií z iných úsekov frontu zachránilo 1. tankovú armádu pred porážkou. Nepodarilo sa mu však zabrániť strate strategicky významnej línie pozdĺž Východných Karpát. Sovietske vojská splnili úlohu zdánlivu takmer neriešiteľnú, rozbili nepriateľskú obranu v ľahko dostupných horách, prenikli do Maďarska a začali osloboďovať Československo od východu a juhu.

Hrdinský čin červenoarmejcov 1. a 4. ukrajinského frontu — zdolanie Karpát — bol prológom oslobodenia Československa Sovietskou armádou.

Novembrový útok vojsk 4. ukrajinského frontu sa pripravoval za ľahkých podmienok. Terén v priestore budúcej operácie bol výhodnejší pre nepriateľa: v severnej časti mal horský charakter, v južnej časti bol rovinatý s početnými vodnými tokmi a osadami vhodnými na obranu.

V tom čase veliteľ frontu I. J. Petrov, vtedy už armádny generál, sa zväčša náchádzal medzi svojimi jednotkami. Jedného dňa prišiel do priestoru Vajan. Na túto udalosť spomína bývalý veliteľ 95. streleckého zboru generál Mel'nikov:

„Armádny generál Petrov si prezrel postavený most cez Laborec a rozhodol sa, že sa pozrie na rozvodnenú Ondavu a zistí možnosti prechodu cez túto vodnú prekážku.

Na hrádzi bolo rušno. Ženisti 351. streleckej divízie opravovali poškodené mosty. Nepriateľ sa usiloval obnovovacie práce znemožniť, a preto ju ostreľoval delostrelectvom.

Prišli sme k prvému zničenému mostu. Asi desať ženistov kládlo na podpery hlavné trámy. Blízko nás ľahali traja vojaci lanom omotané veľké dubové brvno. Ženisti boli zrejme vyčerpaní, ale aj tak ľahali svoj náklad vytrvalo ďalej.

— To je kusisko. Na stredný hlavný trám by sa nič lepšie nenašlo, — povedal generál a o chvíľu bol pri vojakoch.

— Tak čo, chlapci, skúsim to štريا, tak nám to pôjde lepšie, — pokračoval.

Ženisti, ktorí sa predtým zastavili, chytili spolu s generálom lano a ľahali brvno. O niekoľko minút už ležalo na moste.

Delostrelecké granáty dopadali čoraz bližšie. Jeden z nich, granát ľahkého kalibru, vybuchol v blízkosti mosta. Zranil dvoch ženistov. Všetci sa začali báť o veliteľov život. Povedal som mu, aby sa vrátil, ale nechcel o tom ani počuť. Aj vojaci sa znepokojili, jeden starší voják pristúpil ku generálovi a tlmočil mu prosbu svojich kamarátov, aby si dal na seba pozor.

— Tak ja mám ist' do tyla? To nie je pekné, chcieť niečo také od generála, — povedal generál Petrov priamo.

Vojak však prísne povedal: — Ja som tu veliteľ, tak sa podriadte. Žiadam vás, aby ste sa ukryli. Zatiaľ vás žiadam, ale o chvíľu vám to môžem aj prikázať.

— No dobre, dobre, — dal si povedať generál Petrov. — Len už povedz, s kým som mal tú čest?

— Veliteľ ženijného družstva, slobodník Prochorov. A vás mám ako oslovoval?

— *Veliteľ frontu, armádny generál Petrov.*

Petrov kým všetkým prítomným, aby sa ukryli za hrádzu, a tam pokračoval:

— *Vidíte, aký je ruský vojak Prochorov. Prešiel od Volgy po Karpaty. Karpaty má už za sebou, zamieril si to už do Berlina a na prsiach nemá nijaké vyznamenie, iba stužky za zranenia.*

Onedlho prišlo hlásenie, že prvý most na hrádzi je úplne obnovený.

— *Tu máte pravých hrdinov. Prochorov je chlap na mieste! — povedal veliteľ frontu a prikázal, aby bol ženista navrhnutý na vyznamenanie.*

Treba pripomenúť, že tento príbeh o generálovi Petrovovi neboli ojedinely. A vojaci mu oplácali jeho starostlivosť rovnakou láskou a hrdinskými činmi v boji proti nepriateľovi.

V novembri a decembri 1944 vojská 4. ukrajinského frontu zdolali v ťažkých bojoch niekoľko vodných tokov, dobyli Slanské vrchy, postúpili o 35 — 70 kilometrov smerom na západ a osloboďili značnú časť východného Slovenska — mestá Humenné, Michalovce a Trebišov. Počas týchto bojov boli zničené tri divízie a dve brigády nemeckej 1. tankovej a 8. poľnej armády a 1. maďarskej armády, 10 divízií a 3 brigády stratili 50 — 75% svojich vojakov. Sovietske vojská zajali 68 000 nepriateľských vojakov a ukoristili vyše 1600 diel a minometov, 130 tankov a samohybných diel.

V polovici januára 1945 začali sovietske vojská 1. ukrajinského a 1. bieloruského frontu mohutnú ofenzívou od Baltského mora až po Karpaty. Potom prešli do útoku smerom na Košice a Prešov aj vojská 4. ukrajinského frontu. Ponáhľali sa, lebo spravodajskí dôstojníci prinášali veliteľovi frontu informácie o masakrách v meste.

Rozhodný útok sovietskych jednotiek, ktorý trval tri dni a tri noci, sa skončil úspešne. Dňa 19. januára 1945 asi o 14.00 hodine boli už Košice úplne osloboodené.

V ten istý deň jednotky 1. čs. armádneho zboru osloboďili Zborov a Bardejov a sovietske vojská Prešov. Do konca januára bol oslobodený celý Východoslovenský kraj. Správa o oslobodení Košíc, Prešova a Bardejova bola 20. januára 1945 uverejnená v rozkaze hlavného veliteľa Sovietskej armády a na počesť sovietskych a československých vojsk bolo v Moskve vypálených 20 delostreleckých sálov z 224 diel. Jednotky, ktoré sa o oslobodzovanie týchto miest zaslúžili, boli pomenované na košické, prešovské a bardejovské. Medzi nimi aj 1. a 3. čs. brigáda. Tri pluky čs. delostrelcov dostali názov jaslovské.

Oslobodenie východného Slovenska malo veľký historický a vnútropolitický význam. Na okupovanom teróriu rozložilo fašistický aparát, posilnilo odbojové hnutie na území Československa a vytvorilo podmienky pre vznik revolučných národných výborov. Partizánske skupiny znásobili svoju činnosť, zaktivizovali sa aj ilegálni pracovníci.

Úspechy sovietskych a československých vojsk na východnom Slovensku mali aj veľký vojenský význam. Najmä v tom, že viazali na seba obrovskú silu nepriateľa a jeho techniku, ale napomáhali aj úspešný postup sovietskych vojsk v Poľsku a Maďarsku.

Východoslovenské víťazstvo malo i veľký medzinárodný význam. Urýchliло roz-

klad hitlerovského bloku a posilnilo odbojové hnutie v českých krajoch aj v celej Európe.

Toto víťazstvo upevnilo a prehĺbilo bratstvo medzi národmi Československa a Sovietskeho zväzu a významne ovplyvnilo našu vnútrosť a zahraničnú politiku. Práve pri oslobodzovacích bojoch dozrela v našom ľude historická skúsenosť, že len v Sovietskom zväze, v jeho statočnom ľude a nepremožiteľnej armáde máme jedinú reálnu záruku našej slobody a zvrchovanosti, našej národnej a štátnej budúcnosti.

V osloboditelských bojoch na východnom Slovensku sa zúčastnili vojská troch frontov: 4. ukrajinského, 38. armáda 1. ukrajinského frontu a mnohé jednotky 2. ukrajinského frontu. Okrem nich tu bojovali jednotky 1. čs. armádneho zboru, rumunské jednotky, ako i mnohé partizánske oddiely. Hlavnú ľarchu bojov však niesli vojská 4. ukrajinského frontu generála I. J. Petrova. Ony priniesli najväčšie obete, ony, na čele so svojím veliteľom, sa o naše osloboodenie aj najviac zaslúžili.

Armádny generál I. J. Petrov, na ktorého pamätníci spomínajú ako na skvelého človeka, vojvodcu, komunistu, takmer celý život prežil ako vojak. Medzi vojakmi bol veľmi oblúbený. Prešiel dlhú frontovú cestu, vybojoval nejednu víťaznú bitku.

Casto o ňom písali vojnoví korešpondenti Pravdy a Krasnoj zvezdy, hrdinské činy jeho vojsk približovali sovietsky rozhlas.

Ani náš ľud na svojich osloboeditelov nezabudol. Ako hold vďaka hrdinom Sovietskej armády sa v Košiciach uzniesli dňa 30. júna 1945 postaviť pamätník všetkým, ktorí položili svoje životy za osloboodenie Košíc.

Zároveň mesto Košice udelilo čestné občianstvo veliteľovi 4. ukrajinského frontu armádnemu generálovi Petrovovi a jeho menom nazvali jednu z ulíc, mestský sad a bola tu odhalená aj jeho busta.

Kapitoly z dejín frontovej fotografie

„Prejdú roky. Na ruinách, kde dnes cítiť trpký pach spálenísk a krvi, vybuduje nás ľud nové mestá a dediny, vyrovná a zaleje asfaltom hlboke jamy po granátoch a leteckých bombách, odstráni z pôdy hrdzavú oceľ zhorených fašistických tankov. Potom vyberiem zo schránok kotúče negatívov, najvzácnejších fotografických záberov našich veľkých dní. A naši rovesníci aj ich potomkovia zmlknú pri pohľadе na svedectvo, ako sa rodila naša sloboda.“ Tak písal vojnový fotograf Alexander Pánek vo frontových novinách Za svobodné Československo v decembri 1944.

História frontovej fotografie československých jednotiek v ZSSR sa však zrodila oveľa skôr.

Prvým vojnovým fotografom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR bol Karel Borský. Začínať v Novochopersku v roku 1943. Pôvodne vykonával funkciu veliteľa čaty protitankových streľcov a vo voľných chvíľach fotografoval. Bol to jeho koníček od detstva. Ako malý chlapec dostal bakelitový Baby-box, najlacnejší fotoaparát, aký mu jeho otec, stolársky robotník, mohol kúpiť. Otca v tridsiatomdeviatom zastrelili fašisti. Borskému sa podarilo dostať z Ostravy cez Poľsko do Sovietskeho zväzu. S fašistami si chcel vyrovnáť účty so zbraňou v ruke. Lenže prišiel rozkaz, a on sa stal prvým brigádnym fotografom. Do toho času vlastne neexistovala žiadna oficiálna snímka zo života našej jednotky. Existujú iba príležitostné fotografie z Buzuluku a Sokolova, ktoré urobili amatéri.

Prvou fotografiou československej jednotky v Sovietskom zväze, ktorá bola oficiálne uverejnená v sovietskej tlači, bola fotografia z výcviku delostrelcov 1. čs. samostatnej brigády v Novochopersku. Bola uverejnená v Izvestijach v lete 1943.

V tom čase pricestovala do Novochoperska vzácná návšteva — československá delegácia moskovského vedenia KSC na čele s K. Gottwaldom, Z. Fierlingerom, Z. Nejedlým, J. Švermom a ďalšími. A vtedy sa opäť naskytla príležitosť fotografovať.

Objavila sa aj myšlienka uverejňovať snímky najlepších vojakov, ktorí vynikli vo výcviku, pri plnení úloh a rozkazov. Karel Borský s ďalším fotografom Jánom Marešom navštievovali najlepšie jednotky pechoty, delostrelcov, guľometníkov, prieskumníkov. Pred budovou štábu bola skrinka, niečo na spôsob nástenných novín. Tam sa potom objavovali často ešte vlnké fotografie.

Také boli začiatky. Neskôr dostal Karel Borský k dispozícii pojazdné laboratórium — upravený automobil „gazik“. Z tohto obdobia je aj najviac jeho fotografií.

Do útoku v bojoch o Kyjev ťiel Karel Borský v prvej linii s 2. praporom spolu s našimi tankistami. Keď sa už bojovalo v strede mesta, na Kreščatiku, a on nedabajúc na nebezpečenstvo stále fotografoval, zranila ho črepina. Vtedy sa veľa snímok nenávratne stratilo. Po vyliečení sa vrátil opäť k svojej práci, ale to už bolo na Dukelskom priesmyku. Fotografoval našu jednotku na Slovensku, Morave a napokon i na slávnejšej prehliadke na Staromestskom námestí v Prahe.

Veľmi populárnym fotografom v 1. čs. armádnom zbere bol Alexander Pánek. Bol to veselý muž zo Zdolbunova na Volyni. Do zboru vstúpil spolu s manželkou Máriou. Najviac jeho fotografií je z výcviku československých jednotiek zboru a z Dukly. Bol všade tam, kde sa bojovalo, kde tiekla krv, kde operovali i liečili ranných. On jediný zachytil aj tragicú udalosť: smrť veliteľa 1. čs. brigády generála J. Vedrala-Sázavského. Bol pri prekročení československých štátnych hraníc na Dukelskom priesmyku, pri radostných stretnutiach našich občanov s československými a sovietskymi vojakmi, pri rozdávaní chleba, pri dopĺňovaní zboru, pri zakladaní národných výborov.

Alexander Pánek fotografoval celú bojovú cestu 1. čs. armádneho zboru a potom aj víťazný pochod oslobodeneckých vojsk, ktorý sa konal 17. mája 1945 v Prahe. Jeho fotografie sa zapísali do histórie zboru.

Najskúsenejším fotoreportérom a zároveň kameramanom pri 2. čs. paradesantnej brigáde bol kapitán Michail Mojsejevič Glider. Pracoval ako spravodajský kameraman od roku 1928, fotografoval však začal už v detstve. Nakrútil množstvo dokumentárnych filmov. Počas vojny nakrúcal v tyle nepriateľa, v partizánskych zväzkoch Fiodorova a Kovpaka. Z týchto materiálov sa potom zrodil film Ľudoví pomstiteľia.

V roku 1944 ešte stihol nakrútiť časť filmu Prechod nemeckých vojnových zájatcov cez Moskvu. Nakrúcalo ho spolu s ním desať ďalších kameramanov.

V septembri 1944, keď sa chystala 2. čs. paradesantná brigáda na odlet do vlasti, pridelili k nej Glidera ako fotoreportéra a kameramana pre povstalecké Slovensko.

Michail Glider prišiel k československej jednotke niekol'ko dní pred jej odletom. Za tých niekol'ko dní nakrútil vzácné zábery na mieste sústredenia československých vojakov, ich nástup do lietadiel. Vtedy nakrútil aj časť pobytu československej straničkej delegácie s J. Švermom u československých parašutistov a uchoval pre neskôršie generácie sériu fotodokumentov.

V roku 1964 pri dvadsiatom výročí Slovenského národného povstania som spre-vádzal delegáciu sovietskych veliteľov a komisárov, ktorí bojovali na území Slovenska. Medzi nimi bol i Michail Glider, ktorý na tie časy spomínal: „Odleteli sme z Krosna a šťastne pristáli na Slovensku. Nákladné autá nás odviezli na nocľah do Hájnik. Na druhý deň sme prišli do Banskej Bystrice. V meste bolo živo. Partizáni prichádzali a odchádzali, autá boli plné mladých ľudí, našli sa aj dievčatá v uniforme. Vtedy som vedel, čo treba fotografovať a filmovať.“

Dnes na jeho fotografiách vidíme nielen výsadkárov, povstaleckých vojakov a partizánov, ale aj K. Šmidkeho, generála J. Goliana, partizánskeho veliteľa P. A. Veličku, J. Švermu a ďalšie osobnosti.

Vtedy mal Michail Glider skoro štyridsať rokov a za sebou dvadsaťosem rokov fotografickej a filmárskej, v skutočnosti aj politickej práce, tri roky filmovania v bojoch, z toho jeden rok v tyle nepriateľa. Spomíнал: „Fašisti začali postupovať smerom na Banskú Bystricu. Odletiel som nemohol, no mohol som sa pokúsiť prebit' k Sovietskej armáde. Bolo by to však správne? Bol som pridelený k parabrigáde a jej osud bol aj mojím osudem. Rozhodol som sa zostať pri nej. Bola to moja povinnosť ako sovietskeho dôstojníka a komunistu.“

O niekol'ko dní neskôr v partizánskom tábore na Prašivej zasadol partizánsky štáb. Rozhodol sa prejsť na partizánsky spôsob boja. Kapitána Glidera vymenovali za komisára 2. čs. paradesantnej brigády. Z kameramana sa stal profesionálnym politickým pracovníkom. Povstanie prestal vidieť cez filmovú kameru — pri ústupe do hôr ju musel zakopať — pracoval však s fotografickým aparátom.

Druhého novembra zažil Michail Glider niečo nezvyčajné. Svoj príbeh vyrozprával takto: „Prepadli nás fašisti. Dva dni sme sa brodili hlbokým snehom. Topánky sa nám dotrhali a boli sme premrznutí na kost. O tretej ráno, úplne vyčerpaní sme s tromi bojovými druhami zaklopali na okno prvého domu dediny Horná Lehota. Otvoril nám starší človek. — V dedine sú Nemci, — povedal a zaviedol nás na povalu. Hned sme zaspali. Ráno nám so ženou priniesli jedlo a znova sme zaspali. Večer nás čakalo na stole jedlo a topánky sme už mali opravené.“

— Viete, kto sme? — opýtal sa jeden z nás.

— Bojujete proti Nemcom a to je hlavné, — odpovedali. Ukázali nám letáky. Naše! Môj druh ukázal na podpis. — To je on, komisár Glider!

Gazdiná bez slova prikročila ku mne a prinútila ma obliecť si sveter. Potom sme sa s nimi rozlúčili. A verte, nech si kedykoľvek spomeniem na Slovákov, pred očami mám vždy Jozefa Koreňa, obuvníka z Hornej Lehoty, a jeho ženu.“

Koncom februára 1945 sa Michail Glider spolu s príslušníkmi 2. čs. paradesantnej brigády pripojil k jednotkám Sovietskej armády a prišiel do Kežmarku. Poznáčili ho však útrapy a únava posledných dní, silne prechladol. Čažko chorého ho priviezli do nemocnice. Vyše mesiaca sa liečil a 7. apríla 1945, tri dni po oslobodení Bratislavы, začal opäť pracovať.

V Prahe v dňoch oslobodenia Československa neboli, lebo 9. mája 1945 bol už zase v Moskve. Na tento deň si spomínal:

„Nakrúcal som prehliadku našich vojsk na Červenom námestí. Myslel som pri tom na vzdialených piateľov, spomíнал som na tých, čo zahynuli v boji, a radoval som sa so všetkými, pre ktorých bol tento deň začiatkom nového, šťastného života.“

Vojna sa skončila, priniesla ľudstvu iba hrôzu. Ani vojnových fotoreportérov, ktorí v tých ľažkých časoch urobili snímky dnes už historickej hodnoty, neobišla. Nie všetci z tých, ktorí fotoaparátom a filmovou kamerou zaznamenávali boje na fronte i v tyle, sa dožili víťazstva. Niektorí zahynuli počas vojny, iní podľahli následkom vojnových útrap, chorôb a zranení. Ich fotografie však žijú ďalej, a nie-

len v archívoch. To je pocta a vďaka všetkým fotografom a fotoreportérom, ktorí sa s nasadením života podarilo zachytiť aspoň časť hrdinstiev i nesmiernych obetí všetkých, ktorí bojovali za slobodu svojej vlasti.

Päťdesiat dní na Ondave

V polovici novembra roku 1944 vojská 2. ukrajinského frontu bojovali už pri Budapešti a 1. decembra prenikli k Miskolcu. Vojská 4. ukrajinského frontu rozdrvili nepriateľskú obranu pri Čope, 26. novembra oslobodili Medzilaborce, Humenné a Michalovce a 1. decembra Trebišov. Tým bola ohrozená nemecká obrana v priestore Dukelského priesmyku a nepriateľ bol donútený ju opustiť.

Pod neustálym tlakom vojsk 38. armády začali preto nemecké divízie v noci z 25. na 26. novembra ustupovať z Karpát, pričom za sebou zanechávali krytie jednotky.

Ked' sa zistilo, že nepriateľ ustupuje, aj 1. čs. armádny zbor dostał 26. novembra rozkaz prenasledovať hitlerovcov v smeroch Bodružal—Gribov—Vislava—Stročín—Bukovce—Stropkov. Nepriateľ zničil na ústupe mosty a podmínoval cesty. Pechota postupovala v hustom daždi a ustavične musela bojovať so skupinami samopalníkov, ktorí kryli nepriateľov ústup. Muselo sa postupovať mimo cest a bez sprievodných zbraní, ženisti upravovali komunikácie pre delostrelectvo a vozidlá. Večer 27. novembra dosiahla pechota 1. čs. brigády Stročín a pechota 3. čs. brigády nad ránom 28. novembra Stropkov.

Vpredu postupovali prieskumníci rôznych jednotiek. Ked' prenikli na Ondavu, najprv pozorovali činnosť nepriateľa na západnom brehu rieky, potom hlásili získané informácie svojim veliteľom. Neboli to radostné hlásenia a správy. Ondavská dolina pôsobila dojmom mŕtveho pásma.

Postupne prichádzajúce jednotky zboru zaujali dočasné obranu na okrajoch lesov mimo dosahu nepriateľského pozorovania. Veličia vyslali zabezpečovacie hliadky a jednotky kopali zákopy. Vojaci ich vystlali haluzami a suchou trávou, políhali si a rýchlo usírali. Vtedy ešte nik nemohol tušiť, že na týchto miestach zotravajú päťdesiat dní.

Velenie sovietskych vojsk i.čs. jednotiek pravdepodobne nepredpokladalo, že sa nepriateľ za Ondavou postaví na odpor, a domnievalo sa, že bude ustupovať smerom na Bardejov a Prešov. Vojská preto dostał rozkaz pokračovať v prenasledovaní nepriateľa. Zatiaľ však museli čakať na prísun delostrelectva.

Dňa 28. novembra v noci začali ženisti prieskum Ondavy, aby našli brody, cez ktoré by mohli prejsť. Zistili, že rieka má kamenisté dno, ale jej hĺbka je rôzna: na niektorých miestach 50—60 centimetrov, na iných aj dva metre.

Na druhý deň — 29. novembra — dostali čs. jednotky rozkaz v súčinnosti so sovietskym 101. streleckým zborom zaujať východiskové postavenie na útok. Ich úlohou bolo prekročiť Ondavu a zničiť nepriateľa na západnom brehu.

Útok bol naplánovaný na sedemnástu hodinu, ale bol stážený tým, že na Ondavu dorazila iba časť delostrelectva. Niekoľko sekúnd po sedemnástej hodine sa v tyle ozvali výstrely ťažkých húfníc — signál na vyrazenie.

Ženisti pripravili plne na prípravu zbraní a streľiva. Aj ostatní vojaci sa pripravili. Jeden si uviazal do stanového dielca seno alebo slamu, druhý si zobrať kus dreva alebo dosku.

Nie všetky jednotky však mali čas alebo možnosť na prípravu „pomocných prostriedkov“. Niektorí išli priamo do vody, navzájom si pomáhali a všetci spoločne si razili cestu prudkým prúdom na protiľahlý breh. Útočiace jednotky podporovali palbou okrem delostrelectva aj guľomety a minomety.

Na tieto dramatické chvíle spomína vo svojich pamätiach priamy účastník Oldrich Kvapil:

„*Skôr než skončila palba delostrelectva, boli všetky naše pešie a samopalné jednotky za rieku a prechádzali po čatách na seč. Vo chvíli, keď sa skončil delostrelecký prepad, začal však nepriateľ silnú palbu z guľometov a samopalov. I napriek tejto palbe sa podarilo jednotke práporu ovládnúť časť nepriateľského postavenia. Ale za výšinou mal nepriateľ zálohу, pomocou ktorej urobil protiseč, a tak dve neúplné čaty, ktoré prenikli do zostavy nepriateľa, boli odrazené späť, pod východný svah kóty. Ďalšia seč celého práporu, ku ktorej sa pripojili aj susedné jednotky (zrejme ide o 3. brigádu — pozn. aut.), nemala úspech. Nepriateľ ju odrazil mocnou palbou a ručnými granátmi.¹*

V ten deň prekročil Ondavu celý druhý prápor 1. čs. brigády a časť jednotiek 3. čs. brigády. Väčšina československých a sovietskych jednotiek, ktoré mali prejsť cez rieku, však zostala na druhom brehu. Prejsť Ondavu im nedovoľovala silná palba nepriateľského delostrelectva.

Nastala noc. Velenie rozhodlo, že jednotky, ktoré prekročili Ondavu, majú zostať na druhom brehu. Po zotmení boli odsunutí na druhý breh aj ranení a k jednotkám sa podarilo dopraviť zásoby streľiva a stravu.

Na svitaní 30. novembra začal nepriateľ palbu z guľometov premiestnených na bočné svahy. V noci si však vybudovali aj naši guľometníci dostatočné úkryty pre svoje guľomety, rozdelili si svahy na jednotlivé úseky a každý strelec bol za svoju časť zodpovedný. Len čo sa ozval niekde výstrel, odpovedali palbou.

Vo vzájomnom „strážení sa“ uplynulo prvých dvadsať štyri hodín.

V ďalšiu noc sa na niekol'kých miestach prieskum pokúsil preniknúť na územie nepriateľa a získať „jazyka“, ale nepodarilo sa to, nepriateľskí strážcovia boli os tražení.

Situácia sa nezmenila ani 1. decembra a tak neskoro popoludní dostali jednotky rozkaz vrátiť sa na východný breh Ondavy. Presun sa uskutočnil až v noci.

¹ K v a p i l, O.: *Z víťaznej cesty*. Bratislava 1971, s. 115.

Zbor prechádza do obrany

Po bezvýsledných pokusoch o prekročenie Ondavy a o prielom nepriateľskej obrany uskutočnili jednotky 1. čs. zboru preskúpenie a prešli do obrany. 1. čs. brigáda v línií — kóta 330 Kaštieľ — Stročín — Duplín — Tisinec a 3. čs. brigáda v línií — Tisinec — Stropkov — Sitník — Breznica. Delostrelectvo 1. brigády zaujalo svoje palebné postavenie pri obciach Potoky — Vislava — Vyškovce. Delostrelectvo 3. brigády zaujalo palebné postavenie v priestore Chotča — Veľké Bukovce a severovýchodne od Stropkova. Ženisti stavali mosty a opravovali prísunové cesty. 1. prápor čs. tankovej brigády si veliteľ zboru ponechal ako svoju zálohu v priestore obce Chotča.

Na tejto čiare budovali jednotky zboru svoju obranu a vykonávali prieskum. Delostrelectvo zboru uskutočnilo zastreľovanie, podporovalo palbou prieskumné akcie a metodickou palbou napádalo obranné postavenie nepriateľa.

Dňa 5. decembra nariadil veliteľ 38. armády, aby zbor vystriedal časť jednotiek 81. streleckej divízie na úseku Nižný Orlík — kóta 330 Kaštieľ — a prevzal ich obranu. O dva dni bola úloha splnená. 1. brigáda zaujala čiaru Vyšný Orlík — Nižný Orlík — Vyšný Svidník — most — 1 km severne od Stročína a 3. brigáda zostala na čiare most — 1 km severne od Stročína — Stročín — Duplín — Stropkov — Breznica.²

V priestore juhovýchodne od Nižného Orlíka bola sústredená predsunutá skupina, zložená z 2. práporu, oddielu 76-mm kanónov, 2 batérií mímometov, roty ženistov a prieskumníkov, a pripravená pri ústupe nepriateľa začať s jeho prenasledovaním. Rozkaz veliteľa zboru č. 66 zo 6. 12. 1944 ukladal skupine vykonávať aktívnu činnosť v smere Jurkova Vol'a. Pri ústupe nepriateľa alebo slabom odpore má 1. čs. zbor úlohu postúpiť na čiaru Zborov — Bardejov — Raslavice.³

Do polovice decembra zotrvali jednotky zboru na týchto obranných postaveniach. Pritom viedli neustály bojový prieskum a odrážali prieskum nepriateľa.

Ženijné jednotky zboru opravili a postavili niekoľko mostov, najmä v priestore Chotča, Bukovce, Vyškovce, opravovali cesty a vykonávali ženijný prieskum. Spojovacie jednotky zabezpečovali spoľahlivé a účinné spojenie medzi štábmi a jednotkami. Prieskumníci pozorovali predný okraj nepriateľskej obrany a zisťovali palebné postavenie nepriateľského delostrelectva. Delostrelectvo strieľalo na nepriateľské obranné postavenia a svojou palbou podporovalo prieskumné skupiny. Pracovníci tylu zabezpečovali jednotky strelivom proviantom a potrebným materiálom. Lekári a zdravotníci odsúvali do tylu ranených a pripravovali nové polné obväzštia.

Našťastie nepriateľ v tom čase nepodnikol takmer žiadne väčšie útoky. Čoskoro sa ukázalo prečo. Hitlerovské velenie stáhovalo z úseku pred čs. zborom svoje jednotky k protiútokom proti 1. gardovej armáde.

Južný sused nášho zboru — 1. gardová armáda generála A. A. Grečka — me-

dzitým stále útočila, hoci podmienky pre postup vojsk boli veľmi nepriaznivé. Generálplukovník A. A. Grečko o tom píše: „*K prekážkam, ktoré stáli pred našimi vojskami na začiatku útoku, pribudla ďalšia — široká vodná priehrada. Laborec a Ondava vystúpili z brehov a zaplavili nížiny a doliny. Vznikol súvislý vodný prúd v šírke osem-desať kilometrov. Násilný prechod cez takú prekážku bol ťažký a vyžadoval si veľmi dôkladnú prípravu. Neobyčajne naliehavo sa pociťovala potreba prepravných prostriedkov. Takmer všetko, čo si naši ženisti dopredu prichystali, odniesla prudká voda. Strhla aj mnohé mosty, s ktorými sa pri operácii počítalo. No napriek veľmi skomplikovanej situácii sa velenie armády rozhodlo čo najskôr začať útok . . .*”⁴

Vojská 4. ukrajinského frontu, no najmä jednotky 1. gardovej armády, ktoré boli už tri mesiace v bojoch, nepoznali odpočinok. Po oslobodení Humenného a Michaloviec (26. novembra) pokračovali v útoku cez Východoslovenskú nížinu. 30. novembra prekročili Ondavu a prenikli až k pásmu výsin a lesov na západ od Sačurova, Sečovskej Polianky, Kravian, Bačkova a Trnávky. 9. decembra začali jednotky armády nový útok v smere Dargov — Klečenov. 271. strelecká divízia tejto armády dobyla Kvakovce a postupovala ďalej. Hitlerovci sa preto ponáhľali zastaviť postup sovietskych vojsk.

Jednotky 1. čs. zboru, povzbudené úspechmi a bojovou činnosťou sovietskych vojsk, začali večer 16. decembra útočné akcie. 3. prápor 1. brigády útočil v smere Hrabovčík, Rovné a prápor samopalníkov 3. brigády smerom Bokša, Radoma a 4. prápor v smere Tisinec, Baňa s úlohou dosiahnuť čiaru Rovné, Mlynárovce, Beňadikovce a Radomu. Vojaci však boli príliš unavení a početne veľmi oslabení, takže útok sa nevydaril.

3. prápor prekročil Ondavu a viedol boj na severných svahoch kóty 330 nazvanej Kaštieľ a súčasne prápor samopalníkov prekročil rieku a bojoval na východnom okraji obce Bokša. Útok 4. práporu nepriateľ odrazil ešte na východnom brehu Ondavy. V noci na 17. decembra boli jednotky 3. práporu i práporu samopalníkov donútené odísť znova do pôvodného postavenia na východnom brehu Ondavy, pretože nepriateľ kladol tuhý odpor a prisunul čerstvé zálohy.⁵

Zajatec, príslušník 168. pešej divízie, vypovedal, že obranu na západnom brehu Ondavy zabezpečovali už od leta 1944 slovenské jednotky — ako štvrté pásmo obrany na Dukelskom priesmyku. V jesenných mesiacoch, keď československé a sovietske vojská prekročili priesmyk, Nemci budovanie obrany zintenzívnili.

V tom čase malo sovietske velenie iné plány. Veliteľ zboru o tom napísal:

„*Práve šiesteho dňa pred poslednými Vianocami na fronte v zákopoch — 18. decembra 1944 — dostal nás zbor neočakávaný rozkaz: presunúť delostrelectvo do priestoru juhovýchodne od Jasla na podporu prieľomovej operácie vojsk 38. armády v rámci veľkej ofenzívy 1. ukrajinského frontu. V rozkaze bolo zvlášť zdôraznené — budúcu úlohu československých delostrelcov prisne utajit'.*

⁴ Grečko, A. A.: *Cez Karpaty*. Bratislava 1943, s. 364.

⁵ VHA — ZSSR — IV — 15/4, 3.

² VHA — ZSSR — IV — 15/4, 3.

³ VHA — ZSSR — IV — 14/4, 1.

Bolo to dôležité hneď z dvoch dôvodov. Nepriateľ sa nemal o chystanej zimnej ofenzíve sovietskych armád dozvedieť a nesmel vytušiť, že sa z nášho pasívneho úseku frontu bude sťahovať delostrelectvo.”⁶

V dňoch od 19. do 22. decembra opustilo obranný úsek zboru všetkých päť delostreleckých plukov. S nimi odišiel aj 1. tankový prapor a jedna ženijná rota.

Presun bol vykonávaný po častiach a iba v noci. Práve v tých dňoch však nastal náhly odmäk, a preto nebolo ľahké vytiahnuť delá z palebného postavenia. Delostrelci sa brodili v blate, cesty boli od základu rozjazdené. Začal sa deväťdesiatkilometrový pochod karpatskými horami, pochod veľmi namáhavý a vyčerpávajúci. Po dňoch náhleho odmäku rovnako náhle primrzlo. Cesty a chodníky zladaovateli, autá dostávali každú chvíľu šmyk.

Počas štyroch dní bol však presun všetkých československých delostreleckých plukov úspešne ukončený a to včas a s dokonalým utajením.

V tých dňoch odchádzali od Ondavy k Jaslu i jednotky 38. armády. Tým sa obranné pásmo zboru rozšírilo až po Vápeník a potom po Ciechanu.⁷

Po vystriedaní časti 81. streleckej divízie 2. praporom obsadila teraz 1. brigáda čiaru — 500 m severovýchodne od Ciechania, kóta 511 — Vápeník, Belejovce, Vyšná Jedľová, 300 metrov východne od Nižného Orlíka, Vyšný Svidník. 3. brigáda obsadila čiaru — kóta 330 — Kaštieľ, Stroncín, Tisinec, Duplín, Stropkov, Breznica. Pôvodná šírka obranného pásma zboru (25 km) vzrástla takmer na 40 kilometrov.⁸

Po odchode vojsk 38. armády, s ktorou 1. čs. armádny zbor prešiel cez Karpaty, dostał sa od podriadenosti 1. gardovej armády od 1. ukrajinského frontu k 4. ukrajinskému frontu.

December 1944

Pri obsadzovaní obranného pásma jednotkami zboru, ktorý utrpel v Karpatoch citelné straty, nebol dostatok síl ani na obsadenie jeho predného okraja. Neboli preto vytvárané ani oporné body rôta a ani práporné rajóny, obranu tvorili jednotlivé ohniská odporu družstiev. Medzi družtvami boli medzery asi 300 m.

Prislušníci zboru však využili všetky terénnne podmienky a v týchto úsekoch medzery medzi družtvami strážili hliadky.

Výstižný príklad o vtedajšej situácii podáva Alexander Dedeček: „Bojoval som v piatom pešom prápore 3. brigády. Keď sme v decembri stáli v obrane na rieke Ondave, mal nás prápor 36 členov. Strážili sme úsek a každý aj sám seba. Keby sa nepriateľovi podarilo nepozorované prejsť, bolo by po nás. Taký bol zákon vojny.”⁹

⁶ S v o b o d a, L.: *Z Buzuluku do Prahy*. Praha 1963, s. 350.

⁷ VHA — ZSSR — IV — 14/4, 2.

⁸ VHA — ZSSR — IV — 15/3, 2.

⁹ Obrana ľudu 16. decembra 1969.

V archívnych dokumentoch sa uvádza, že celkové straty 1. čs. zboru na Dukle od 8. septembra do 28. novembra, od začiatku až do ukončenia bojov v karpatsko-dukelskej operácií boli okolo 6500 mužov. Tento počet zahrňuje padlých, ranených a nezvestných. Dokumentuje to vo svojej knihe aj veliteľ zboru:

„Za necelé tri mesiace bojov na úseku 15 až 20 kilometrov širokom a 50 až 70 kilometrov hlbokom sme stratili 6500 bojovníkov: z toho 1800 padlých, zvyšok priadal na ranených a nezvestných.”¹⁰

Čo sa týka celkového rozdelenia strát zboru, v niektorých dokumentoch sa uvádza 1100 padlých (L. Svoboda udáva 1800), 4300 ranených a okolo 1000 nezvestných. Prečo ten rozpor a čo sa stalo s nezvestnými?

Skutočný počet padlých bol určite vyšší, než sa uvádza v dokumentoch, pretože z ľažko ranených istý počet vojakov v nemocnici zraneniam podľahol. Podľa hlásenia o bojovej činnosti zboru z 15. 12. 1944 je zaznamenaný počet mŕtvyh číslom 235. Okrem toho treba bráť do úvahy, že veľa vojakov uvedených ako nezvestní, bolo mŕtvyh.

Možno predpokladať, že nezvestní boli predovšetkým padlí pri protisečiach, keď sa vlastné jednotky po seči vrátili a padlí zostali v teréne, ktorého sa dočasne zmocnil nepriateľ. To po prvé. A po druhé — v prípade, že u padlého vojaka sa nemohla zistíť totožnosť (identifikačným štítkom), bol tiež vyhlásený za nezvestného. Ďalší z nezvestných mohli byť len zranení a ošetrovaní v sovietskych obvážiatiach alebo v nemocniciach, takže neboli v evidencii ranených zboru.

Ani všetci ranení nezaznamenali straty v pravom zmysle slova. Je známe, že mnohí ranení neodchádzali do tylu, ale zostávali v boji. Mnohí príslušníci zboru boli ranení dvakrát i viackrát, takže počet hlásených ranených neznamená počet úbytkov súl, ale počet prípadov zranenia (podobne je to i v prípadoch strát príslušníkov 38. armády).

Ďalšia nezhoda vyplýva pravdepodobne z toho, že v rôznych hláseniach sú zahrnuté straty iba tých vojakov, ktorí bojovali na priesmyku od 8. septembra do 28. novembra, zatiaľ čo v knihe *Z Buzuluku do Prahy* sú uvedené straty aj 2. čs. paradesantnej brigády počas bojov v Karpatoch (143 padlých, 438 ranených a 47 nezvestných), tých, čo zomreli v nemocniciach (235), ďalej i tých, ktorí zahynuli v bojoch na Ondave.

Treba poznamenať, že nie všetky jednotky zboru na Dukle mali veľké straty. Napríklad delostrelectvo si takmer udržalo svoju početnú a bojovú silu, ba ešte ju rozšírilo a bol vytvorený 5. delostrelecký pluk. Kým však pechota (1. a 3. brigáda) vyšla k Ondave, utrpela značné straty.

„Sú to straty pomerne veľké,” napísal veliteľ zboru, „ale uvážme, akú ľažkú a zodpovednú úlohu sme splnili v horách proti silnému nepriateľovi s dokonalým systémom obrany a že sme boj vyhrali, nepriateľa porazili a hory mu vzali. A predsa mal nepriateľ ako obranca v pásme útočnej činnosti nášho zboru straty

¹⁰ S v o b o d a, L.: c. d., s. 344.

oproti nám takmer trojnásobne vyššie — vyše 17 000. To je iste najlepší dôkaz, že príslušníci 1. čs. armádneho zboru v ZSSR dobre bojovali.”¹¹

Napokon treba pripomienúť, že na Ondavе sa vytvorila dovtedy takmer neznáma bojová situácia; od Sokolova až po Ondavu naše jednotky stále útočili, na Ondave však prešli na dlhší čas do obrany.

Dalej aj v tom, že na Dukelskom priesmyku bojovali všetky jednotky zboru spoločne v úzkom priestore, zatiaľ čo na Ondave, hoci boli oslabené, sa roztiahli do šírky 40 kilometrov. Pretože s malým počtom sín nebolo možné obsadiť taký široký úsek, nepriateľskí prieskumníci sa niekoľkokrát pokúsili preniknúť do našej obrany, avšak útoky sa zakaždým podarilo odraziť.

Raz sa však stalo, že nemecká prieskumná hliadka prenikla k minometnej pozorovateľni, ale prezradila sa hlasnou rečou a hrmotom zbraní. Práve to upozornilo našich vojakov na nebezpečenstvo. V okamihu sa strhla prudká obojstranná prestrelka. Minometníci vyšli zo súboja víťazne.

Inokedy zadržali naši prieskumníci troch maďarských vojakov, ktorí zablúdili v hustej snehovej fujavici. Súboj z toho nebol — honvédí sa ochotne dali zajat. Jeden z nich sa dokonca prihlásil, že priviedie ďalších. Bolo to pravda: priviedol celú jednotku i s veliteľom. Všetci boli radi, že si zachránili životy.

V tom čase všetko úsilie bolo sústredené na to, aby nepriateľ neodhalil, aké sily stojia na východnom brehu Ondavy. To bola jedna z najdôležitejších úloh v decembrových dňoch.

Po odsune delostrelectva k Jaslu bol obranný úsek zboru veľmi oslabený, pretože tu zostalo iba niekoľko diel. „Tak napríklad pre celú 3. brigádu zostalo len šesť diel kalibra 76 mm, jedna húfnica 122 mm a jeden minomet kalibra 120 milimetrov . . . U 1. brigády to s počtom delostreleckých hlavní bolo podobné.“¹²

Po porade s veliteľmi a osvetovými pracovníkmi rozhodol veliteľ zboru použiť proti nepriateľovi lešť. Všetky ženijné jednotky vykonávali rozsiahle opatrenia operačného maskovania.

„Ženijné družstvá a čaty sa doslova predháňali vo výrobe makiet tankov a diel. Tak dokonale ich chlapci zhotovali, že sa od pravých na väčšiu vzdialenosť nedali rozoznať.

Iba zborový ženijný prapor štábneho kapitána Ladislava Jilmu v pomerne krátkom čase zhotoval 130 delových a 50 tankových atráp. Drevené makety ženisti dobre zamaskovali, aby ich hitlerovci nerozoznali od skutočných, ale zámerne ich umiestňovali tak, aby na seba z druhého brehu pútali pozornosť . . .“¹³

Pravda, tieto makety mali za úlohu nielen presvedčiť nepriateľa, že obrana zboru nie je oslabená o delostrelectvo a tanky, ale i vzbudiť dojem, že za Ondavou sa neustále sústreduje a zosilňuje vojsko na útok.

¹¹ Tamtiež.

¹² Tamtiež, s. 350.

¹³ Tamtiež.

Ženisti predstierali aj stavbu mostov na Ondave. A aby to vyzeralo dôveryhodne, sypali do vody piliny, triesky, alebo pustili po vode plávajúcu dosku, inokedy lodku a pod. Aj to u Nemcov potom budilo dojem, že sa tu útok skutočne pripravuje.

Úlohou prieskumníkov, delostrelcov, minometníkov, tankistov a vodičov bolo oživovať priestory, v ktorých ženisti ukryli makety tankov a diel.

O účinnosti týchto opatrení podáva svedectvo veliteľ zboru L. Svoboda: „Najviac nepríjemnosti spôsobili fašistom kočujúce delá a minometry. Delostrelci s nimi deň čo deň menili palebné postavenia. Hned tu a za pár hodín zasa inde vystrelili z minometu tri-štyri rany, naraz, aby si nepriateľ mysel, že strieľa celá batéria, že na našom brehu je všetko v poriadku a že naopak, diel stále pribúda. Každé delo alebo minomet vystrelili vždy iba toľko rán, aby si to mohli hitlerovci zaznamenať a potom sa rýchlo stratili. Teda takéto nepríjemnosti robili nepriateľovi naše kočujúce delá a minometry. A výsledok? Tak napríklad po odchode delostrelectva 1. brigády k Jaslu vystrelil nepriateľ do obranného pásma tejto brigády takmer päťnásťkrát viac granátov a min než v čase, keď bolo v úseku všetko delostrelectvo.“¹⁴

Napríklad v noci hlučne a so zatemnenými svetlami prichádzali k prvej linii nákladné autá a späť odchádzali v tichosti a bez svetla. Rovnako si počínaли aj tankisti: jazdili iba v noci a naschvál zapínali motory na vysoké obrátky, aby hluk vyvolal dojem, že sa tam sústredujú tanky.

Jeden z priamych účastníkov, Antonín Popovič na to spomína:

„Dňa 25. decembra 1944 vo večerných hodinách ma povolali na štáb tankovej brigády. O chvíľu sa tam dostavil aj podporučík Emil Cilc. Náčelník štábu nám oznamil, že nás čaká zvláštna úloha. Presunúť sa so svojimi jednotkami cez Dukelský priesmyk do obce Ladomirová, kde nás bude čakať dôstojník štábu 3. brigády, ktorý nám vydá konkrétné pokyny. Keď som sa vrátil k práporu, na ceste už bol pripravený: jeden tank T-34 s úplne neovládateľnou vežou, jeden tank T-34 bez veže, jeden veľmi starý tank T-70, dva pásové traktory a jedno nákladné auto.

Akosi sa mi nevidelo, že by som s takouto technikou mal plniť zvláštnu úlohu, lenže rozkaz bol jasný, nedalo sa nič robiť. Naštartovali sme motory a na druhý deň sme už boli v Ladomirovej. Šťastne prišla i Cilcova skupina, ktorá sa skladala zo strojov rovnako technicky „vybavených“ ako moja.

Dôstojník štábu 3. brigády nám potom vysvetlil, že našou úlohou je vykonávať v priestore medzi Ladomirovou a Svidníkom manévrovaciu činnosť. To znamenalo, že v smere k frontu sme mali spôsobiť hluk, ale pri návrate do Ladomirovej odosielat len po jednom vozidle a čo možno najtichšie. Túto činnosť sme mali opakovať každú noc.

Tak sa začala naša zvláštna úloha na Ondave.

Ked' som sa nad ránom stretol s nadporučíkom Bojkom, veliteľom našej jednotky v prvej linii, a vysvetlil mu našu úlohu, povedal: — Dobre, že ste tu. Odtiahli stade všetko preč a mňa tu zanechali s niekoľkými vojakmi, aby som sa bránil.

¹⁴ Svoboda, L.: c. d., s. 351.

Pozri! — ukázal na zákopy, — vojakov mám vzdialených od seba na sto až stopäťdesiat metrov. Každý má tri aj štyri zbrane a keby sa Nemci začali hýbať, musí každý vojak prebehnuť od jednej zbrane k druhej a z každej vystreliť, aby mali dojem, že je nás tu veľa ...

Popriali sme si šťastné a veselé Vianoce a išli každý k svojej jednotke. Ked' sa rozbieždilo, boli sme opäť v Ladomirovej. Tak to pokračovalo každú noc.

Najhoršie bolo, spomínal ďalej Antonín Popovič, že na odpočinok sme nemohli ani pomyslieť, pretože cez deň sme odstraňovali na vozidlách poruchy, ktorých bolo viac než dosť. Aby sme nezaspalí, zostávali sme vonku na mraze pri vozidlách aj počas jedla. Doslova sme sa báli tepla, aby nás nepremohol spánok.

Po splnení úlohy, kým sme nastúpili cestu späť k svojej jednotke, sme si s Teodorom Bojkom a jeho chlapcami v prvej linii podali ruky a so slovami šťastné a veselé budúce Vianoce a Nový rok, sme sa rozišli."

U hitlerovcov sa podarilo vzbudíť dojem, že obrana zboru nie je oslabená, ale naopak, stále posilňovaná. A to zásluhou obetavých ženistov, delostrelcov a tankistov. Svoj nemalý podiel na tom mali aj pešiaci, najmä neúnavní a odvážni prieskumníci.

Bolo treba však preveriť, či nepriateľ uveril, či tieto opatrenia neodhalil. Toto sa však bolo možné dozvedieť iba prostredníctvom živého zajatca. A vtedy nastali pre prieskumníkov horúce chvíle. Napokon aj túto úlohu prieskumníci úspešne splnili. Zistilo sa, že hitlerovci klamným opatreniam skutočne uverili. L. Svoboda k tomu uvádzal:

„Demonštrovaním príprav na útok sme dosiahli, že nepriateľ nezistil odchod nášho delostrelectva z pasívneho úseku obrany na Ondave k Jaslu. Dômyselné klamanie fašistov prinieslo ešte ďalší kladný výsledok. Československý armádny zbor v ZSSR, napriek tomu, že bol oslabený o delostrelectvo, odčerpal z jaselského priestoru jednu divíziu horských strelcov, ktorú hitlerovské velenie odoslalo krátko pred 15. januárom do nášho priestoru z obavy, že sa u nás čo neviďieť začne nejaký veľký útok.“¹⁵

V decembri bol na fronte relatívny pokoj a velenie zboru to využilo na školenie nových veliteľov a na výcvik, najmä nováčikov, ktorí sa uskutočnil v bezprostrednej blízkosti obranného postavenia zboru. Malo to svoje výhody. Čo sa noví vojaci a velitelia naučili teoreticky, mali možnosť preveriť si v praktickej činnosti.

K jednotkám zboru sa deň čo deň z nemocní a obväzíšť vracaťi uzdravení vojaci. Prichádzali partizáni, ktorí už prešli školou bojov s okupantmi, prichádzali aj stovky dobrovoľníkov z už oslobodeného územia. A tak sa postupne dario bojujúce jednotky na Ondave dopĺňovať.

Na Ondave stáli proti sebe dva fronty: na západnom brehu, chránenom množstvom mínových polí, bola rozložená nepriateľská obrana a na východnom brehu a svahoch od Stropkova k Hute Polianskej obrana 1. čs. armádneho zboru. Obidve strany sa navzájom pozorovali, a ked' sa na niektorom mieste čosi pohlo, hned' sa ozvalo delostrelectvo.

¹⁵ Svoboda, L.: c. d., s. 355.

Napokon nastali vianočné sviatky. Teraz už nikto nepochyboval o tom, že sú to posledné vojnové Vianoce.

V zemlankách sa objavili stromčeky a v zákopoch halúzky s papierovými ozdobami. Na Štedrý deň mrzlo, z oblohy sa sypal sneh a na fronte bolo ticho. Všetko nasvedčovalo tomu, že i nepriateľ sa pripravuje osláviť vianočné sviatky v pokoji. Ale to bolo len zdanie. Už pred večerom zasypal nepriateľ obec Ladomirovú, v ktorej sa nachádzali tylové časti 1. brigády, hustou delostreleckou palbou. A aj keď československí delostrelci a guľometníci odpovedali takisto, niekoľko vojakov prišlo o život a ešte viac bolo ranených.

Štetrovečerná noc na Ondave bola tichá a pokojná.

Nad ránom však zaburácali ohlušujúce výbuchy. Nepriateľské delostrelecké granáty dopadli do priestoru druhého práporu 3. brigády a potom hitlerovci zaútočili. Hrot útoku smeroval na obranné postavenie Svidovej roty. Neusporiadaný útok tackajúcich sa hitlerovcov nenechával nikoho na pochybách — sú opití. Veliteľ práporu prikázal nechat' nepriateľa priblížiť sa až na malú vzdialenosť a až potom dal rozkaz strieľať. Fašisti prekvapení neočakávanou a sústredenou streľbou mali veľké straty, len málo ich zostało nažive.

Svidova rota mala len dvoch ranených a o život neprišiel nikto. Ani ostatné jednotky nemali straty. Za to vďačili vojací svojim veliteľom, ich prezieravosti, tí nedovolili, aby sa v noci oslavovalo.

Doplňovanie zboru

Koncom roku 1944 prebiehal východný front po líniu dlhej dvetisíc dvesto kilometrov. Od Baltu k Jadranu, cez Tukum, Libavu, Varšavu, Sandomierz, Jaslo, východne od Košíc k Ostrihomu, po východnom brehu Balatonu dolu do priestoru Sarajeva a Zory. Časť tejto línie, hoci iba štyridsať kilometrov, už druhý mesiac bránil 1. čs. armádny zbor na Ondave. Spočiatku iba s niekoľkými stovkami bojovníkov, potom sa však situácia každým dňom menila.

V bojoch o Duklu, ako už bolo spomínané, zbor utrpel veľké straty. 2. čs. paradesantná brigáda, 1. čs. stíhací letecký pluk boli letecky presunuté na stredné Slovensko. Po vstupe na pôdu vlasti československé vojsko v ZSSR získalo prirodzenú základňu, aby vzrástol počet jeho príslušníkov. To bolo nesmierne dôležité z vojenskej aj politickej stránky.

Ešte v priebehu bojov v Karpatoch vyslal veliteľ zboru 34-člennú skupinu dôstojníkov a vojakov na Zakarpatskú Ukrajinu, aby organizovala doplnenie zboru. V krátkom čase bolo zmobilizovaných 5477 osôb a z nich 4326 nastúpilo do bojových jednotiek.

V novembri zbor zriadil dôstojnícke školy: pre 43 frekventantov pechoty, pre 59 frekventantov delostrelectva, 45 minometníkov, 16 frekventantov ženijného vojska, 43 frekventantov spojovacieho vojska. V decembri zriadili školy pre nováčikov: 94 frekventantov pechoty a 26 frekventantov ženijného vojska. Potom bola zriadená škola hospodárskej služby pre 64 frekventantov.¹⁶

¹⁶ VHA — Z — I — HV — 4/2.

Postupne oslobodzované severovýchodné a východné Slovensko sa stalo ďalším zdrojom doplnenia príslušníkov zboru. Ešte v októbri 1944 vydal veliteľ zboru vyhlášku obyvateľom oslobodených obcí a miest, že zbor prijíma dobrovoľníkov vo veku od 18 do 40 rokov. V krátkom čase sa prihlásilo okolo dvetisíc dobrovoľníkov. Prišlo aj okolo päťsto bývalých partizánov, ktorých jednotky sa postupne spájali so Sovietskou armádou, prichádzali aj príslušníci zboru po návrate z nemocníc.

Do polovice januára, keď zbor začal svoju útočnú činnosť, rozrástli sa jeho rady takmer na dvadsaťtisíc bojovníkov. Jednotky sa dopĺňali, ale vytvárali sa aj nové. Vznikol napríklad 6. prapor 3. brigády, vznikla aj nová 4. čs. samostatná brigáda. Koncom druhej svetovej vojny mal 1. čs. armádny zbor okolo šesťdesiat-tisíc mužov a z toho štyridsaťtisíc bojovalo na fronte.

Zloženie zboru sa zmenilo. Napríklad na území ZSSR prichádzali noví vojaci k zboru zo zajateckých táborov, od partizánov, z rôznych pracovísk.

Na našom území sa však k zboru hlásili občania z oslobodených oblastí Slovenska a Zakarpatska. Medzi nimi bolo veľa bývalých partizánov a povstaleckých vojakov, ktorí už mali bojové skúsenosti, bývalí vojaci maďarskej a slovenskej armády, ale aj mladí chlapci, ktorí ešte nemali v rukách zbraň.

Pokiaľ ide o národnostné zloženie, k 1. marcu 1944 bolo v československých jednotkách v ZSSR — 13% Čechov, 44% Slovákov, 37% Zakarpatských Ukrajincov. Zvyšok tvorili Rusi, Poliaci a Maďari.¹⁷

Po mobilizácii volynských Čechov k 30. 6. 1944 bolo — 6864 Čechov, 2881 Slovákov, 3177 Ukrajincov. Zvyšok z celkového počtu 13 743 tvorili Nemci, Poliaci a Maďari.

Na našom území nové jednotky tvorili zväčša Slováci a Zakarpatskí Ukrajinci, čo bolo badateľné najmä v 6. prápore 3. brigády a v celej 4. brigáde.

Z toho vyplývala aj hlavná úloha pre politickú prácu v zbere: zjednotiť rôznorodé zložky pre boj za spoločnú vec.

Obdobie výcviku, ktorým zbor prechádzal, prinášalo takisto mnoho úloh pre veliteľstvo zboru. Najhlavnejšou bolo — čo najrýchlejšie vybudovať nové bojaschopné jednotky.

Osvetová práca v zbere

Hlavnou silou, ktorá sústavne a cielavedome mobilizovala morálne sily československých vojakov počas obrany na Ondave, bola osveta zboru a stranická organizácia KSČ. Osvetoví dôstojníci, poddôstojníci a všetci komunisti vždy stáli na dôležitých alebo ohrozených miestach. Dbali najmä na dodržiavanie vojenskej disciplíny, na včasné a presné plnenie rozkazov a bojových úloh. Boli však zástancami spravodlivých požiadaviek vojakov — najmä v zásobovaní a zdravotníckej starostlivosti.

¹⁷ VHA — ZSSR č. 6224 2.

Veľké úsilie vyvíjali osvetoví pracovníci medzi nováčikmi. Vo výcvikových strediskách prednášali o medzinárodnej situácii, o úlohách národnoslobodzovacieho odboja, o bojových tradíciách československých vojenských jednotiek v ZSSR, disciplíne a ostražitosti. Pomáhali aj pri bojovom výcviku a odovzdávali novým vojakom bojové skúsenosti. Veľkú pozornosť venovali aj raneným a rekonvalescentom. Starali sa aj o kultúru, tlač, literatúru a pomáhali odstraňovať zdravotnícke a zásobovacie nedostatky.

Práca osvety a stranickej organizácie sa nevyčerpávala iba denným bojovými úlohami, ale mala aj svoje strategické ciele. Napríklad rozvíjanie bojovej družby so Sovietskym zväzom a jeho armádou, plnenie politických úloh doma v súvislosti s výstavbou nového štátu a novej armády, poskytovanie pomoci národným výborom, presadzovanie vojenskej koncepcie KSČ atď. Je prirodzené, že táto politická práca prispievala súčasne aj k posilneniu bojového ducha vojakov.

Na pomoc národným výborom začala osveta vydávať noviny Nová slávoda, ktoré prinášali nielen smernice pre zakladanie národných výborov a ich prácu, ale zovšeobecňovali aj najlepšie skúsenosti, kritizovali nedostatky a chyby. V prvých týždňoch oslobodenia boli jediným informátorm a zároveň propagátorom politiky KSČ. Prostredníctvom týchto novín sa občania dozvedeli o cieľoch a úlohách nášho zboru. Poznávali, že československé vojsko, ktoré prichádza zo ZSSR, nie je starou buržoáznou armádou a nikdy nepôjde proti ľudu.

Cinnosť osvety bola rozdelená na tri hlavné oblasti: morálna výchova, osveta a propaganda. Osveta učila vojakov poznávať dejiny Československa a starala sa o ich kultúrny život. V propagande pôsobili dôstojníci jednak na vojakov v boji a jednak na obyvateľstvo v zmysle budovania novej armády a zakladania národných výborov. Morálnu výchovu tvorili prednášky, besedy, výmena skúseností a pod.

Z doterajších publikácií a poznatkov sa pomerne málo vie o činnosti strany v zbere.

Osvetový pracovník zboru, štábny kapitán dr. Jaroslav Procházka, ktorý bol zároveň aj vedúcim stranickej organizácie v zbere, uvádza, že začiatkom septembra 1944 bolo v zbere 426 komunistov. V 1. brigáde — 220, v 2. brigáde — 63, v 3. brigáde — 62, v tankovej brigáde — 24, v zborových jednotkách — 42, v náhradnom pluku — 14 a u letcov — 1.

K 1. 12. 1944 na Ondave, bez 2. brigády a letcov, bol stav takýto: 1. brigáda — 145, 3. brigáda — 47, tanková brigáda — 16, zborové jednotky — 49, 5. delostrelecký pluk — 7. Spolu teda 264. Počas bojov na Dukle pribudli do organizácie noví členovia. V tomto období však zahynulo 36 členov strany a 71 ich bolo ranených.¹⁸

Komunisti boli prví v boji a veľa z nich vyniklo nielen hrdinskými činmi, ale aj vzorným plnením vojenských povinností. Boli to okrem mnohých ďalších Vaš, Turjanica, Knop, Šalgovič, Hruška, Ľalko, Ivanič, Štětka, Ostrych, Popovič,

¹⁸ Historie a vojenství. Praha 1957, č. 4, s. 561.

Stegura, Roháč, Novák, Radič, Hoffmann, Ezrovič, Markus. Príkladom boli osvetoví pracovníci 3. brigády — Faglic, Krevcun, Babinec, Sisr, Horvát. V boji zahynuli komunisti Ondrák, Vigula, Hugo, Neumann, Řehák, Kučerenko.

Zivá zostane pamiatka na hrdinu ČSSR kapitána Rudolfa Jasioka, ktorý pracoval v stranickom vedení tankovej brigády a zahynul pred československou štátnej hranicou 30. 9. 1944. Obetavým bojovníkom bol komunista podporučík Vendelín Opatrný, dlhoročný člen strany, bojovník od Sokolova a Kyjeva, ktorý zahynul 31. 10. 1944. Vzorom pre našu mládež môže byť mladý tankista M. Hecht, ktorý sa dostał z pazúrov smrti pri Sokolove, pri Kyjeve i na Dukle a zahynul pri plnení služobných povinností po vojne.

Na Ondave sa stranické rady opäť rozšírili, okrem novoprijímaných členov prichádzali noví komunisti z oslobodeného územia, z nemocníc a od partizánov. Stranická organizácia pracovala „neoficiálne“, ale jej existenciu nemôžeme označovať za ilegálnu. Strana nepracovala v tomto prípade v nepriateľskom prostredí a nebola vystavená perzekúcii, ako je to obvykle v buržoáznej armáde. Je všeobecne známe, že komunistickí poslanci celkom oficiálne navštěvovali naše jednotky a pomáhali pri ich výstavbe.

Pracovné a organizačné metódy stranického života v jednotkách však mali svoje zvláštnosti. Funkcionári stranického vedenia boli určovaní, nie volení, a vedenie sa schádzalo neverejne. Neexistovala stranická evidencia a administratíva (okrem zoznamov členov), písomnosti sa vypracovávali len výnimcočne. Metódy stranickej práce boli do značnej miery obmedzené a opierali sa najmä o osobný styk s vojakmi a osobný príklad vo výcviku i v boji.

Dôležitým nástrojom osvetovej činnosti bola vojenská tlač, ktorú vojaci dostávali napriek všetkým t'ažkostiam včas i do bojovej línie. Prvé noviny, ktoré sa vydávali už v 1. čs. brigáde, boli Naše vojsko v ZSSR. V 2. čs. brigáde vydávali od marca 1944 Plameň slobody a v júni začal v 3. čs. brigáde vychádzať denník Smer západ. Významnú úlohu zohral časopis zboru Za svobodné Československo.

Zborová tlač pravidelnne prinášala informácie o boji doma aj na frontoch, o živote v Sovietskom zväze, o bojoch Sovietskej armády. Uverejňovala vládne dokumenty, zaoberala sa významnými výročiami, tlmočila rozkazy velenia Sovietskej armády. V jednotlivých článkoch sa zdôrazňovalo, že po oslobodení nesmieme dopustiť návrat starých pomerov, ktoré zapríčinili našu národnú katastrofu. „*Bude treba vybudovať republiku lepšiu, ľudovejšiu. A taká bude len vtedy, keď sa bude opierať o ľud, národné výbory, vytvorené z nekompromisných bojovníkov a v zahraničnej politike o svojho najvernejšieho spojenca, bratský Sovietsky zväz.*“¹⁹

Takéto články mali veľký ohlas medzi príslušníkmi zboru, vojaci ich so záujmom čítali a často sa o nich diskutovalo.

Osvetovi pracovníci pôsobili v ľažkých frontových podmienkach, plnili rozličné úlohy a prispievali k morálke a disciplíne jednotiek.

¹⁹ Za svobodné Československo 14. decembra 1944.

Zakladanie národných výborov

Otázka zakladania národných výborov je azda jednou z najmenej známych činností nášho armádneho zboru na Ondave. Pri plnení tejto úlohy plnili československí vojaci aj politické poslanie. Nebolo to ľahké, ved' bolo treba vystupovať na verejných zhromaždeniach a odpovedať našim občanom na množstvo otázok, s ktorými sa predtým nikdy nestretli. Najväčšie skúsenosti z tejto činnosti mali bývalí výsadkári, ktorí už boli v tyle nepriateľa a zakladali revolučné výbory.

Národné výbory sa zakladali a pracovali na základe „Smernice pre národné výbory o plnení vojenských úloh na oslobodenom území“, vydanéj veliteľom 1. čs. zboru, kde sa okrem iného hovorilo: „Jedinými orgánmi, príslušnými pre všetku verejnú správu v oslobodených obciach a okresoch, sú demokraticky zvolené národné výbory.“

Pre zakladanie národných výborov boli najprv vyčlenení príslušníci zboru: štábny kapitán Procházka, poručík Reicún, podporučíci Fiš, Infner, Turjanica, Šalgovič, Rott, rotmajstri Ivanič, Svojanský, Belko, Silbiger, čatári Koten, Kopin, desiatnik Koval' a ďalší. Bol som medzi nimi aj ja. Neskor počet aktivistov ešte vzrástol.

Vtedajšie voľby do národných výborov sa ani zdáleka nedajú porovnať s terajšimi. Nebolo možné zachovať a dodržať všetky predpisy volebných zákonov. Voľby prebiehali ešte počas vojny — v mestach, kde sa často ozývala kanonáda frontu a niekedy aj nepriateľská delostrelecká palba. Stávalo sa, že schôdza musela byť prerušená, pretože obec ostrelovali Nemci. Napríklad pri zakladaní národného výboru v Krajnej Porube, kde mal hlavný referát osvetový pracovník zboru J. Procházka, silná palba nepriateľa prerušila schôdzku. Dokončená bola až o dva dni.

Zborový časopis priniesol vtedy správu o zakladajúcej schôdzi v obci Čertižné, v ktorej sa hovorí: „*V nedelu sa konala schôdza voličov v obci Č. za veľmi zložitej situácie. Obec je pod palbou nepriateľa a obyvateľstvo žije v lesoch a úkrytoch. Schôdza sa konala v susednej poľskej obci v budove školy. Pritomných víta a schôdzku otvára roľník Michal Bochin. Na jednotnej kandidátskej listine je osemnásť mien, medzi nimi aj tri ženy. Za predsedu je zvolený mladý roľník Pavol Skirčák.*“²⁰

Napriek tomu, že mnoho obyvateľov žilo ešte v lesoch, na zakladajúcich schôdzach bola veľká účasť. Napríklad v obci Vyšná Volá 6. 11. 1944 prišlo okolo 300 voličov.

V obci Habura sa zišlo niekoľko stovák občanov. S veľkým záujmom si vypočuli prednášku čatára Kotena o tom, čo priniesla národom Októbrová revolúcia. Prednáška bola ukončená búrlivým potleskom a volaním: Nech žije priateľstvo národov Sovietskeho zväzu a Československa!

²⁰ Za svobodné Československo 11. novembra 1944.

Komunisti a určení vojaci zboru sa významnou mierou podielali aj na prípravách a usporiadani konferencií národných výborov v jednotlivých okresoch.

Dňa 10. decembra 1944 bola v Medzilaborciach prvá konferencia národných výborov, na ktorej sa zúčastnilo 89 delegátov — členov národných výborov, z ktorých bolo 52 roľníkov, 24 robotníkov, 8 železničiarov, 2 úradníci, 2 obchodníci a 1 učiteľ. Atmosféru týchto dní vystihol denník zboru. „*Ešte je tma a z mnohých okolitých dedín v skupinách prichádzajú robotníci, roľníci, členovia národných výborov z dedín Habura, Palota, Vydraň, Kalinov a ďalších. Nečaká ich hudba, slávobrány, ale ich čaká rozbité mesto, spustošený okres, problémy a práca . . .*“²¹

Podľa archívnych materiálov prvý okresný národný výbor na území republiky pre Svidnický okres bol však založený v ilegalite, ešte v októbri 1944. Nejaký čas pracoval v obci Hunkovce a spravoval prvé osloboodené obce časti okresu. Predsedom ONV bol Michal Surák a tajomníkom učiteľ Michal Džunda. Prvá okresná konferencia sa konala až 27. decembra 1944 v škole v Krajnej Poľane.²²

Triedne zloženie okresných národných výborov zodpovedalo širokému anti-fašistickému národnému frontu, v ktorom sa zjednotili všetky sociálne vrstvy. Príkladom je zloženie ONV v Michalovciach, zvolené v decembri 1944. Bolo v ňom 5 robotníkov, 13 roľníkov, 7 štátnych zamestnancov, 3 učitelia, 1 živnostník, 7 úradníkov, 1 žena a 3 farári. 17 z nich bolo členmi KSS a 23 bolo bezpartajných.

V marci 1945 v štrnásťich okresoch východného Slovenska bolo zo 4565 členov národných výborov v 413 obciach 1765 komunistov, 1404 demokratov a 862 neorganizovaných.²³

Národné výbory riešili najnaliehavejšie úlohy — spolupôsobili pri vykonávaní mobilizácie, bdeli nad poriadkom, zaistňovali zradcov a pomocníkov okupantov, odstraňovali starý štátny aparát, určovali ľudové súdy, pred ktorými sa prisluhovači fašizmu zodpovedali zo svojich zločinov. Obnovovali demokratické slobody, organizovali svoju vlastnú milíciu, ktorej revolučné jadro tvorili väčšinou bývalí partizáni.

V oslobodených obciach a mestách vtedy vládla nepredstaviteľná bieda. Ľudia sa vracali z hôr a lesov, kde sa skrývali a nemohli nájsť domovy, dediny boli zničené. Napríklad v okrese Stropkov bolo spolu 50 celkom alebo čiastočne zničených dedín. Vo Svidnickom okrese bolo z 52 obcí úplne zničených 32.

Ľudia následkom vojnových udalostí nestačili zobrať úrodu z polí a zostali bez základných potravín.

Denník zboru uverejnil článok o stretnutí príslušníkov zboru s obyvateľmi Vyšného Komárnika: „*Z lesov vyšli dedinčania privítať vzácnych hostí, prišli ako prí občania na domácej pôde privítať novú republiku. Chceli ju privítať podľa slovanského zvyku chlebom a soľou. Celý okruch chleba však v dedine neboli. S námahou zohnali v polorozbitých biednych hospodárstvach malý kúsok. Soli sa v dedine nenašlo ani zrnka.*“²⁴

²¹ Za svobodné Československo 11. decembra 1944.

²² Národné výbory v dvojročnici. Bratislava 1948, s. 386.

²³ Tamtiež.

²⁴ Za svobodné Československo 8. októbra 1944.

S podobnou situáciou sa stretávali sovietski i naši vojaci aj v ďalších poddukelských dedinách.

No čoskoro zasiahol veliteľ zboru.

„*Obrátili sme sa na sovietske velenie so žiadosťou o pomoc zúboženému civilnému obyvateľstvu. Naša žiadosť sa dostala do Moskvy. Za dva dni nám sovietska vláda darovala 500 000 kg múky. Naše poľné pekárne tak mohli obyvateľstvu oslobodeného územia východného Slovenska okamžite poskytnúť pomoc.*“²⁵

Napriek tomu, že situácia bola zložitá, začali národné výbory svoju činnosť. Organizovali nábor dobrovoľníkov, poskytovali pomoc bojujúcim jednotkám, riešili opravu ciest, mostov, železničnej dopravy, poškodených domov, starali sa o zásobovanie na školách atď. Práve ich zásluhou sa už 20. januára 1945 začalo vyučovať na prvom gymnáziu v Československu — v Medzilaborciach. Našlo sa veľa obetavých učiteľov, ktorí za pomoci národných výborov a občanov začali svojpomocne opravovať školy a vyučovať deti vo väčšine oslobodených dedín.

Národné výbory zriaďovali za pomoci sovietskych lekárov nemocnice a ošetrovne.

Najväčšie problémy, ktoré museli národné výbory riešiť, bolo odmínovanie, pretože ženisti zboru na všetko nestäčili. Národné výbory organizovali odstraňovanie mím, hoci to bola veľmi nebezpečná práca.

Pomoc priateľov

Príslušníci 1. čs. armádneho zboru v priebehu päťdesiatich dní na Ondave vykonali obrovský kus práce. Podnikali výpady proti nepriateľovi a obranný úsek ustrážili, cvičili a pripravovali nových vojakov, pomáhali zakladať národné výbory a poskytovali všeestrannú pomoc civilnému obyvateľstvu na oslobodenom území. A to všetko počas sťažených bojových podmienok. Nemohli by to však urobiť bez pomoci Sovietskeho zväzu. Novotvoriaci sa jednotky dostali najmodernejšiu výzbroj a bojovú techniku.

Začiatkom roku 1945 dostala aj 1. čs. tanková brigáda šesťdesiat tankov T-34.

Vojenská rada 4. ukrajinského frontu vyhovela žiadosti veliteľa zboru a vlastnými silami obnovila železničný úsek cez Lupkovský priesmyk, zničený ustupujúcim nepriateľom. Počas bojov na Dukle sa sklady zboru nachádzali totiž v Poľsku a všetok materiál bolo treba dovážať na autách na veľkú vzdialenosť. Veľké ťažkosti robila aj doprava munície, stravy a odvážanie ranených z bojovej línie.

Do konca roku 1944 poskytla Sovietska armáda obyvateľstvu okolo štyritisíc ton obilia. Okrem toho viaceré tylové jednotky z vlastných zásob rozdávali obyvateľstvu chlieb, mäso, sol', cukor a tabak. V niektorých obciach dali oslobozovacie jednotky obyvateľom k dispozícii vojenské kuchyne, ktoré zabezpečovali

²⁵ Svoboda, L.: c. d., s. 343.

základnú stravu. Demeter Bugel' z Krajnej Porúbky si ešte po rokoch spomína: „Po celý čas po príchode Červenej armády nás „živili“ ich kuchyne i napriek tomu, že oni sami mali ľažkú zásobovaciu situáciu v dôsledku sťaženého príslunu . . .“

„Sovietsky chlieb nám zachránil život,“ spomína dodnes Michal Hudák z Čertižného, teraz učiteľ vo Svidníku.

Noviny Moskovská Pravda vtedy napísali: „*Obyvateľstvo Československa, osloboodené od fašistických okupantov, radostne víta Červenú armádu. Mária Bojčíková z obce Ladamirová ich privítala so slovami: „Nemci nás olúpili a vyhnali z domov, netrpezlivo sme vás čakali . . .“ Peter Pindar z Vagrinca nám povedal: „Vy, ruskí vojací a dôstojníci, robíte svätú vec. Bite Nemcov a vyženite ich z našej zeme.*“²⁶

Najväčšiu pomoc nášmu ľudu poskytla Sovietska armáda tým, že im priniesla slobodu. Počas novembra a decembra od Stropkova až po Čop sovietske jednotky stále útočili a postúpili až na hrebene Slanských vrchov. Toto bol najlepší dôkaz priateľstva našich národov a našich armád, ktoré išli spoločnou cestou už od Sokolova. „*Sme povinní pomôcť Čechom a Slovákom osloboodiť sa od fašistického otroctva nielen ako našim bratom — Slovanom, ale i ako našim bratom v zbrani, ktorí nám pomohli osloboodiť hlavné mesto našej Ukrajiny Kyjev*“²⁷, vyhlásil seržant Sudakovskij z 88. streleckého pluku 211. streleckej divízie.

Posledné dni na Ondave

V prvej polovici januára 1945 prebiehala na Ondave všestranná príprava vojsk a velenie zboru nepretržite skúmalo aj postavenie nepriateľa. Úlohou prieskumníkov zasa bolo zistiť čo najúplnejšiu bojovú zostavu nemeckých vojsk a pozorne sledovať zmeny v situácii.

O úspešnej činnosti prieskumníkov sa hovorí v mnohých hláseniach zboru. Spravodajský rozkaz č. 8 napríklad vyslovuje pochvalu prieskumníkom 1. brigády na získanie plánu obrany nepriateľa a za skvelý výkon hľbkového prieskumu.

Rozkaz č. 11 uvádza pochvalu hľbkovému prieskumu vedenému podporučíkom Kahanom, ktorý priniesol významné správy. Rozkaz č. 14 vyslovuje uznanie za úspešný hľbkový prieskum slobodníkovi Zejkanovi. Podľa spravodajského rozkazu zboru bol vyznamenaný za odvahu vojak A. Janák, ktorý zajal nepriateľského vojaka. V ďalších rozkazoch sa uvádza, že zásluhou podporučíka Neuera a slobodníka Kutiša z 1. brigády bol zajatý výsadkár, ktorý podal cenné správy. Ďalšieho zajatca chytili desiatnik Hruščeny, slobodník Hruška a slobodník Cedzaj. Prieskumníci 3. brigády získali dvoch zajatcov.

Dňa 12. januára 1945 sa začala mohutná sovietska ofenzíva. Z priestoru Sandomierz na ľavom brehu Visly zasadili fašistom mocný a neočakávaný úder

vojská 1. ukrajinského frontu. Na druhý deň prešli do útoku južne od Varšavy jednotky 1. bieloruského frontu. Približne v tom istom čase začali rozsiahle operácie vo východnom Prusku vojská 2. a 3. bieloruského frontu. Nemecká obrana sa pod mocnými sovietskymi údermi rozpadla.

V zostave 1. ukrajinského frontu bola 38. armáda a 12. januára prešla do útoku v smere na Košice aj 18. armáda.

Na Ondave bol stále pokoj, ale atmosféra v tých dňoch bola veľmi napäťa. Vo všetkých jednotkách vládlo vzrušenie z očakávanej akcie.

Nastali posledné prípravy a 18. januára 1945, po päťdesiatich dňoch obrany na Ondave, vyrazil 1. čs. armádny zbor na svoju víťaznú cestu do Prahy.

²⁶ Pravda 12. decembra 1945.

²⁷ Proktor, D. M.: Přes Dukelský průsmyk. Praha 1962, s. 188.

Vítazná bitka Sovietskej armády na Dargove

V polovici januára 1985 uplynulo 40 rokov od víťazného zavŕšenia dargovskej bitky, ktorá sa do historického kontextu osloboditeľskej misie sovietskych ozbrojených síl zapísala ako druhá najväčšia bitka s nemeckou fašistickou mašinériou na východokarpatskom úseku sovietsko-nemeckého frontu v závere druhej svetovej vojny.

V hrdinských analóch bojov ozbrojených síl Sovietskeho zväzu proti fašistickému agresorovi v druhej svetovej vojne zaujímajú osobitné miesto boje o oslobodenie našej republiky. Z desiatich vojnových operácií na jej území je významná v poradí prvá operácia — operácia 1. a 4. ukrajinského frontu o Východné Karpaty.

Protifašistický a národnoslobodzovací zápas nášho ľudu v rokoch druhej svetovej vojny vedený komunistickou stranou patrí k najslávnejším kapitolám novodobých dejín československej robotníckej triedy za politickú a sociálnu spravodlivosť. Aj ozbrojený boj Sovietskej armády proti hitlerovskému fašizmu za oslobodenie Sovietskeho zväzu a ostatných porobených európskych národov od fašistického Nemecka je vývojovým procesom socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu sovietského štátu.

V súčasnosti, v čase hrozieb nových ozbrojených konfliktov, v boji za trvalý mier vo svete musíme vyvodiať zásadné a trvale platné poučenie z národnoslobodzovacích bojov druhej svetovej vojny. Ani význam dargovskej bitky Sovietskej armády proti hitlerovským vojskám, v ktorej som sa zúčastnil, nie je len poznaním a spomienkou dramatických udalostí vojsk 4. ukrajinského frontu na úseku východoslovenskej operácie.

Nesmierne ľudské obete v druhej svetovej vojne sú cenným zdrojom poučenia, najmä pre našu mladú generáciu, ktorá vojnové hrôzy neprežila, a dôkazom, že svetový imperializmus zostáva stálym zdrojom vojen proti všetkému pokrokovému. História druhej svetovej vojny priniesla poučenie ľudovým masám bojujúcim o udržanie trvalého svetového mieru. Najsilnejšie kapitalistické mocnosti sa v čase od skončenia prvej svetovej vojny usilovali o zničenie prvého socialistického štátu a práve tak sa aj súčasný svetový imperializmus usiluje o zničenie svetového socialistického spoločenstva.

Ked' sa dnes vracam v spomienkach k obetavosti a hrdinstvu sovietskych

vojakov v boji proti fašistickému protivníkovi, odpoved', odkiaľ ono pramení, nachádzam v morálnom profile sovietskeho vojaka, ktorý čerpá z Leninových poučiek o obrane revolučných vymoženosťí pracujúcich, zabezpečení mieru a bezpečnosti socialistických štátov a uchránení reálneho socializmu.

A nič iné ako prehra nemohlo stihnuť armádu nepriateľa, ktorá sa, aj napriek technickej prevahy, riadila reakčnou vojenskou doktrínou, ktorej hlavný cieľ je aj dnes — získať politickú nadvládu nad svetom.

Vo vojne sa príprava vojakov, bojová aj politická, skracuje a zhustňuje, aby svojím efektom vždy predstihla konanie protivníka. Tento urýchľovací proces výcviku pre úspešný boj s nepriateľom sa dôsledne uplatňoval v Sovietskej armáde. Pritom sa vždy dbalo na to, aby toto skrátenie prípravy nemalo vplyv na jej kvalitu, ale práve naopak.

Preto aj náš základný bojový a politický výcvik po nastúpení do Sovietskej armády v októbri 1944 v poddôstojníckej škole v Užhorode trval iba jeden mesiac, čo je oproti mierovým podmienkam asi pätnásobné skrátenie.

Ešte predtým sme ako nováčikovia absolvovali v Svaljave na Zakarpatskej Ukrajine dvojtýždňový „prijímač“, v ktorom sme si obohatili svoje skúsenosti nadobudnuté v partizánskych bojoch.

Po takejto odbornej príprave som bol začiatkom decembra 1944 zaradený do 129. záložného pluku 18. armády a nasadený do bojov na front ako veliteľ družstva horských strelov. Aj naša 18. armáda začlenená v tom čase do zostavy novovytvoreného 4. ukrajinského frontu prešla zmenou tactickej prípravy z výsadkového druhu vojska na horskostrelecký. Túto taktickú zmenu vedenia boja si vyžadovali práve podmienky na území východného Slovenska, hľavne horský masív v Slanských vrchoch. Vojská 2. ukrajinského frontu a rumunská armáda na území Maďarska a južnej časti Slovenska mali na rovinatom teréne celkom iné podmienky, vhodné pre tankové boje — napríklad pri Debrecíne, ale aj pri Ostrave.

Do bojov proti nemeckým fašistom bolo naše družstvo nasadené na úsek frontu medzi Michalovcami a Sečovcami.

Po oslobodení Košíc sme sa každodenne zdokonaľovali vo výcviku na pozemkoch „vedľa tehelne“ na terajšom území sídliska Terasa. Tu sme sa, podobne ako neskôr v Liptovskom Hrádku, precvičovali v ovládaní protitankových pušiek. Tieto zbrane dostali pre svoju palebnú silu vo vojenskom žargóne v ruštine meno „zbohom, rodina“.

Do konca novembra 1944 posilnili vojská 4. ukrajinského frontu nové pluky 1. gardovej armády a našej 18. armády, ktoré boli sformované na Zakarpatskej Ukrajine v Chuste, Svaljave, Mukačeve a Užhorode.

Už 14. novembra 1944 prešli do útoku vojská 2. ukrajinského frontu smerom juhovýchodne od Čopu. O týždeň neskôr útok vojsk našej 18. armády úspešne prelomil front západne medzi Užhorodom a Čopom a 23. novembra pri Komárovciach pri Trebišove prelomila front aj 1. gardová armáda generála A. A. Grečka.

Dosiahnut' rieku Ondavu v košickom smere znamenalo pre nás zaútočiť proti fašistickým vojskám, ktoré bránili mesto Sečovce — už pred našim príchodom ho

Nemci takmer zničili. 29. novembra 1944 sa skončilo zoskupenie 1. gardovej armády na dargovskom fronte smerom na rieku Ondavu. Nasledujúceho dňa vyrazili do útoku vojská 107. a 11. zboru a 15. ženijnnej brigády pod velením plukovníka Baraša v smere na Sečovce a dňa 1. decembra zatlačili fašistické vojská na západ za Ondavu. Aj 9. gardová divízia a nás 310. horský strelecký pluk začal boje o oslobodenie mesta Sečovce.

Tažké boje za veľmi sťažených podmienok proti dobre opevnenému nepriateľovi pokračovali až do 17. decembra, pričom naše vojská na úseku Užhorod—Slanec—Košice postúpili o 30 až 75 km smerom na západ po samotné východné svahy Dargovského priesmyku.

Boje Sovietskej armády proti vojenskému nemecko-maďarskému zoskupeniu 7 divízií na dargovskom úseku mali rovnako úpornej charakter ako na úseku bojov Dukelského priesmyku. Velenie nepriateľských vojsk generála Heinriciho si veľmi dobre uvedomovalo význam dargovského opevnenia a preto na prelom Slanských vrchov presunulo ďalšie dve divízie.

Veliteľ 1. gardovej armády, generál A. A. Grečko, vydal 9. decembra 1944 rozkaz dobyť obranu nepriateľa na východných svahoch Slanských vrchov smerom na Košice. Rozkaz znel: Vojská 1. gardovej armády po predchádzajúcej delostreleckej príprave prekvapivým vklinením do nepriateľskej obrany v úseku Vojčice — Hriadky — Dvorianky oslobodia mesto Sečovce. Pomocný úder nanesie nepriateľskej obrane 129. gardová divízia za podpory 107. streleckého zboru sprava v smere Sačurov — Sečovská Polianka.

V košickom smere na prelome Slanec, v úseku Vojčice — Veľké Ozorovce — Ďurkov, na ľavom krídle dargovskej operácie mali obranu nepriateľa prelomiť vojská našej 18. armády. Cieľom hlavného útoku dargovskej operácie bolo — dosiahnuť údolie rieky Torysy a vytvoriť predpoklady pre zdvojenie útoku z juhu smerom na Košice a zo severu smerom na Prešov. Naše vojská v súčinnosti s vojskami 1. a 2. ukrajinského frontu plánovali oslobodiť Košice ešte koncom decembra 1944.

I keď časovo tento plán 4. ukrajinského frontu pre oslobodenie metropoly východného Slovenska nemohol byť z taktických dôvodov splnený, pripravovaný úder našich vojsk 4. ukrajinského frontu na strategickom smere Dargov—Košice mal význam pre prekonanie odporu fašistov pri Miskolci, pretože dargovský front púta počas dvoch mesiacov značné sily fašistických vojsk v severnom Maďarsku a znemožňoval protivníkovi uskutočniť ním plánované manévre pozdĺž celého frontu v budapeštianskom smere. Tak vojská 4. ukrajinského frontu účinne pomáhali pri oslobodzovaní juhovýchodnej časti Slovenska za výdatnej pomoci rumunských vojsk.

Na základe rozkazu veliteľa 4. ukrajinského frontu nový čelný útok na dargovskom fronte smerom Dargov—Košice začali vojská 1. gardovej armády, našej 18. armády a 17. gardového zboru 9. decembra a opakovali ho 16. decembra 1944.

Delostreleckou minometnou palbou 9. decembra 1944 boli zasiahnuté obranné postavenia pri obciach Klečenov, Svinica a Nižná Kamenica na úpätí západných svahov dargovského úseku Slanských vrchov. Pre úspešnú likvidáciu obran-

ného postavenia protivníka na dargovskom priesmyku bolo však treba okrem kruhovej obrany za obcou Dargov zničiť aj výsostnú obranu na kótach 780 pod Strechovým vrchom, 741 pod Bielym vrchom, 863 pod Lazmi, 734 na Veľkom vrchu, 657 na Košarovom vrchu, ako aj 709 na Veľkom kameni a 744 Malom kameni. Rozhodujúcim pre ovládanie priesmyku však bolo prekonanie obrany protivníka na hore Ščob — kóta 464, ktorú naši pešiaci, guľometníci, strelecii ručných protitankových zbraní a samopalníci nestačili ovládnuť.

I napriek tomu, že obranné postavenia nepriateľských vojsk na uvedených kótach sme 9. decembra ešte nedobyli, prvé citelné vklinenie do húževnej protivníkovej obrany naše vojská už v tom čase vykonali. Na úseku širokom 2 km sa nám podarilo postúpiť vpred, ale iba o 7 km. Vo večerných hodinách 10. decembra sme však mali už predné pozície nepriateľa vo svojich rukách.

V popoludňajších hodinách dňa 15. decembra sme na pravom krídle odrážali až 6 protiútokov fašistov. Vo večerných hodinách toho dňa zničili vojská 276. streleckej divízie guľometné a minometné hniezda protivníka, podporované samohybňami delami pri kameňolome. Nasledujúceho dňa ráno, v priestore terajšieho Ružového sadu, kde stojí pamätník padlým dargovským hrdinom, sme obsadili definitívne dominantu uzla obrany priesmyku kóty Ščob.

Vo večerných hodinách 16. decembra, v urputnom boji muža proti mužovi, sa naše vojská zmocnili aj ostatných kót a zlikvidovali tak ovládaciu obrannú pozíciu protivníka na udržanie priesmyku a hlavnej, v tom čase nepoužívateľnej cesty cez dargovský prelom.

22. decembra 1944, po 45-minútovej delostreleckej palbe na obranné postavenia Nemcov na kótach Mochnáč, Ploská, Tereš, vrhli sa opäť do útoku vojská 17. gardového horského zboru, 276. streleckej divízie, pričom opäť príslušníci 876. a 871. pluku likvidovali všetky fašistické guľometné a minometné ohniská až po západný okraj lesa priesmyku pred obcou Klečenov a osadou Borda.

V týchto obranných postaveniach sme protivníka úplne zničili a zajali sme značný počet maďarských vojakov.

Na ondavskom úseku frontu v tom istom čase, v noci zo 16. na 17. decembra 1944, sa vojská 38. armády spojili na pravom krídle, pri herlianskom prelome Slanských vrchov.

Boje vojsk 4. ukrajinského frontu aj po dobytí dominantného priesmykového uzla nepriateľskej obrany v Slanských vrchoch vyžadovali ešte veľa bojového majstrovstva.

Velenie nemeckých fašistických vojsk, ktoré bojovali v dargovskej operácii, si uvedomovalo, že dobytie metropoly východného Slovenska a spojenie vojsk 4. ukrajinského frontu s 2. ukrajinským frontom v údolí rieiek Hornád, Ida a Bodva by znamenalo ohrozenie nemeckého zoskupenia v severnom Maďarsku. Nechceli sa ocitnúť pod tlakom sovietskych vojsk od severu aj od juhu. Strata Košíc za týchto okolností znamenala po Dukle stratu ďalšej strategicky veľmi dôležitej obrannej bašty. Preto sa aj nadálej bránili zo všetkých sil na Dargove aj po jeho dobytí.

Pretože sovietske vojská čakali ďalšie tažké a vyčerpávajúce boje o Dargovský

priesmyk, bolo treba, aby si vojaci oddýchli a načerpali nové sily. Bolo treba však aj preskúmať sústredenie protivníka na západných svahoch a v podhorských priestoroch Slanských vrchov. Prieskumné jednotky 17. gardového zboru zistili, že nepriateľské vojenské zoskupenie v priestore údolia Torysy, západne od Slanských vrchov, posilnili ďalšie 3 divízie a že na oporných bodoch smerom na Bidovce posilnili obranné postavenia nemeckých jednotiek v sile rota až prapor v počte 70—80 mužov.

Velenie našej armády získalo krátko po Vianociach roku 1944 od prieskumu ďalšie správy o tom, že fašistické vojská sústredujú silné zoskupenie svojich armád v samotných Košiciach. Rozviedka zistila, že nepriateľ chystá v tomto priestore na začiatku januára 1945 protiútok proti Sovietskej armáde.

Útvary vojsk 1. gardovej armády, na tej 18. armády a 17. gardového streleckého zboru sa po úplnom očistení Dargovského priesmyku od nemeckých fašistov a ich maďarských pomáhačov na tri týždne upevnili na tomto mieste Slanských vrchov. Pozdĺž celej cesty, od terajšieho Dargovského múzea až za Klečenov na okraj Ruskova, Ďurkova, Svinice, Kamenice a Herlian rozmiestnili naše vojská guľomety a minomety a na výšinách kót Ploská, Mochnáč a Lazy vybudovali vlastné pozorovateľne. Tieto obranné postavenia sa však už nevyužili, lebo protivník svoje úderné smery prenesol do priestoru južne od Košíc — na Moldavu. Na tejto čiare ostali vojská dargovského frontu spolu s vojskami 38. armády a 1. čs. armádneho zboru až do 18. januára 1945.

Koncom januára 1945 vojská 2. a 3. ukrajinského frontu dosiahli významné úspechy v Maďarsku v smere Budapešť — Ostrihom — Balaton — Nagykanizsa. Sovietske vojská dosiahli významné úspechy aj pri oslobodzovaní južnej časti Slovenska.

Krátko po začiatku útoku hlavnými silami 1. ukrajinského frontu, ešte 15. 1. 1945, začali v predmostí rieky Visly s ofenzívou všetky vojská 4. ukrajinského frontu v jaslovskej smere.

18. januára 1945 začali útok vojská 38. armády a 1. čs. armádneho zboru aj smerom na Prešov s cieľom osloboodiť Zborov, Bardejov, Giraltovce, Raslavice a Prešov.

Náš pluk a ostatné útvary boli pred Krásnou a Barcou ráno 19. januára na ľavom brehu zamrznutého Hornádu. A v Košiciach nás už čakali všetci, ktorí túžili po mieri a živote, chceli pozdraviť svojich oslobooditeľov.

Tak sa pred 40 rokmi osloboodením metropoly východného Slovenska skončila v poradí druhá najväčšia vojenská bitka na území rodiaceho sa nového socialistického Československa — dargovská bitka Sovietskej armády, ktorá trvala od 20. 11. do 28. 12. 1944.

Aj tu, v Dargovskom priesmyku v Slanských vrchoch po hrdinských bojoch sovietskych červenoarmejcov boli veľké straty. Na tomto úseku frontu, 30 km dlhom, položilo svoje životy 21 000 hrdinov Sovietskej armády a aj straty nepriateľa boli obrovské, vyše 8-týždňové boje si vyžiadali mnoho ľudských životov.

Počas frontových bojov zahynulo pri dargovskej bitke aj vyše 550 nevinných

občanov okolia a po prechode dargovského frontu zahynulo pri odmínovávaní ďalších 230 obyvateľov.

Dargovská bitka Sovietskej armády na prelome rokov 1944—1945 dáva nášmu ľudu bohatý zdroj poučenia. Je stále živým odkazom a spolu s karpatsko-dukelskou operáciou je historickým dôkazom o bojovej družbe a nerozbornom spojeneckve so Sovietskym zväzom.

Pamiatka bojov v Slanských vrchoch v druhej svetovej vojne proti nemeckému fašizmu nám dáva istotu a vieru, že obete neboli márne. Nech nám tieto ľažké a slávne dni navždy pripomína pamätník padlým hrdinom, ktorý vytvoril akademický sochár Vojtech Löffler.

Videli tvár smrti

„Viem — celé vlaky papiera sa popísali o tom strašnom čase. Ale tohto varovania nie je stále dosť. Často si s manželom hovoríme — svet už naozaj zabudol, to sa máme znova dožiť vojnových hrôz? Jedna vojna, ktorú som poznala, mi navždy stačí. Koľko som mala rokov, keď som uvidela stovky zranených, zmrzačených chlapcov? Áno, necelých devätnásť.

Ľudia, musíme niečo urobiť, hovoríme si, musíme zabrániť tomu najhoršiemu!“

Tieto slová si napísala v svojich spomienkach zdravotníčka Jiřina Zárecká-Suchá o veľa rokov neskôr, ako si zobliekla uniformu Svobodovej armády. Vtedy bola jedna z tišícov, dievča z Volynska, ktoré sice ani počas bojov na Dukle nevidelo prednú líniu bojového poľa, ale o to intenzívnejšie prežívalo ozvenu tej krvavej bitky v stane poľnej ošetrovne.

Mobilizácia nebola nevyhnutná

Siedmeho marca 1944 začali sovietske jednotky strieľať naše útvary, aby sa čs. brigáda mohla presunúť na západnú Ukrajinu do Rovenskej oblasti, kde žilo 45 000 volynských Čechov. Veliteľ Ludvík Svoboda chcel medzi nimi urobiť nábor, prípadne vyhlásiť mobilizáciu, aby doplnil počet svojej brigády, ktorú preriedili predchádzajúce boje. Vedel, že v Rovenskej oblasti, stredišku českej menšiny na Volyni, žijú ľudia, ktorých prianím bolo vrátiť sa do starej vlasti.

Pre volynských Čechov to bola veľká historická chvíľa, na ktorú netrpezlivo čakali odo dňa, keď hitlerovská vojnová mašinéria v priebehu niekoľkých dní spustošila ich kraj a oni boli svedkami otriasnej čiernohnedej tmy, z ktorej sa odvíjali dlhé, nekonečné dni a noci poroby. Po osemdesiatich rokoch života v cudzine mohli teraz volynskí Česi splniť svoju vlasteneckú úlohu — pomstíť svojich mŕtvyh, pomstíť svoj Česky Malín. Áno, táto bohatá obec, ležiaca na rovine, sa stala symbolom pomsty. Malín pre nich predstavoval spojivo so starou vlastou. Tu v škole uprostred obce sa cibril materinský jazyk, tu sa mladému pokoleniu vštepovala láska k otčine. Obyvatelia žili bohatým kultúrnym životom: hrali diadvadlo, mali svoju kapelu, českú maticu školskú, súbory.

V čase okupácie tu „hospodárlili“ Nemci a zanechali za sebou iba skazu a spustošenú zem. To však nebolo všetko. Prišlo ráno 13. júla 1943 — posledný deň Českého Malína. Stovky esesákov obklúčili obec a všetkých obyvateľov bez akéhokoľvek vysvetlenia vyhnali alebo vyvliekli z ich domovov. Hnali ich v húfe pred sebou na miesto, kde ich čakala smrť. Šli mladí, šli starci i stareňky, šli deti a matky niesli nemluvnatá. Zdivočení hitlerovci ich hnali do kostola, do školy, do stodôl, kam predtým nakládli nálože trhavín. Bolo tam viac ako štyristo obyvateľov obce.

Čoskoro nastala nepredstaviteľná hrôza. Nad obcou vzplanul obrovský požiar. Matky s deťmi v náručí padali k noham katanov a prosili ich o zlútovanie. Ani pláč malých detí a stareňiek — nič fašistov neobmäkčilo.

Ohlušujúce výbuchy trhavín ohlasovali, že pre Česky Malín nastal posledný deň. Nebolo úniku. Priestory školy a kostola preplnené ľudmi sa otriasali, bolo počuť nárek umierajúcich. Zo stodoly si katani urobili živú vatru a nahnali do nej obete. Oheň hltal stodolu i s ľudmi, postupne pripravil trpiaci pravé peklo. Lámal krytinu strechy, trhaviny postupne explodovali a vyvolávali u bezmocných obetí stav šialenstva... Nikomu sa nepodarilo utiecť...

Taký hrozný je „obyčajný“ fašizmus! Tento fašizmus sa nevyznačuje žiadnymi nadprirodzenými vlastnosťami, robia ho celkom obyčajní ľudia a celkom obyčajným spôsobom zabijajú iných obyčajných ľudí.

„V ľudoch po tom všetkom dozrela nenávist k vrahom a túžba po odplate. Preto príliv dobrovoľníkov do Svobodovej armády bol priam manifestačný. Z Volynska sa hlásili starci i šestnásťroční chlapci, ktorí si pridávali roky. Vtedy som pracovala ako zdravotná sestra v Lucku. Neodišla som spolu s mužmi z mojej rodnej osady Knehynek. Váhala som kvôli matke, ako jej povedať svoje rozhodnutie? Pochopí ma? Potajomky som si pripravila všetko potrebné do cestovného kufra. Keď som to mamičke oznámila, zopála ruky...“

Matke Jiřiny Suchej sa okolo perí objavila nová vráska, ktorú u nej jej dcéra nikdy nevidela. V tej vráske bola ukrytá všetka bolesť nad odchodom jediného dieťaťa na vojnu. Nič nepovedala, so slzami v očiach začala mlčky chystať veci na cestu. Ku kúsku slaniny priložila i niekoľko rokov starý zošit z biológie. Ukrývala ho ako dôkaz násilného prerušenia štúdia svojej dcéry. Jiřine ten zošit zrazu pripomenal bezstarostné roky mladosti a dospevania.

„Zober si ho so sebou, ochráni tvoje sny,“ povedala matka na rozlúčku. Jiřina nemohla dlho pochopíť, prečo má práve zošit z biológie ochrániť jej mladost.

Odvodná komisia prijala mladú zdravotníčku bez dlhých rečí. Zo 45 000 jej krajanov sa ich prihlásilo 12 000. Medzi 600 ženami zapísali i meno: vojačka Jiřina Suchá a pridelili ju k prvému zdravotnému práporu.

Aké boli

Začiatkom mája 1944 bol zdravotný prápor spolu s ošetrovňou umiestnený vo veľkej ukrajinskej dedine Stecová. Zatial' čo vojaci mali tvrdý výcvik v lesoch Bukoviny, lekári a sestry, okrem drobných úrazov a pomliaž-

denín, nemali skoro žiadnu prácu. Vtedy sa Jiřina Suchá prvýkrát stretla s lekárnicou Helenou Petránkovou.

„Prišla som za ňou so zoznamom liekov. Helenka udivene prezrela lístok, pokrútila prešedenou hlavou a spustila: — Kde myslíš, že si, dievča? Asi si si nevšimla takú maličkosť ako vojna, však?

— Ked' my tie lieky potrebujeme, — hájila som svoju ambulanciu.

— Potrebujete, áno? Ten špiritus tiež? Vy ho tam pijete alebo čo?

— Nie, nepijeme, — ohradila som sa.

— Tak sa ho pit' nauč, správny vojak má vedieť všetko, — povedala k môjmu údivu lekárnička.“

Vtedy mladá zdravotníčka nevedela, koho má pred sebou. Nebolo času na rozprávanie životopisu, ani na písanie denníka. Až neskôr napíše generál Ludvík Svoboda o Helene tieto slová:

„Medzi prvými ženami, statočnými a zápasu za slobodu bezvýhradne oddanými bojovníčkami, prišla zo Stalingradskej oblasti nenápadná a skromná súdružka. Výrazná tvár, chápavý pohľad dobrých očí, rozhodnosť v pohyboch a chôdzi — Helena Petránková.“

Do Buzuluku nastúpila v polovici februára 1942 ako jedna z prvých žien. To už táto tridsaťosemročná doktorka farmácie mala za sebou ľažké a dramatické chvíle. Na jar 1937, desať rokov po tom, ako vstúpila do komunistickej strany, prišla do republikánskeho Španielska, aby jeho vojsku pomáhala ako lekárnička. Bola v lazarete J. A. Komenského, prešla frontom pri Guadalajare, pri Madride, pri Benicasine.

Interbrigadisti poznali svoju *teniente* — poručíčku Petránkovú, ktorá v nepredstaviteľne ľažkých podmienkach pripravovala dňom i nocou lieky. Dostávali ich zranení z bitky pri Ternell i tí, ktorí prelievali krv v bojoch o Castellone de la Plana.

Ked' sa tŕnistou cestou neskôr dostávala do Sovietskeho zväzu, vedela, do čoho ide. Videla vojnu, poznala fašizmus. Dýchala čierny dym a popol spustošených španielskych miest a dedín. V Buzuluku začínała znova — dostala uniformu a hodnosť vojačky. K predpísanému úboru patrila vojenská košeľa s kravatou a vojenská blúza (jej vrchný gombík si ženy mohli nechať rozopnutý), dlhé nohavice so sponkami a šnurovacie topánky. Vlasy si ženy upravovali tak, že účes nerušil celkový vzhľad uniformy.

Izby žien sa v ničom nelíšili od izieb mužov — boli tu poschodové posteľe, na nich dve prikrývky, pod posteľami uložené topánky. V kúte stalo vedro a dve umývadlá. Po budičku šli všetci na rozcvičku. A predsa si ešte stačili upraviť vlasy i vyžehliť puky na nohaviciach. Pri nástupe sa objavili starostlivo učesané, svieže. Zostávali ženami i v prostredí kasárni vo vojenskej uniforme.

Helena Petránková dostala rozkaz vybaviť pol'nu lekáreň československej vojenskej jednotky v ZSSR. Po založení komunistickej skupiny v jednotke prijala i prvú straníčku úlohu. Potom prišiel 30. január 1943. K buzuluckej stanici pochodujú štvorstupy. Vyprevádzajú ich starci, dievčatá, deti. Na vagóne sa skvie-

nápis Se Svobodou za svobodu! Helena Petránková vyprevádzala svojho životného druha Alfréda Benedikta. Chcela ísť tiež, musí však zostať.

Až oveľa neskôr sa Helena spolu s ostatnými dozvedá o hrdinstve 1. čs. samostatného praporu v boji pri Sokolove. V moskovskej Pravde sa dočíta, že jej priatelia a bojoví druhowia tu po tristopäťdesiatkilometrovom pochode zviedli za kručtých mrazov úpornej boj s nepriateľom a odrazili všetky jeho útoky. V boji zhorelo a bolo zničených 19 nemeckých tankov a zabitych bolo viac než 300 nemeckých samopalníkov ... Ale kol'ko padlo našich, trápi sa Helena, žije ešte Alfréd? Až 10. mája sa v Novochopersku so všetkými, ktorí prežili Sokolovo, stretne. Čatár Alfréd Benedikt žije! Od toho dňa sa už Helena Petránková od svojich bojových druhov neodlúči. Je vymenovaná za hlavnú lekárničku 1. čs. brigády a je povýšená.

Ďalšie boje stáli veľa krvi: množstvo liekov a obvázov musela pripraviť jej poľná lekáreň. Boj o Kyjev. Ráno 6. novembra 1943 bolo hlavné mesto Ukrajiny oslovené. Ešte toho dňa dostihnu zdravotníci svoje jednotky v meste. Helenu Petránkovú a Ritu Novákovú pozvala staršia kyjevská herečka na návštevu. Herečkin malý byt zaberá velký klavír, na stenách viselo množstvo fotografií, spomienky na bývalú slávu.

„Odpusťte, nemám nič, čím by som vás pohostila. Ani za hrst' čaju mi neostalo,“ opakovala stále nestastná hostitelka.

„To nič, čaj máme my. Budeme sa rozprávať,“ povedali naše ženy. Čaj zavoňal, rozprávali sa, ale stará pani bolo napriek tomu stále nervózna. Zrazu vstala a povedala: „Ked' vám nemôžem nič ponúknut', aspoň vám zaspievam.“ A rozechveným hlasom zaspievala Smetanova Vérne milování.

V silných tridsaťstupňových mrazoch v boji o Bielu Cerkev 1. januára 1944 padol i podporučík Alfréd Benedikt. Postupoval s čatou prvého sledu. Neprehovoril, nezastonal, iba sa usmial pootočený k svojim vojakom.

Helenu Petránkovú táto správa zdrvila. Pracovala však ako stroj. Je príliš mnoho mŕtvych a ranených v tejto vojne. Vedela, že tí živí ju potrebujú. V bojoch pri Žaškove boli naše jednotky doslova zasypané delostreleckými granátmi a minami, zem sa otriasala výbuchmi bômb. Útoky striedajú protiútoky. Tu padol poručík František Kráľ, študent, básnik a vojak. Ďalšia veľká strata počas niekol'kých dní. Helena sedela vo svojej lekárni s hlavou v dlaniach.

„Prečo som ho len neposlúchla? Nechcela som počúvať, ked' mi to hovoril,“ šepkala. František Kráľ prehováral Helenu, aby prevzala do úschovy jeho básne: Ty ich skôr ochrániš ako ja v tom večnom strieľaní. Keby som padol, dás ich doma sestre, poznáš ju. Helena ho odbila, nechcela tie slová o smrti ani počuť. A teraz už nie je František, ani jeho básne. Helene zostanú len spomienky na romantického básnika, ktorého jej kedysi prinesli do lazaretu počas občianskej vojny v Španielsku. Vtedy študenta zachránila.

„Toto všetko som sa o Helenke dozvedela postupne. V prvých týždňoch som ju ešte v mnohom nechápala, napríklad tú jej večnú šetrnosť, večné napomínanie, aby sme s liekmi a obvázovým materiálom šetrili. Myslela som si, že je skupáň,

ktorý akoby dával zo svojho. Až neskôr, keď sme sa presunuli bližšie ku Karpatom, vtedy som našu Helenku pochopila," spomína Jiřina Zárecká—Suchá.

Áno, zrazu bolo treba veľa obvázového materiálu. V prvých dňoch bojov o Karpaty bolo toľko ranených, že zdravotník, ktorý sedel pri stane a zapisoval ich mená, ich 11. septembra 1944 zapísal okolo päťsto. Nevydržal ten pohľad na doráhané telá spolubojovníkov a zrútil sa. A čo potom lekári! Doktor Škváril operoval nepretržite 48 hodín. Robil najzložitejšie zákroky doslova naslepo, bez röntgenu, s krátkymi prestávkami na cigaretu.

Deň a noc, až sa zrútil. Keď mu chceli vyzut' topánky, museli ich rozrezat', také mal opuchnuté nohy. Zdravotníčka Jiřina spoznáva vojnu v tej najstrašnejšej podobe. Videla „sklad“ amputovaných nôh a rúk svojich priateľov, ktorí umierali. Na Dukle padol bojový druh Heleny Petránkovej — interbrigadista, komunista Vendelín Opatrný. Jej lieky ho nevedeli zachrániť. Koľko iných sa nedožilo víťazstva! Ako sa tešili domov ...

Aj také boli osudy žien

Za všetkých, ktorí sa nedočkali prvého mierového dňa, i za tých, ktorí prežili, povedala neskôr Helena Petránková: „Zrazu sme boli doma. Šťastie, neskonale šťastie po všetkých tých strastiplných cestách, po ktorých sme roky šli a prechádzali po nich na hrkotajúcich vozoch. Chcelo sa nám smiať, spievať i plakať zároveň. V tej chvíli sme nechceli spomínať na tie ľahké hodiny a dni, ktoré sme prežili, ale vojna bola stále v nás. Mysleli sme na našich bojových družov, ktorí sa tak tešili na to, keď príde sloboda. Nedôčkali sa. Zostali na niektornej z tých dlhých namáhavých cest. A my sme na nich museli stále myslieť ...

Prvá návšteva Heleny Petránkovej v máji 1945 patrila rodnému Ružomberku, ale nikoho zo svojich blízkych tam nenašla. Matku jej fašisti odvliekli do Terezína, brat padol v Povstaní, sestra, takisto komunistka, bola popravená. Helena neváhala ani minútu a odcestovala do Terezína. Nájde tam aspoň matku? Bol to zázrak, ktorému nemohla uveriť. Za dverami počula povedomý hlas. „Kam pôjdem, sestrička? Syn mi padol, jednu dcéru mi fašisti zabili, druhá je kdesi ďaleko ...“

„Domov. Pôjdeme domov, mamička,“ vstúpila medzi ženy Helena, „tá dcéra z ďaleka sa ti vrátila.“ Dcéra s matkou sa po dlhých rokoch odlúčenia objali ...

Aj také boli osudy našich žien.

Na frontových cestách

Vojak sa presúva na rozkaz. Bolo to niekde medzi Ľvovom a Prešomyslom. Jiřina so zástupom zdravotníčok cestovala vo veľkom sanitnom aute, ktoré smerovalo ku Karpatom. V uzavretom voze bolo už od rána veľké teplo. Prechádzali krajinou plnou výmoľov, spustošenou vojnou. Márne sa dohadovali

o cieli svojej cesty. Šofér sa však ponáhlal. Krátka zastávka na jedlo, uvoľnenie unaveného tela, niekoľko cvikov. A znova na „cestu“, ktorú slinko rozpaľovalo ako žeravú platňu. Ani zdravotník Jarda Chvalovský, jediný muž v ženskej zostave, nevedel vtipmi rozvíriť príšerné dusno. Zdravotníčky premohla únava, začali podriemkovať.

Potom sa to stalo. Zrazu prudší náraz, auto sa naklonilo, motor ešte niekoľkokrát zakašal a zmíkol. Čo sa deje? Malým okienkom nazreli do kabíny. Šofér tam neboli. Spozorovali, že voz zišiel z trasy vyznačeného brodu a „sedí“ na širokej vode.

„Aha, voda! Dievčatá, rýchlo do plaviek!“ zavtipkoval zdravotník Jarda, keď uvidel zvierenú vodu presakujúcu do voza. O chvíliku už siahala po členky.

„Čo s nami bude?“ ozval sa pridusený hlas jedného z dievčat. To sa už vznášali ľahké predmety. Zdravotník sa snažil upchat' škáry pri dverách. Zbytočne. Ženy sa pritisli k lavici a s obavami sledovali, ako voda stúpa.

„Ved' sa utopíme ... ako mačence!“ vykríkla Milada a merala, o koľko už voda vystúpila. Neradostné poznanie ... Pozreli sa na seba. V prítmí vozu sa im zdalo, že všetky naraz zbledli.

„Mamička, pomôž!“ jedno dievča odhodilo kufrík a začalo búsiť na stenu. Ostatné ju nasledovali. Jarda sa snažil vypáčiť zadné dvere. Držali pevne. Vody už bolo nad kolená.

„Viete, ako v ponore umierajú námorníci? Poležiačky a potichu, kvôli kyslíku. Tak budte ako myšky, áno?“ Pozerali naňho s otvorenými ústami. Čo im to hovorí? Naozaj, pocitili, že nemajú dosť vzduchu, že ľahko dýchajú. Akoby im niečo stahovalo hrdlo.

„My tu zomrieme, Jardo!“ rozplakala sa jedna zdravotníčka. Ostatné šokované krutou skutočnosťou stíchli. Tak hlúpo zomriet!

„Zavrite ústa a dýchajte nosom, aby ostal vzduch pre ostatné.“

„Prestaň už, Jardo, a rob niečo. Si chlap, nie?“ okríkla ho Jiřina.

„Auto pre bláznov, aby nemohli utieciť,“ iba sucho poznamenal, keď zistil, že sa z väzenia nedostanú ani cez malé zasklené okienko.

Slabý útecha. Na dovršenie tej hrôzy v karosérii zapraskalo. Sanitný voz sa ešte viac nahol a voda začala klokotať. Jiřina zavrela oči. Tak to je definitívny koniec.

„Dievčatá, rozlúčime sa,“ povedala a postavila sa. Priestor medzi hladinou a stropom sa zmenšoval. Ženy sa začali pláčať objímat'.

„Ticho ... nepočujete nič?“ zmiernil Jarda paniku a pritisol ucho k stene. V hlavách im hučalo, žiadna nič nepočula. A predsa sa tam vonku niečo dialo. Áno, začuli zvuk, najprv vzdialený, potom už celkom zreteľný zvuk auta. Začali búchať päťťami na stenu ako šialené.

„Priviedol som vám posilu, vytiahnu vás,“ začuli ako ozvenu z iného sveta.

Sanitný voz sa pohol, zakymácal a vyrovnal polohu. Voda vnútri začala klesať. Keď vyskočili na sviežu trávu, bojazlivu sa rozhliadli vokol seba. Nemohli tomu uveriť ... žijú, naozaj žijú!

V prvej línií

So ženami budú v armáde len ľažkosti, hovorili niektorí velitelia už v Buzuluku. Strieľať sa nenaučia, pochodujú ako husi po rínsku. A videli ste ich hádzať granáty? Vlasta Vyhánková si napríklad za nič na svete nechcela dať ostrihať vlasy.

„Ved' je to celá moja krása,“ pišťala a tvrdošijne trvala na svojom. No rozkaz je rozkaz. Dlho sa potom nechcela pozrieť do zrkadla. Pridelili ju k zdravotníckemu práporu, prešla tvrdým výcvikom a odišla s ostatnými na frontu.

Zdravotné sestry! Kol'ko utišujúcich slov sú schopné vymysliť pre chorých, keď im upravujú nemocničné lôžka, vlievajú balzam do útrap pochybností. Sú tiché a vľúdne vo svojom poslaní. Ak trpíš, láskavým slovom ťa chlácholia. Ich úsmev a pohladenie zaháňajú horúčkovité sny. Také ich poznali i naši vojaci na bojovej ceste do Buzuluku.

Ani Vlasta nevedela zadržať slzy, keď jej priatelia umierali v náručí. Videli tvár smrti. A predsa sa vedeli premôcť, vždy našli slová útechy, keď dospelí muži volali matku, domov . . . A kol'kokrát sa stalo, že zdecimovaná jednotka mala tak málo nosičov ranených, že do prvej línie museli chodiť po ranených aj ženy. Aj ona musela. Po čase sa Vlasta už vedela plaziť, tisnúť sa k zemi za pal'by na ceste od jedného raneného k druhému.

Ako sa často v živote stáva, že máte pocit bezmocnosti, keď si hovoríte — nie, toto je nad moje sily, už nemôžem. Ale človek veľa vydrží. Vlasta Vyhánková sa o tom presvedčila vo chvíli, keď uvidela kúsok od našich horieť sovietsky tank. Nebolo pochybnosť: stroj dostał plný zásah. Posádka odkryla príklop a tu sanitárka vidí, že sa vojaci cez plamene nemôžu dostať von. Všade okolo bolo hotové peklo. Tí dvaja tankisti zápasiaci o život však Vlastu akoby vymŕštili od zeme. Nikdy nevysvetlí, kde vzala odvahu, ako sa k nim priplazila, ako sa dostala na tank a oboch vojakov vytiahla von. Mala pocit, že je uprostred plameňov, dusila sa, nevedela, odkiaľ vychádza oheň, ktorý ju olizuje. Len zo všetkých sôr ľahala . . . Iste to netrvalo dlho, pretože nepriateľ nestačil statočné dievča ani spozorovať. Vlasta obidvoch tankistov zachránila a v bezpečí ich hned ošetrila.

V tej chvíli nemohla vidieť, že jej čin sleduje sovietsky veliteľ, ktorý pri najbližšej príležitosti statočnú Vlastu Vyhánkovú v Novochopersku vyznamenal.

Obyčajné veci

Dievčatá v každej voľnej chvíli učili Michaila Nurijeva české slová. Bolo to na jar roku 1944, keď bol tento černooký chlapec tmavej pleti, rodák zo súčasného Kazachstanu, pridelený k zdravotníkom. Nešlo o nováčika. Na frontových cestách najazdil tisíce kilometrov, sanitku viedol bezpečne a jazdil rýchlo. Možno preto ho prezývali „šikmooký čert“.

Míšu mal každý rád. Bol milý, ochotne si nechal poradiť, spieval si — iba to naše zdravotníčky udovovalo, že o ne inak nejavil záujem. Čoskoro sa ukázalo,

že šofér má žien celý „hárem“. Vnútražok jeho sanitky bol polepený výstrižkami z časopisov. Na nich boli samé ženy. Uprostred bol obrázok ikony. Žena na nej malá pravidelnú tvár, veľké modré oči a svetlé vlasy.

Raz si ho Jiřina doberala a tak sa jej zveril, prečo má uprostred toho množstva práve ju. Michail začal rozprávať svoj príbeh. Keď sa front prehnal cez Ukrajinu a Sovietska armáda vytlačila okupantov, našiel v jednom zbúranom dome dievča, ktoré sa volalo Svetlana. Míša sa do nej zamiloval a Svetlana k nemu priplila celou svojou nešťastnou dušou.

Vojak sa zo svojej lásky dlho netešil — front sa hnal neúprosne ďalej dopredu.

„Týždne ubiehal a ja som sa zrazu začal báť, že tú svoju Svetlanu stratím, že zabudnem na jej tvár. Možno ju po vojne vôbec nespoznám, zmocnil sa ma strach. Preto som hľadal jej podobu, listoval v časopisoch, až som ju našiel. Tá ikona je presne taká ako moja Svetlana. Tie ostatné tu mám len preto, aby sa mi kamaráti nesmiali,“ dokončil svoj príbeh Michail Nurijev.

„Kol'kokrát som si všimla,“ dodáva Jiřina Zárecká, „že vo vojne človek ľpie na obyčajných veciach, ktoré takmer nemajú hodnotu. Je jedno, či ide o hrebeň alebo zrkadielko, teraz si spomínam na džber nášho kuchára . . .“

„Pozri sa, Jiřina,“ ukazoval kuchár v predsunutej polnej ošetrovni v Lado-mirovej triesky dreveného džberu, ktorý sa „rozleteľ“ po tlakovej vlnie výbuchu míny. „Taký pekný džber už nikde niezoženiem,“ zlostil sa a zbieran rozhádzané triesky.

Jiřina mlčala. Chcela sice namietnuť, že dve chalupy odtiaľ zabilá mňa ženu, že to bolo oveľa väčšie nešťastie, ale malo zmysel mu to hovoriť? Sám už predsa videl toľko zabitých. Triedy spálil v polnej kuchyni a obruč zo džberu zavesil nad dvere, aby ju mal na očiach. Bol veľmi nešťastný.

Cena života

„Akú cenu má život vo vojne?“ pýtam sa muža s bielymi vlasmi, ktorý s nami sedí v podborianskom byte. Viktor Zárecký, dnes major v zálohe, sa s odpovedou neponáhľa.

„Cena života?“ opakuje otázku a potom prenesie slová, ktoré nás zamrazia až do špiku kostí: „Tá je vo vojne nulová.“ Hned dodá: „Viem, musím tú krutú pravdu vysvetliť.“

Ešte predtým než bol ako ženista nasadený do záverečných bojov o Dukelský priesmyk, spoznal zblízka hrozný obraz vojny, ktorý sa mu vybavoval ešte dlho potom, čo ho prežil.

„Bol som vtedy študent, o metódach hitlerovcov som len počul. Vôbec, pretoho, kto to nepoznal, je ľažké urobiť si predstavu. Vtedy po prepadnutí Sovietskeho zväzu sa fašisti hnali cez Ľvov a my, chlapci, sme utekali. Všetko, čo im stálo v ceste, ničili a páliли. Videl som horiaci lán pšenice, dym, tanky, z toho pekla vystupujú ako príšery nacistickí samopalníci, revú a strieľajú do ľudí. Do toho nárek, stonanie ranených, streľba, nikoho neľutujú. Kam vstúpia, tam rozsievajú

smrť. Zachránila ma kopa sena pri jednom dome, do ktorej som sa s dvoma kamarátkami zavŕtal. Také bolo moje prvé stretnutie s vojnou. Kým budem žiť, nezabudnem na tú hrôzu."

Už vtedy sa rozhadol vrátiť to hitlerovcom aj s úrokmi. Na príležitosť musel čakať až do oslobodenia Volynska. Keď sa mu to konečne v roku 1944 podarilo, pridelili ho k ženistom. Zneškodňoval miny. Dukla, to neboli len výšiny, na ktoré sa fašisti dobre zastrelali. Bolo to aj mizerné počasie, dni a týždne života v blate. A boli to aj miny.

„Predstavte si situáciu: všetkých ženie jediná myšlienka — byť čo najskôr doma. Vyhnáť nepriateľa z tých pahorkov, kôt, zničiť ho a dostat' sa do vlasti. Velitelia sú netrpezliví, príliš veľa životov nás stál už tento priesmyk. Dopredu ... Ibaže ženista sa na minovom poli nesmie ponáhliať. Jeden chybny krok, a je koniec. Nacisti vedeli miny dobre zamaskovať a nachystali množstvo pascí. Kamarát chcel odtrhnúť hŕst trávy, že si urobíme oheň a zohrejeme ruky skrehnuté od zimy, a prásak! Stúpil na mínu. Najhoršie boli tie sklenené a vyskakovacie protitankové miny. Keď nás zasiahli sklenené črepiny ...“

Manželka chytila manžela za ruku, aby prerušila jeho rozprávanie. Aj ona ako zdravotná sestra spoznala v polnej ošetrovni, čo vedia urobiť črepiny s ľudským telom.

„Spomínate si na Míšu Nurijeva, ktorý sa tešil, že po vojne vyhľadá svoju Svetlanu? Zahynul. Pri nakladaní raneného vojaka šliapol na mínu a obaja aj auto vyleteli do vzduchu. Všetci sme ho oplakali ...“

Zákerná mína zabila jej spolužiaka Miloša Nováka, ktorý jej zomrel v náručí. Črepina si na Dukle našla aj jej strýka a ďalších blízkych.

„Áno, človek sa divil, že ešte žije. Každým dňom sa moja čata zmenšovala. Kolko nás zostalo? Traja?“ obráti sa na manželku, akoby si strašnú štatistiku chcel potvrdiť.

„A vy sa pýtate na cenu života! Nie, nikomu sa nechcelo zomrieť. Iba žezebná disciplína a vôľa poraziť hitlerovcov v nás premáhala strach. A strach mal každý. Pozerať sa na mŕtveho priateľa, s ktorým ste ešte pred chvíľou vyfajčili spoločnú cigaretu, to vám zanechá jazvu na srdci, či už chcete alebo nie.

Ako sme nenávideli tú ich rafinovanosť! Jeden nás ženista objavil v priekope pri ceste zachovalý studebaker. Nebolo to nič neobyčajné, vyradenej bojovej techniky tu bolo všade dosť. Ale toto auto vyzeralo celkom v poriadku. Kamarát si pozorne prezrel voz a dobre uobil, že sa neponáhlal. Zavolal svojich priateľov, ved' kol'kokrát stačilo len otvoriť dvere a auto vybuchlo. Tentoraz bolo nástraha v „zabudnutom“ chuchvalci kúdele pod volantom ...

Chcem povedať, že vojna je čas neustáleho zabíjania. Poznamená každého, aj toho, kto prežije. Ale zbrane, ktoré nás ničili, sú — žiaľ — hračka v porovnaní s tým, čo nové odvtedy svet vymyslel na zabíjanie.“

A tieto slová Viktora Záreckého sú pre nás varovným výkričníkom.

(Spomienky Jiřiny Záreckej a ďalších spracoval autor.)

JIŘÍ PAVLIČ

Posledný tank

Každý vo svojom živote prežije veľa príjemných i menej príjemných momentov. Na niektoré z nich si potom s odstupom času rád spomína; jednak preto, že sú neoddeliteľnou súčasťou jeho života, a tiež preto, že sa môžu stať určitým zdrojom poučenia aj pre ostatných.

Moje spomienky sa viažu na obdobie, ktoré znamenalo pre celé ľudstvo utrpenie a smútok, na druhú svetovú vojnu. Pre všetkých, ktorí ju prežili a verili, že je v dejinách ľudstva poslednou, je veľkým sklamaním, že ešte stále je dosť štátnikov, ktorí sa usilujú získať nadvládu a vyvolať novú vojnovú katastrofu. Verím však, že je aj dosť mierumilovných a rozumných, ktorí neprestanú burcovat' svetovú verejnú mienku, mladú i staršiu generáciu, aby sa raz navždy skoncovalo s hrozbou vojny.

V roku 1984 sme si všetci pripomenuli veľkú historickú udalosť, ktorá má mimořiadny význam u nás i za hranicami. Je to výročie karpatsko-dukeľskej operácie, ktorou sa začalo priame oslobodzovanie našej vlasti od nemeckých okupantov. O príbehu, ktorý je spojený s touto operáciou, som sa dosiaľ nezmieňoval. Na túto frontovú udalosť si určite spomenú len moji spolubojovníci.

Koncom septembra 1944 sa sovietske jednotky prebojovali na hranice našej vlasti a oslobodili niekoľko dedín. Všetci sme mali radosť. Videli sme obrys štátnych hraníc, ale nepriateľ bol taký silný, že o dobytie nášho územia bolo treba bojovať ešte niekoľko dní. Urputné boje o vstup na rodnú pôdu prebiehali od 29. septembra do 6. októbra 1944. Prípravy na rozhodujúci boj boli veľmi náročné. Všetko úsilie veliteľov a politických pracovníkov bolo zamerané na morálky stav príslušníkov a na materiálne zabezpečovanie boja. Nemalú prácu venovali velitelia všetkých stupňov stmeľovaniu menších i väčších jednotiek. Podľa môjho názoru v tejto fáze boja to bolo veľmi dôležité. Potvrdil to i priebeh bojov a samotné víťazstvo pri vstupе na naše územie v Dukelskom priesmyku. Veľkú pozornosť venovali sovietski i naši velitelia príprave bojovej činnosti vojsk v smere bezmennej výšiny a kóty 578.

Tanková brigáda bola zaradená do jednotiek, ktorým bola zverená bojová úloha — prelomiť nepriateľskú obranu v priestore poľsko-československých hraníc. Preto v nočných hodinách 29. septembra 1944 bola vystriedaná soviets-

skymi jednotkami v priestore Hyrowa hora a premiestnila sa do oblasti nedaleko pol'skej dediny Zydranowa, ktorá leží v tesnej blízkosti našich štátnych hraníc. Nad ránom sme dorazili do lesného masívu, kde sa bojová technika uvádzala do plnej bojovej pohotovosti. Tanková brigáda stratila v predchádzajúcich bojoch niekoľko strojov, takže len veľmi ľažko sme dali dohromady 15-17 tankov. Osádky doplnil 2. a 3. tankový prápor, ktorý bol v tom čase v zálohe veliteľa brigády. Prečo? Pretože bol veľký nedostatok tankov. Od začiatku karpatsko-dukelskej operácie získali všetci príslušníci tankovej brigády dostačné bojové skúsenosti. Lesný masív, v ktorom bola sústredená bojová technika, poskytoval dobrý výhľad na priestor, ktorý obliehala fašistická armáda, a kde nás čakal neľútostný boj.

Do začiatku boja sa uskutočňoval nočný prieskum terénu s dôrazom na palebné postavenia delostrelectva, tankov a ohnísk odporu. Podrobne sme zisťovali umiestnenie mínových zátarasov a tankových prekážok. Pre pechotu boli nebezpečné tzv. „S“ míny. Pri výsledku prieskumu a znalosti bojových úloh sa každému tanku a výsadku pechoty upresňovali postupy v bojovej zostave do najmenších podrobností. Každý presne poznal dohodnuté znamenia a systém spojení.

Boj sa začína

30. septembra 1944 po delostreleckej a raketovej príprave, ktorá trvala len niekoľko minút, sa tanková technika premiestnila k útoku do východu, ktoré bolo na okraji osady Zydranowa. Po skončení tejto prípravy tanky i pechota vyrazili do útoku. Ked' sa tanky priblížili k nemeckým zákopom, napadla ich prudká delostrelecká, minometná, no najmä tanková palba a utrpeli značné straty. Postup našich jednotiek bol zastavený. V tomto úseku padol — okrem iných členov osádok tankov — aj veliteľ roty poručík Rudolf Jasiok. Veliteľ 1. čs. armádneho zboru generál Ludvík Svoboda ďalší postup jednotiek zastavil a nariadił uskutočniť reorganizáciu jednotiek, ich doplnenie. Veliteľ brigády sústredil zvyšok tankov v osade Zydranowa, odkial' odrážali protiútoky nepriateľa a súčasne sa pripravovali na ďalší boj. V popoludňajších hodinách padol aj veliteľ 1. tankového práporu nadporučík František Vrána. Na kótu 578 sme znova zaútočili 1. októbra. Domov do vlasti sme sa chceli dostať za každú cenu. Zostala nám len polovica tankov, ostatné sme stratili 30. septembra v bojoch, ktoré boli nesmierne ľažké a krvavé. Druhýkrát sme mali útočiť v rovnakom smere, na rovnakého nepriateľa, ale ten bol zúrivejší než včera. V Karpatoch bolo v tom čase žlé počasie, hustá hmla zahaľovala postavenie vojska v obrane i celú krajinu. Pre nás to bola veľká nevýhoda. Do rána sa nám podarilo doplniť tanky muníciou, naftou a nahradíť niektorých členov osádky, ktorí padli. Takisto boli odstránené hlavné poruchy na technike. To všetko sa uskutočňovalo pod palbou nepriateľa.

Na dohodnuté znamenie opäť vyrážame do útoku. Dobre vieme, kam ideme

a čo nás čaká. Náš útok malo podporovať delostrelectvo a všetky ďalšie zbrane. Prislúbilo sa i letectvo, ale pre zlú viditeľnosť sa plánovaný vzlet neuskutočnil. Bolo asi 10 hodín, keď sa tanky pod pláštikom hustej hmyly prebojovali do nemeckej obrany. Odrazu sa však hmla pod slnečnými lúčmi rozplynula a nepriateľ na nás hned' začal páliť z protitankových kanónov a tankových diel. Zároveň začal palbu proti útočiacej pechote z ostatných zbraní. Tanky sa rozvinuli do bojovej zostavy „línia“. Značná presila nepriateľa zastavila náš postup. Treba pripomínať, že fašisti budovali obranu v Karpatoch viac než 6 mesiacov. Táto obrana bola vybudovaná veľmi starostlivo a z vojenského hľadiska takmer stopercentne. Aj naše jednotky odpovedali mohutnou palbou. Predovšetkým naše tanky zničili niekoľko palebných ohnísk nepriateľa a spôsobili mu značné straty. Nemecké velenie zasadilo proti nám svoje záložné jednotky, ktoré nám mali zabrániť v ďalšom postupe vpred.

Pohyb a manéver tankov bol stážený kopcovitým terénom, ktorý bol navyše rozbaňnený a zamínovaný. V priebehu bojov sa nepriateľovi podarilo bočnou palbou z protitankových zbraní a tankov vyradiť z boja niekoľko našich strojov. Naša pechota bola prinútená stiahnuť sa do zákopov, odkial' ničila palebné odpory nepriateľa.

V tejto bojovej situácii, ktorá bola pre nemecké jednotky momentálne výhodnejšia, začal nepriateľ podnikať seče. Spojenie medzi tankami a pechotou bolo v dôsledku poškodenia spojovacích prostriedkov prerušené. Dovolať sa veliteľa roty alebo ostatných veliteľov bolo nemožné. Každý bol preto odkázaný na vlastné schopnosti a vojenské umenie.

Boj pokračoval. Ked' sa vzneti „téčko“, svedčí to o boji na dosť blízku vzdialenosť. Dym sa valil smerom na môj tank, v tej chvíli nám vietor pomáhal. V rámci bojovej zostavy som bol posledný, lebo naše samohybné delo bolo zasiahnuté prvé. V tej chvíli som nemal žiadnu ochranu. Neďaleko nás bola sice naša pechota, ale ohnivou palbou nepriateľa bola doslova pritlačená k zemi. Dopady granátov a rôznych nábojov ľažkých zbraní vytrhávali zo zeme kusy hliny v blízkosti nášho tanku. Prach znečisťoval pozorovacie a meracie prístroje tanku. To ma ako veliteľa prinútilo, aby som bojisko občas pozoroval pootvoreným veliteľským príklopom, i za cenu rizika.

Clenovia osádky — okrem jedného — prežili so mnou podobné situácie pri Bobrówke, Teodorówke, Dukle, na hore Hyrowa a teraz tu, takmer na dosah ruky nášho územia. Poznali každý môj signál, vlastnosti, prejav, správanie a vedeli, že i v tomto boji zvítazí len dobre pripravený vojak, bojovník a vlastenec. Značne na nich pôsobilo volanie o pomoc zranených tankistov, ktorí nemohli opustiť horiaci tank. Boli to naši dobrí kamaráti, napríklad desiatnik Varga a ďalší. Tí, ktorí boli schopní, opúšťali svoje stroje a bojovali ako pešiaci. V takýchto prípadoch tankisti musia z tanku vymontovať guľomety a vziať so sebou muníciu a ručné granáty. Po spotrebovaní munície tankisti jednotlivo ustupovali do zákopov vlastných jednotiek.

Je popoludnie. V priebehu boja sa celý priestor zmenil na spálenisko. Mŕtví a ľažko ranení ostali ležať na bojisku. Akákoľvek pomoc bola kvôli ľažkej palbe

nepriateľa vylúčená. Delo a obidva guľomety nášho tanku chrlia nepretržite smrťiaci oheň na nepriateľa. Munície rýchlo ubúda a na doplnenie niesť žiadnej nádeje. Preto musíme streľať presne a ekonomicky. Ručné granáty a dymovnice zatiaľ nepoužívame. Nepriateľská pechota neustále ohrozuje náš tank. Naša palba jej nedovoľuje postupovať do radov bojujúcich jednotiek.

Už zostali len dva bojaschopné tanky, ostatné sú z boja vyradené.

Strely z ľažkých zbraní dopadajú stále častejšie do blízkosti nášho tanku. Podľa toho usudzujeme, že nepriateľ sústredil palbu na naše ohnisko odporu. Sme celkom prepotení, o hlate ani nehovoriac. Už sme si na to zvykli, dobrý tankista má byť prepotený ako zdatný športovec. Boj neuticha, naopak, prieostruje sa. Opäť pootvorím veliteľský príklop, aby som zistil bojovú situáciu a získal správy o nepriateľovi. V tej chvíli je zasiahnutý vedľajší tank do vrchnej časti motorového priestoru. Priebojná strela odtrhla pancier nad motorom a vymrštila sa priamo na vežu nášho tanku, časť horiaceho panciera ma zranila na hlave a popálila mi ruky. Naštastie neutrpel som väčšie popáleniny a tak poranenie nebolo vážne. Ani nás tank sa nevznietil. Členovia osádky sa znepokojili, najmä keď videli, že tvár mi zaliali pramienky krvi. Okamžite použili dymovnice, aby si nepriateľ myslal, že tank horí. Vedľajší tank prestal streľať, niekoľko členov osádky bolo ľažko ranených a ich volanie o pomoc bolo mŕne. Platí zásada, že členovia osádky musia jeden druhému poskytnúť všetku pomoc. Túto pomoc nemožno však vždy uskutočniť. Záleží to na konkrétnej situácii a pochopiteľne i na samotnom kolektíve a jeho zdravotnom stave.

Jeden z členov osádky nášho tanku veľmi znervóznel a svojím správaním naznačoval, že chce opustiť tank. To viete, ako to pôsobí na ostatných. Pokoj je v ľažkej situácii najdôležitejší, a to nielen vo vojne. Neostávalo mi nič iné, len naňho poriadne skríknut', aby sa upokojil a plnil moje rozkazy. Jeho rozrušené nervy sa na nejaký čas utíšili. Najviac ho rozčulovali strely, ktoré dopadali priamo do nášho priestoru. To všetko sme v tanku počuli. Strely z pešich zbraní nemohli tank ohroziť. Je však pravda, že ich dopad na pancier tanku nám zneprijemňoval život a dráždil nás. Situácia bola natoľko zložitá, že naše postavenie uprostred bojového pola nemalo ani najmenšie vyhliadky na úspech. Priznám sa, v tej chvíli sa mi rojilo v hlave množstvo tých najpesimistickejších myšlienok. Pred nami je republika, ktorú musíme osloboodiť, ustúpiť niesť kam. Ani v predchádzajúcich bojoch sme neustupovali, musíme vydržať alebo padnúť. Keby sme začali ustupovať, ovplyvnilo by to bojovú morálku všetkých vojakov na úseku frontu. Skúsená a dobre vycvičená obsluha dokázala s „téčkom“ (tak sme volali T-34/85) nepriateľa neraz poraziť a tým zmariť jeho plány. Tanky boli a sú významným druhom vojenskej techniky nielen v čase vojny, ale pri obrane vlasti a zabezpečení mieru vo svete aj v súčasnosti.

Čoraz viac sa v nás rozhorela nenávist' k nepriateľovi a naše odhodlanie bit' fašistov sa stupňovalo. Dymovnice prestali chrliť dym, len občas dohorievajúce zvyšky ich obsahu vyslali slabú dymovú clonu, ktorá akoby signalizovala koniec dohorievajúceho tanku. Zostalo nám len niekoľko nábojov do tankového kanóna. Aj munície do guľometov sme už nemali veľa. Vedel som, že nepriateľ dobre

pozoruje našu činnosť. Všetko svedčilo o tom, že nás má na muške. O niekoľko minút dostał nás tank zásah priebojnou streloou z panthera do krytu kanóna (lafetácie). V tej chvíli bola prerušená elektrická inštalácia v tanku. Nikomu z osádky sa naštastie nič nestalo. Záklz kanóna bol očividný a náraz spôsobil zastavenie chodu motoru. Na vodiča Jána Prochyra som zavolal: „Manéver!“ Znamenalo to rýchlu zmenu stanoviska — pohyb na strany, dopredu a dozadu. Jednoducho zne- možniť nepriateľovi zamerať sa na ciel. Naštartovať motor sa vodičovi nepodarilo, naštartovanie vzduchom pre malý tlak nebolo možné. Tank bez kanóna je na bojisku málo platný. Čo teraz?

Po zhodnotení bojovej situácie som vydal rozkaz, aby sa všetci členovia osádky pripravili na opustenie tanku. Povolil som rozobrať železnú dávku potravín, ktorú tankisti aj ostatné druhy vojsk dostávali pred dlhotrvajúcou bojovou činnosťou. Niektorých spolubojovníkov sa opäť zmocnila nervozita. Desiatnik Medo opustil tank o pár minút skôr, než som dal príkaz.

Kto bol desiatník Medo?

Skôr než sa dostał k tankistom, bojoval v partizánskych skupinách. Či mal tankistický výcvik, neviem. Predpokladám, že k čs. tankovej brigáde bol prideľený v priebehu karpatsko-dukelskej operácie. Kedže od začiatku operácie som bol nepretržite v bojoch, nemal som možnosť zoznať sa s ním bližšie. 30. septembra 1944 v nočných hodinách priviedla spojka desiatnika Meda do obce Zyndranowa. Bolo to v čase, keď tanky a ostatné jednotky odrážali protiútoky nepriateľa. Medo bol priyatý ako náhrada za čatára Fridmona, ktorý bol ranený. Vzájomne sme sa predstavili a privítali. Dobre som si zapamätał jeho meno. Vcelku na mňa zapôsobil ako iniciatívny a šikovný poddôstojník. I jeho výška a postava zodpovedali podmienkam života v tanku. Všeobecne je známe, že v tanku je málo miesta, a preto sa k tankistom vyberali vojaci menších postáv. V krátkosti som ho zoznámil s funkciou nabíjača tanku. Prakticky som mu predviedol spôsob nabijania, ukázal som mu poruchy a ich odstránenie, ako aj druhy a použitie nábojov. Potom som ho stručne oboznámil s bojovou situáciou na našom úseku. Čo nás čaká nasledujúci deň, som ešte presne nevedel. Ani vo sне mi však nenapadlo, že by to mohol byť nás posledný obšírnejší rozhovor, i keď som vedel, že boj, ktorý nás čaká, nebude ľahký.

Ako som už uviedol, keď bol tank poškodený a neboli schopní ďalej jazdy, nariadił som opustiť ho nádzovým príklopom. Každý mal vziať so sebou svoje zbrane a ručné granáty, ako aj určité množstvo potravín. Tu by som dodal len toľko, že jedlo je v takýchto prípadoch na poslednom mieste. Človeku sa chce skôr piť, a to čokoľvek. Už v priebehu boja som spozoroval, že desiatník Medo začína byť nervózny. Prejavilo sa to najmä po mojom zranení a po zásahu do tanku. Jeho nepokoj som sa snažil zmierniť najmä tým, že som nedával najavo naše ľažké postavenie. Avšak všetko, čo sa dialo okolo nás, sme vnútri tanku počuli a veľa to napovedalo o našej situácii. Každý, najmä mladý človek, chce žiť, nerád by padol na hranici svojej vlasti. Pre desiatníka Meda bolo všetko o to ľažšie, že to bol jeho prvý boj v tanku. So stupňovaním bojovej činnosti sa stupňovala aj Medova nervozita a nepokoj. Jeho nervový šok vyvrcholil tým, že vyskočil z tanku

o niečo skôr, než bol vydaný rozkaz. Navyše použil príklop, ktorý je vo veži. V tom čase sa nepriateľská palba prenesla do priestoru nášho pôsobenia. Vo chvíli, keď sa objavil na tanku, zasiahla ho hromadná palba.

Po bojoch sme jeho ostatky pozbierali, v poli sme vykopali hrob a pochovali sme ho. Na drevený brezový kríž sme napísali jeho meno. Poľských občanov sme poprosili, aby sa o hrob starali.

Nechcem tvrdiť, že keby desiatnik Medo bol opustil tank až na môj rozkaz a iným spôsobom, že by bol ostal určite nažive. V boji sa vyskytne množstvo rôznych bojových situácií, nikdy nemožno povedať: padnem — nepadnem. Všetko sú len dohady a úvahy.

Po vojne bol Medo — spolu s našimi ďalšími padlými v Dukelskom priesmyku — pochovaný do spoločného hrobu pri pamätníku na Dukle. Meno desiatnika Meda sa vyskytuje v niektorých spomienkach účastníkov bojov, ale z neznalosti presných okolností sú jeho posledné chvíle opísané trochu skreslene. K tejto udalosti by som chcel dodáť len to, že to bol asi jeho prvý ľahký boj ako tankistu, že nemal dostatok skúseností z bojov tankových jednotiek a nevedel využiť všetky taktické a technické výmoženosť tanku.

Ostatní členovia osádky postupne opustili tank a plazením sa dostali do zákopov vlastných jednotiek. Ja som opustil tank posledný.

Každý frontový tankista vie, že vyskakovať z tanku nie je jednoduché. Aj keď vozidlo je vyradené z boja akýmkolvek spôsobom, niekto môže zostať nažive a chce sa zachrániť. Nepriateľ si to dobre uvedomuje, a preto sa palbou snaží zničiť živú silu protivníka. Na zničenie tankov a ich obslúh sú mnoho ráz cvičení špeciálni odborníci.

Rady bojovníkov sa aj v našich zákopoch značne preriedili. Boli veľmi sklamani, že pred sebou už nemajú nijakú ochranu. Tanky sú v každom boji určitou morálou podporou pre pešich i ostatné jednotky. Neraz sa nás pýtali, či ich budeme podporovať. Do zotmenia sme pechote pomáhali odrážať protiútoky nepriateľa. Potom sme odišli do vzdialenejšej pevnostky, kde bolo umiestnené veliteľstvo jednej pešej jednotky prvej brigády. Pevnôstka bola dosť priestraná, a preto naša prítomnosť nebola nikomu na ľarchu. Tu a tam niekto prehodil štipľavú poznámku o boji tankistov a ich neúspechu. Nás to, pochopiteľne, mrzelo, ale po takom ľahkom boji sme nemali chuť ani na odpoved. Zdravotník mi poskytol prvú pomoc, potom sme dostali sucháre a studený čaj. Po celodennom boji bolo toto občerstvenie na nezaplatenie.

Po krátkom odpočinku som vyšiel z pevnostky, aby som sa pozrel smerom na kótu 578. Boj bolo vidieť ako na dlani. Tanky horeli. Čím viac sa stmievalo, tým väčšia žiara sa rozlievala po okolí. Občas sa ozýval štekot guľometov, samopalov a rozsvietili sa rakety. V niektorých tankoch pokračovali ešte výbuchy munície. Veľmi dobre som videl aj náš tank a všetko svedčilo o tom, že nehorí. Čo robiť? Vrátiť sa bez tanku, alebo ho ukradnúť z bitevného pola? Rozhodol som sa pre to druhé. Vrátil som sa do úkrytu, kde odpočívala osádka, a oznamil som im, čo som zistil. Súčasne som navrhol, čo by sme v takej situácii mohli urobiť. Všetci sme vyšli z pevnostky a smutne sme sa pozerali na miesta, kde sa pred niekolkými hodinami

zvádzali nerovné boje o každú piad' zeme. Spoločne sme zhodnotili priebeh boja našich tankistov i celého zboru v tomto priestore. Čas rýchlo ukrajoval z noci svoj diel. Na niektorých miestach v osade Zyndranowa nepriateľ získal pár domčekov, posunul pozície do našej obrany. Aj keď jeho úspechy boli dočasné, predsa to ovplyvnilo postup našich jednotiek vpred. To všetko nás stále znova a znova podnecovalo, aby sme sa v myšlienkah opäť vracať k situáciám, v ktorých padlo veľa našich kamarátov.

Dlho sme premýšľali, diskutovali, rozoberali všetky za a proti. Stratit' posledné tanky bolo veľkým oslabením údernej sily zboru. Človek sa zžil s bojovou technikou natol'ko, že bez nej sa na bojisku cítil ako kapor bez vody. Tank bol našim druhým domovom. Náhrada za zničené tanky bola veľmi zdľavá, lebo karpatsko-dukeľská operácia si vyžiadala značné obete na životoch i straty bojovej techniky. Sovietske tylo nestačilo na takú veľkú vzdialenosť dopraviť všetko, čo si boj vyžadoval. Napríklad: tanky sa vyrábali v Čeljabinsku, to je z východného Slovenska niekoľko tisíc kilometrov. Aj ďalšie druhy vojnového materiálu vznikali ďaleko v tyle Sovietskeho zväzu. Preto s každým tankom, lietadlom, muníciou, výstrojom, potravinami bolo treba maximálne šetriť. Šetriť jednoducho s každou zdanlivou maličkosťou, ktorá však v bojových podmienkach mala cenu zlata.

Predpokladali sme, že niekto sa musel zachrániť a vrátiť sa na štáb brigády, kde o všetkom podá podrobňú správu. Bola by to pre nás naozaj veľká udalosť, keby sa na druhý deň objavilo aspoň jedno „téčko“. Teraz to záleží už len na nás. Počas rozhovoru vzišlo niekoľko návrhov, ale vybrať ten najlepší, zodpovedajúci situácii na bojisku, nebolo vôbec ľahké. Na dlhé úvahy a rozhodovanie nebol čas. Musíme využiť noc, vo dne by sa nám už ani ten čo ako dobrý plán nepodarilo uskutočniť.

Rozhodnutie

V ľahkej situácii pracuje ľudský mozog mimoriadne rýchlo. Zvíťazila jediná myšlenka: ukradnúť tank. Vnucovala sa mi už počas rozhovoru s členmi osádky. Bez tanku sa nesmieme vrátiť. Dobre som si premyslel spôsob i postup celej akcie. Bol som si vedomý, že hned ako im oznámi svoj návrh, budú mať určite pripomienky. Boli mladí a už na prahu domova sa nikomu nebude chcieť riskovať život.

Tak, chlapci, ideme! Vyšli sme na miesto, odkiaľ bolo vidieť na bojisko. Dobre počúvajte! Zídeme na okraj obce Zyndranowa, odtiaľ úžľabinou, ktorá sa tiahne pozdĺž fašistickej obrany, a dostaneme sa blízko k horiacim tankom. Náš tank je posledný. A teraz to najdôležitejšie: plazením sa dostaneme k tanku, ja skontrolujem pásy, vodič hnacie a napínacie kolesá a strelec korbu tanku. Keď bude všetko v poriadku, na môj signál hvizdnutím skočí vodič so streľcom do tanku a prekontrolujú riadenie a startovací mechanizmus. Vodič vymení poistky. Po rýchлом uskutočnení týchto úkonov, bez ďalšieho rozkazu sa vodič pokúsi naštartovať motor. Keď motor naskočí, zaradí spíatočku, na úpatí svahu, kde je rovina, tank otočí, zaradí prvý prevodový stupeň a na plný plyn k svojim jednotkám. Ja

si potom sadnem na ľavý predný blatník, ktorý jediný ostal na tanku. Keby sa motor nepodarilo naštartovať, všetci opustia tank a jednotlivo sa vrátia do pevnostky.

Ešte som ich upozornil na to, že po naštartovaní motoru nastane na celom úseku frontu poplach, a to tak na strane nepriateľa, ako aj na našej strane. Môj výklad všetci pozorne počúvali. Ked' som skončil, spýtal som sa, či má niekoľko nejakých otázok alebo pripomienku. Nastalo úplné ticho. Mlčanie trvalo niekoľko minút, ale mne sa zdalo, že trvá celú večnosť.

Tak čo, mládenci, ked' nemáte nijaké otázky, znamená to, že súhlasíte? Vodič sa potichu opýtal, čo ked' sa za jazdy vyskytne nejaká porucha. Odpovedal som, že nesmie byť prekážkou v ďalšej ceste. Je pochopiteľné, že na vodičovi ležal najväčší diel tejto riskantnej úlohy, preto mal aj ďalšie pripomienky, aby si dobre ujasnil a upresnil postup našej — možno i poslednej — akcie. Nepreháňam, ked' poviem, že vodič je po veliteľovi hned' na druhom mieste. Tým však, samozrejme, nechcem podceňovať úlohu ostatných členov osádky. Pri spresňovaní akcie a pri odpovediach som vychádzal z doterajších bojových skúseností a z analýzy konkrétnej bojovej situácie. Dobre som poznal aj technické slabiny tanku. Od začiatku karpatsko-dukelskej operácie som mal možnosť detailne sponzorovať jeho technický stav. Zásah do kanóna okrem iného spôsobil spálenie poistiek, preto sa motor nedal naštartovať. Zhodli sme sa na mojom návrhu a po upresnení čiastkových nejasností všetci súhlasili. V tom čase sa už pomaly utišovala detonácia v horiacich tankoch a plamene pomaly dohasínali. Obloha bola nasýtená dymom. Okrem našich vojakov v pevnosti o našich zámeroch nikto nevedel. Ani sme netušili, aké to môže mať následky. Bola to od nás, ak sa to dá nazvať, nedisciplinovanosť a hrubé porušenie pravidiel frontu.

Po polnoci nastal na tomto úseku relatívny pokoj. Len tu a tam sa ozval štekot z peších zbraní a objavila sa žiara svetelných rakiet. Hukot motorov nepriateľskej vojenskej techniky v dial'ke naznačoval pohyb vojsk. Bolo nám jasné, že nepriateľ pripravuje a posilňuje svoje obranné postavenie. Na prednom okraji našej strany sa vcelku nič nedialo. No v tyle sa pripravovali jednotky na ďalší boj. Takáto situácia nám vyhovovala.

Bol tu však aj ďalší dôvod. Vo vojne po ľažkých bojoch každý bojovník potrebuje duševný a fyzický odpocinok. Dobre sme poznali mentalitu fašistických vojsk, ich taktiku a spôsob boja. Neradi bojovali v noci, najmä v horských zalesnených priestoroch. Do úvahy bolo treba vziať naše horiace tanky, ktoré osvetlovali okolie terénu.

Tak, všetko je pripravené, pustíme sa do toho.

Krádež tanku

Vyrazili sme vpred v zástupe. Šiel som prvý, ostatní za mnou. Okraj obce Zyndranowa bol vzdialenosť asi jeden kilometer. Nevedeli sme presne, ktoré domy nepriateľ obsadil, preto sme sa obci vyhli. Všetko prešlo podľa plánu. Dostali

sme sa do údolia na svah kopca, kde prebiehali boje. Vrchol kopca vrhal nepatrny tieň a pod jeho ochranou sme sa zakrásili k tanku. Išlo nám to veľmi zle, všade bolo plno mláka, najmä tu však bolo veľké nebezpečenstvo mína. No inej cesty nebolo. V prvom rade sme mali na pamäti, aby sme sa neprezradili. Dostali by sme sa tak do palby našich aj nepriateľských vojakov. Zdalo sa nám, že sa plazíme niekoľko hodín, hoci v skutočnosti ubehlo len niekoľko minút. V takej situácii sa všetko zdá nekonečné.

Ked' sme sa konečne doplazili na viditeľnú vzdialenosť od nášho tanku, bolo ticho, len obďaleč sa tu a tam mihali postavy nemeckých predných hliadok. Teraz sme museli dobre odhadnúť, z ktorej strany to bude pre nás najvhodnejšie. Náš tank bol skutočne jediný, ktorý nehorel. Usúdili sme, že nepriateľ sa nebude z bezpečnostných dôvodov pohybovať v blízkosti horiacich tankov, kde ešte pred niekoľkými hodinami vybuchovala munícia. K nášmu tanku nám ostalo už len pári metrov. Nezistili sme nijaké prekážky. V tej chvíli sme takmer polovicu úlohy už mali za sebou. Nemysleli sme na nebezpečenstvo, ani na možné následky. Priblížiť sa k tanku z pravej strany bolo podľa nášho uváženia najbezpečnejšie. Zbierali sme posledné sily: musíme zvítaziť alebo padnúť. Všetci sme mali na pamäti slová veliteľa 1. východného frontu maršala Sovietskeho zväzu Koneva, ktoré povedal pred začiatkom karpatsko-dukelskej operácie: „Karpaty bud' prejdeme, alebo padneme.“

Dostali sme sa k tanku. Každý robil to, na čom sme sa dohovorili. Zatial' je všetko v poriadku. Vodič a strelec skočili do tanku. Pár minút bolo ticho. Ležal som pri tanku a netrpezlivom som čakal. Naraz som začul, ako štartér zaskočil do ozubu yanca spojky a vzápätí motor zaburácal. Vodič zaradil spiatočku a rozbehol sa. Skočil som do tanku a pokračovali sme dohodnutým smerom.

Poplach

Ked' vodič spustil motor, nepriateľ začal na celom fronte zúrivú palbu. Spočiatku sa asi domnieval, že naše a sovietske jednotky začali nočný útok. Ani mu nenapadlo, že by v troskách horiacich tankov ostal niekoľko živých. A už vôbec neráhal s tým, že by bol nejaký tank schopný jazdy. Skutočnosť však bola iná: jeden tank akoby zázrakom opustil bojové pole. Nikomu nenapadlo, že by sa uprostred druhej polovice noci mohlo niečo podobné stať. Signálne pištole na jednej i druhej strane vrhali do výšky svetelné rakety. Obloha nad frontovým pásmom sa v okamihu rozsvietila ako vianočný stromček. Páliť začali aj naše jednotky, ale po dohovorením znamení prestali strieľať. Palba fašistických vojsk už nášmu tanku nemohla ublížiť. Tu a tam bolo počúť, ako na pancier tanku dopadla nejaká poblúdená strela z peších zbraní. V noci sa ciel' protivníka vyhľadáva a ničí ľažšie než vo dne. Zišli sme z mierneho kopca do priestoru 1. pešej brigády, ktorá tam stála v obrane. Ked' sme boli mimo nebezpečenstvo, vystúpil som z tanku a sadol som si na ľavý predný blatník. Vodič pootvoril príklop a po pári metroch jazdy som mu rukou dal znamenie, aby zastavil a vypol motor. Chcel som zdezorientovať

nepriateľa o smere našej jazdy a o úmysle ďalšej činnosti. Po zastavení tanku som sa spýtal vodiča, či si počas jazdy nevšimol nejaké poruchy, predovšetkým na motore. Odpovedal, že zatiaľ nie. Vtom som spozoroval, že sa k nám blíži akýsi voják. Zoskočil som z blatníka, vytiahol pištol' a skríkol som: „Heslo!“ Po správnej odpovedi som vzápäť zistil, že som stratil zásobník. Vodič povystrčil hlavu z príklopu a sledoval ma. Neznámy voják bol príslušníkom 1. pešej brigády, podporučík, veliteľ prieskumu. Na jeho meno sa už nepamätám. (Ak žije, rád by som sa s ním stretol - pozn. aut.) Náš rozhovor bol veľmi prísny, až dramatický. Vycítal mi, čo to robím za hlúposti, že o tom nikto nič nevie. Napokon som mu všetko vysvetlil. Hovoril, že máme šťastie, lebo nebyť vojakov v pevnostke, ktorí mu všetko povedali, boli by na nás strieľali. Priznal som, že má pravdu. Informoval nás o zmenách predného okraja postavenia nepriateľských vojsk. Jeho informácia bola pre nás veľmi cenná, lebo na stanovisko veliteľstva brigády sme chceli prejsť cez priestor, ktorý bol teraz v rukách nepriateľa. Počas celej akcie až do tejto chvíle som zabudol na bolest po zranení. Až po otázke dôstojníka, prečo mám hlavu obviazanú, som si zranenie znova uvedomil. Odpovedal som, že som bol zranený v priebehu včerajších bojov. Boje sledoval napokon aj on sám, takže dobre vedel, o čo ide. Po krátkych poknoch vodičovi sme sa pohli smerom k obci Zyndranowa. Tá bola zahalená stále dymovou clonou a hmlou. Stálych obyvateľov v obci bolo veľmi málo, naopak, bola tu prevaha vojakov tak našich, ako aj nepriateľských.

Obec sme prešli na druhý prevodový stupeň, s úmernými otáčkami motora, aby sme ani na jednej strane nespôsobili rozruch. Tesne nad obcou sa týcia vrcholy kopcov a na jeden z nich, kde sa nachádzala pozorovateľňa veliteľa brigády, sme sa museli dostať stoj čo stoj. Na prvý prevodový stupeň kopec nezdoláme, to bolo celkom jasné. Vodičovi som dal znamenie, aby tank otočil a zaradil spätný prevodový stupeň, ktorý bol zárukou, že sa do priestoru pozorovateľne dostaneme.

Na kopec viedla značne klukatá polná cesta s rôznymi prírodnými prekážkami. Smer a spôsob jazdy som ukazoval vodičovi rukou. Asi v polovici kopca nás stretol technický zástupca praporu podporučík Michal Ľal'ko (dnes žije v Užhorode ako generál v zálohe - pozn. aut.), ale nemohol nás spoznať. Ja som mal hlavu obviazanú, bez tankovej kukly, osádka bola v tanku. Stál na polnej ceste a nechcel veriť vlastným očiam, že by to mohol byť náš tank. Keď sme k nemu podišli bližšie, dal som vodičovi znamenie, aby tank zastavil. Šiel som k nemu a keď sme stáli oproti sebe a prehovoril som, až teraz zistil, o koho ide. Zvýšeným hlasom povedal: „Kde sa tu beriete, podľa hlásenia ste mŕtví!“ Táto správa sa nás veľmi dotkla. Všetci sme stáli v blízkosti tanku a odpovedali na jeho otázky. Ani on, ani veliteľ brigády do tejto chvíle presne nevedeli, aké sú straty bojovej techniky a živej sily. Na dlhší rozhovor neboli čas. Ďalej šiel dôstojník s nami. Keď sme prišli na stanovisko veliteľa brigády, bolo úplne ticho. Služba veliteľovi ohlásila, že jeden tank sa vrátil. Za dozorným šiel aj technický dôstojník, ktorý ohlásil, čo sa stalo. Veliteľ brigády nás dal hned zavolať a chcel počuť o priebehu boja, kol'ko tankov bolo zničených, kol'ko bojovníkov zahynulo a ako sme sa zachránili. Na jeho otázky som odpovedal veľmi stručne a vysvetlil som i ďalšie pripomienky od

prítomných príslušníkov štábu. Na otázku, aké bolo velenie boja, som v rozrušení povedal, že s velením to bolo horšie, bolo málo konkrétnych rozkazov práve vtedy, keď nás prekvapila protitanková palba nepriateľa a keď bolo treba zmeniť útočnú zostavu a udávať vzdialenosť a ciele protivníka.

Veliteľ brigády vysvetľoval, prečo boli také veľké straty. Chápali sme, že každý boj má víťaza i porazeného. Videli sme však aj to, že na našej strane chýbala dokonalá súčinnosť, podrobnejší prieskum rozmiestnenia nepriateľských vojsk a niektoré správy o bojovej situácii vôbec. V závere svojho vystúpenia veliteľ vysoko vyzdvihol náš boj a vyslovil nám uznanie za splnenie bojovej úlohy. Bol veľmi rád, že má aspoň jedno bojové vozidlo.

Psychicky na nás veľmi zapôsobila „kniha“ rotmajstra, v ktorej bol celý zoznam tankistov a pri niektorých menách boli krížiky. Tie znamenali, že tankista padol. Potom obrátil list a prstom ukázal na osádku nášho tanku:

— Na štáb brigády bolo hlásené, že aj vy ste padli, preto tie krížiky pri vašich menách. — Ohlásil som, že padol len desiatnik Medo, a ostatní sú prítomní. V tej chvíli nám bolo všetkijako. Radosť, že sme sa zachránili, sa miešala so smútkom za našimi kamarátmi, akými boli desiatník Varga, vodič tanku, kapitán Vrána, veliteľ praporu a ďalší.

O našom boji sme diskutovali medzi sebou ešte veľmi dlho, vymieňali sme si skúsenosti a vyvodzovali sme závery pred ďalšími bojovými akciami na našej ceste, ktorá viedla cez Stropkov, Jaslo, Ratiboř, Ostravu až do Prahy.

Krvavé boje v priestore hraníc prebiehali až do 6. októbra. Keď sa front posunul na čiaru Nižný Komárnik, Krajná Bystrá, uvoľňovala sa poškodená technika a sústredovala sa na zhromaždisku, kde sa opravovala. Vďaka oprávam boli tanky v krátkom čase opäť bojaschopné a pokračovali v bojoch už na území našej vlasti.

Môj prvý bojový veliteľ tankovej roty

Po absolvovaní tankového učilišta v Saratove (ZSSR) som bol pridelený k 1. čs. tankovej brigáde. Bol som zaradený k prvému práporu a náhodou aj k prvej rote, ktorej velil podporučík Rudolf Jasiok. Veľmi priateľsky sa s nami zvítal a zoznámil novú poslu so situáciou v jednotke. V tom čase prebiehala reorganizácia a intenzívny výcvik všetkých druhov vojsk. Naše prvé stretnutie s veliteľom v nás zanechalo dobrý dojem. Bol to sympatický, štíhly dôstojník, ktorý sa osvedčil v predchádzajúcich bojoch a predovšetkým v kyjevskej operácii v roku 1943 a 1944. Jeho vystupovanie bolo vzorom aj pre ostatných dôstojníkov brigády.

Mal veľmi dobrý vojenskopolitický prehľad, ktorý prenášal v rôznych formách na podriadených. Aj jeho odborné znalosti ako tankistu boli na vysokej úrovni. Vzhľadom na to, že som bol vo veliteľských funkciách, môžem potvrdiť, že jeho spolupráca s veliteľským zborom bola vždy vzorná. Plnenie všetkých rozkazov vyžadoval do detailov.

Ked' sa tanková brigáda premiestnila do Rusova (západná Ukrajina), začal sa tvrdý výcvik najmä v taktickej príprave. Napriek tomu, že prápor mal k dispozícii jeden výcvikový tank, taktika sa precvičovala bez tankov — „pešo ako s tankami.“ Bol to fyzicky veľmi náročný a zložitý výcvik. Všetko sa muselo realizovať ako so skutočnými tankami.

Prvým bojom, ktorý nás čakal, bola karpatsko-dukeľská operácia, určená na pomoc Slovenskému národnému povstaniu, ktoré vypuklo 29. augusta 1944. Preto sme sa premiestnili do poľského mestečka Przemysl. Dňa 9. septembra 1944 sa pre 1. čs. armádny zbor začal boj neďaleko československých hraníc. „Chceme bojovať, ale nie sú tanky.“ Rudolf Jasiok bol veľmi nespokojný, lebo bez tankov sa bojovať nedá. Ako veliteľ roty poznal bojovú situáciu lepšie ako my. Pozorne sledoval aj naše správanie a postoje a bol si vedomý, že danú situáciu treba riešiť. Nechal nás zhromaždiť sa a vysvetlil nám celú situáciu i problémy s nedostatkom tankov. Raz v noci nasadla celá naša rota na nákladné autá a odišla na sovietske zhromaždisko bojovej techniky po tanky. Nad ránom sme dorazili na miesto určenia. Rudolf Jasiok, ktorý ovládal ruštinu, sa pohotovo dohovoril s veliteľom opravárenskej základne Sovietskej armády, ktorý skompletizoval a pripravil opravené tanky na prevzatie. To, že sme ako prví z brigády dostali dôveru pre-

vziať tanky, značne posilnilo bojovú náladu nielen veliteľa, ale i nás ostatných. V tom čase Sovietska armáda a náš armádny zbor už zvádzali tažké boje v priesotre Krosna.

Veliteľ zboru nariadił, aby sa tanky urýchlene premiestnili na čiaru Nižná Lúka — Wróczanka, odkiaľ budú nasadené do boja. Rudolf Jasiok vydal rozkaz na presun a informoval nás o budúcom boji. Bojová situácia na úseku frontu sa veľmi rýchlo menila. Počas presunu sa v bojovej technike vyskytli niektoré poruchy, a to predovšetkým na podvozkovej časti. Odstraňovanie porúch počas nočného presunu nás trocha zdržalo. Veliteľ roty mal skúsenú a schopnú tankovú osádku, ktorá s prehľadom riešila problémy, ktoré sa vyskytli. Členovia osádky boli aj mojimi kamarátmi. Konečne v ranných hodinách sme dorazili do bojového priestoru, kde po krátkom upresnení úloh sme zaútočili na nepriateľa. Veliteľ roty podporučík Jasiok útočil v zostave ako prvý. Boj riadil dohodnutými kódmi. Dediny v smere útoku boli v plameňoch. Nepriateľ nepočítal s úderom tankov v ranných hodinách a tak nastal chaos. V takejto situácii sa treba dobre orientovať a maximálne z nej využiť. Jednotka Rudolfa Jasioka, ktorá sa zakrátka za podpory ostatných vojsk dostala k mestečku Dukla, to plne využila. Pamätám sa na výrok veliteľa roty pred bojom: „Nepriateľa musíme bit' lepšie než v kyjevskej operácii... Nezabudnite, že do vlasti nám ostáva niekol'ko málo kilometrov.“

Chcel by som pripomenúť ešte jednu príhodu z tohto boja. V obci Kobylany, kde sa zvádzali tažké boje, vodič môjho tanku nezvládol rýchlu jazdu a vošiel do pevnostky, pričom sa porušila podvozková časť tanku. Túto poruchu bolo treba odstrániť pod pal'bou nepriateľa. Iste to nebola jednoduchá záležitosť, lebo tisíce rôznych nábojov a granátov ohrozovali životy bojovníkov. Aj keď porucha bola odstránená veľmi rýchlo, veliteľ roty dobre vedel, ako sa celá udalosť stala. Jasné, že nás za to nepochválil, ale dobre si to zapamätal. Bojová činnosť v tomto priestore — nielen roty, ale celého tankového práporu — sa vyznačovala neočakávanými prekvapeniami, rýchlym manévrovaním, včasnym odhalovaním nepriateľských cieľov a ich likvidáciou. Jasiok bol výborným strelncom a jeho tank vyradil z boja niekol'ko nepriateľských odporov. Postup tankov a ostatných jednotiek sa podarilo nepriateľovi zastaviť, a to všeobecne na čiare kóta 534—494. S výsledkom boja bol veliteľ roty veľmi spokojný. Tu nás čakala zvláštna úloha: prelomiť obranu nepriateľa v obmedzenom úseku a spolu so sovietskymi jednotkami zaútočiť v smere poľskej dediny Głojsce — Lysá Góra, poskytnúť pomoc gardovému jazdeckému zboru Červenej armády, ktorý 12. 9. 1944 v nočných hodinách prekročil poľsko-československé hranice, kde bol presilou nepriateľa obklúčený.

Veliteľ roty vydal bojový rozkaz a my sme hned' vyrazili vpred. Naši tankisti preukázali svojim bojovým druhom — sovietskym vojakom — veľkú pomoc, keď celý zbor pod velením generála Baranova bojoval niekol'ko dní v obklúčení proti veľkej presile nepriateľa. Náš boj podporovali kaťuše, letectvo a ostatné druhy vojsk. Aj v tomto zložitom boji preukázal náš veliteľ vysoké schopnosti a hrdinstvo. Nikdy sa nebál ísť v zostave jednotky ako prvý. Vieme, že najskôr boli

ničené tanky, ktoré sa pred nepriateľom objavili ako prvé. Bol veľmi rád, keď sa mu vec darila a mohol hlašiť, že úloha bola splnená. Veliteľ tankového práporu kapitán Bílek bol s bojom 1. tankovej roty pod velením skúseného tankistu vždy spokojný. V priebehu bojov sme stratili niekoľko tankov vrátane osádok. Bol veľký nedostatok tankov, a preto naša bojová činnosť nemala trvalé miesto na jednom úseku frontu. Každý tankista s tým musel počítať. Okrem iného kladnou vlastnosťou nášho veliteľa bolo aj to, že sa vedel veľmi dobre orientovať v nočných operáciách, keď sa bojuje oveľa horšie a veliteľ musí tomuto faktu prispôsobiť vedenie boja.

Po niekoľkých dňoch bojov sme sa premiestnili do priestoru úpäťia povestnej kóty 534. I keď sa presun tankov uskutočňoval maskované, nepriateľovi sa podarilo zistíť miesto, kde sa tanky sústredovali. Tanky boli rozmiestnené v priestoroch lesných ciest. Motory pracovali na malé obrátky, osádky okrem veliteľov boli vo vozidlách. V čase premiestňovania tankov sme nevedeli, o akú úlohu ide a čo nás čaká. Vedeli sme, že hlavnou prekážkou na ceste do vlasti je mesto Dukla, a preto ho musíme dobyť. Len čo sa posledný tank zastavil, veliteľ roty zavolaal k sebe veliteľov tankov a čiat a hned' im vydával bojový rozkaz. Dôležité údaje si zakresľovali do máp. Všetko sa uskutočňovalo rýchlo, lebo sme mali málo času. Veliteľ ešte nedokončil svoj rozkaz, a už sa nad našim priestorom objavili nepriateľské bombardovacie lietadlá, ktoré zhadovali ničivé prostriedky na celý priestor, predovšetkým však na tanky. V takej situácii veliteľ dokončil rozkaz, nasledoval rozchod a vyrázili sme vpred. Išlo o úsek v smere Teodorówka — Dukla. Nebudem podrobne opisovať priebeh tohto boja, ale dodávam, že to bol dovtedy najťažší boj. Bojovú úlohu sme v ňom splnili len čiastočne. Nebola to vina veliteľa roty, ani jeho bojového kolektívu. Bola to jednoducho úloha nad naše sily. Náš veliteľ vyvinul všetko úsilie na to, aby sme úlohu splnili. Dukla nás veľmi znepokojovala, mrzelo nás, že sme ju nedobyli, ale ešte viac nám bolo lúto padlých kamarátov. Tažko sme stmelovali jednotku do bojového celku. Tanky, ktoré uviazli, bolo treba uvoľniť, poruchy odstrániť, raneným poskytnúť pomoc a to všetko pod palbou nepriateľa. A keby šlo len o palbu. Fašisti do celého pásma útoku vrhli niekoľko sto nábojov plnených horľavou zmesou. Horelo všetko, čo bolo nielen na povrchu terénu, ale dokonca i predmety, ktoré spadli do tečúceho potoka. Rudolf Jasiok sa v krátkom čase postavil na odpor nepriateľovi. Všetci sme si navzájom slúbili, že sa za našich padlých kamarátov pomstíme. Naľavo od nášho útoku prebiehali urputné boje o kótu 534. Počas nášho boja bola nadviazaná bojová súčinnosť so samopalným práporom, ktorému vtedy velil nadporučík Antonín Sochor. Bolo nevyhnutné hľadať nový smer útoku. A nie len to, išlo o zmenu taktiky, aby sme napadli nepriateľa tam, kde to najmenej očakával.

Sovietske a naše velenie rozhodlo uskutočniť útok na Duklu spoločnými silami. Termín útoku bol stanovený na 29. septembra 1944. V ranných hodinách sme sa premiestnili na iný úsek, odkiaľ sa začal útok na Duklu a tá bola ešte toho dňa osloboodená. Aj tu náš veliteľ preukázal svoje vojenské kvality a umenie. V nočných hodinách sme dobyli najdôležitejší oporný bod fašistických vojsk —

kótou 694 Hyrowa hora. Bolo to už len na dosah ruky od našej drahej domoviny. Kol'ko potu bude ešte treba, aby sme sa dostali na naše územie. Ostatné jednotky využili tento úspech a obsadili obce Barwinek a Zyndranowa. Boli to posledné obce na poľskom území v blízkosti našich hraníc. Súčasne to bol aj predposledný boj s našim veliteľom roty Rudolfovom Jasiokom.

Od 25. do 28. 9. 1944 sme sa premiestnili z priestoru nedaleko obce Zyndranowa. Les, v ktorom sme sa sústredili, nám poskytoval vyhovujúcu maskovaciu ochranu. Veliteľ nariadił uviest' tanky do bezchybného technického stavu a do plnej bojovej pohotovosti. Sám sa hľásil u veliteľa brigády po ďalší bojový rozkaz. Hranice Československa bolo dobre vidieť a teraz šlo o to, ako ich dobyť a za akú cenu. Morálny stav tankistov bol dobrý, i keď na nás doliehalo doterajšia bojová činnosť. Vôľa zvíťaziť je silnejšia než únava a bolest' nad stratenými spolubojovníkmi. Veliteľ sa skoro vrátil a vydal nám predbežné nariadenie na budúci boj — prekročenie hraníc a vstup na naše územie. Podrobne sme študovali situáciu nepriateľa, jeho zbrane, mínové polia, priechody a nás tankistov najviac zaujimali protitankové zbrane. Postupne sme sa pripravili na ďalší boj, ktorý bol stanovený na 30. septembra 1944.

Toho dňa v ranných hodinách nás nechal veliteľ roty zhromaždiť, aby nám vydal veľmi podrobny bojový rozkaz. Každý tank mal v útočnom zoskupení konkrétnu úlohu. Úlohou bolo: zničiť nepriateľa predovšetkým na kóte 578, prekročiť československé hranice a pokračovať na našom území v smere Svidník. Na hraniciach mal tank veliteľa roty vztýčiť čs. štátne vlajku. Uvedomili sme si, že je to veľmi ťažká úloha, lebo nepriateľ sústredil v tomto priestore značné sily, aby zabránil vstupu na naše územie. Bolo známe, že nepriateľ má prevahu predovšetkým v protitankových zbraniach. Chcel by som dodať, že fašisti budovali obranu v Dukelskom priesmyku viac ako 6 mesiacov.

Hodiny pomaly, ale iste signalizovali blížiaci sa čas začiatku boja. Na rozkaz veliteľa brigády vyrázili tanky pod delostreleckou prípravou do východiska k útoku. Po skončení tejto prípravy nasledoval útok nepriateľa. Náš boj podporovala pechota a ostatné jednotky zboru. Pod silnou palbou nepriateľských protitankových zbraní sme sa dostali do bezprostrednej blízkosti čs. hraníc. Aj keď naša palba bola dosť útočná, nepriateľovi sa predsa len podarilo zasiahnuť tank veliteľa roty na také miesto, ktoré sa stalo osudné pre veliteľa a ďalších členov jeho osádky. Je známe, že z tohto tanku ostal nažive len jeden člen, ktorý bol ťažko ranený. Je to podplukovník v zálohe Vasil Kubirja, ktorý dodnes žije v Ostrave. Tento, ako aj nasledujúci deň boli v priebehu karpatsko-dukelskej operácie najsmutnejšími dňami pre čs. tankové vojsko v ZSSR. V priebehu týchto dvoch dní sme stratili takmer všetky tanky a ich obsluhu.

Prípad Rudolfa Jasioka bol známy všetkým príslušníkom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Podrobnosti, za akých zahynul Jasiok a traja členovia osádky, najlepšie poznali priami príslušníci tankovej roty, ktorej velil. Po vojne sa na stránky dennej tlače a časopisov dostal celý rad článkov o tom, či poručík Jasiok (po smrti povýšený na kapitána) mal po prvom zásahu do tanku pokračovať v boji alebo tank opustiť. Obsah článkov bol veľmi zaujímavý. Niekoľko pisateľov sa

domnievalo, že jeho rozhodnutie pokračovať v plnení bojovej úlohy bolo správne, druhí, že mal celú rotu stiahnuť do výhodného postavenia a z miesta priaľou pal'bou ničiť ohniská odporu nepriateľa. Vyskytli sa aj také názory, že po prvom zásahu mal tank opustiť. Na tieto názory a úvahy frontových vojakov, ako aj ostatných autorov článkov niet jednoznačnej odpovede. Vo funkciu veliteľa som mal v boji rôzne prípady, ktoré sa nekončili vždy bez strát na ľuďoch i technike. Každá situácia sa musí posudzovať samostatne, s ohľadom na konkrétnu udalosť a vývoj boja. Tank je pre tankistu akoby druhým domovom a jeho poškodenie má za následok čiastočné vyradenie z boja. Zo skúseností môžem potvrdiť, že pokial' tank dostane priamy zásah do bojového priestoru, málkoťo z členov posádky prežije. Treba zdôrazniť, že vo vojne platí prísny zákon, že tankista nesmie opustiť tank, ktorý je schopný viesť pal'bu, i za cenu vlastného života. Keby nastala situácia, že by tankista predsa len musel tank opustiť, musí pokračovať v boji ako pešiak. To znamená, že pri opustení tanku musí so sebou vziať zbrane, granáty a dostatok munície a dôležité zariadenie tanku znehodnotiť. Viem, že čitatelia môžu namietať, že v takej situácii, aká postihla nášho veliteľa roty, nie je čas na demontáž zbraní a každý si chce v prvom rade zachrániť život. Musíme však vychádzať z toho, že povinnosťou každého vojaka bolo a bude v každej situácii splniť svoju úlohu.

Kto bol Rudolf Jasiok? Bol smelý, odvážny a kamarátsky, komunista, ozajstný človek, vlastenec a vzorný veliteľ. Veľmi si vážil ľudí, svojich podriadených. Dokázal nájsť k nám správny prístup a my sme ho naopak nikdy nesklamali. Dokázal sa postaviť za svojich bojovníkov. Pomáhal radami a poskytoval pomoc v každej situácii. Bol skromný a nikdy sa nad ostatných nepovyšoval. Nenávidel okupantov, proti ktorým od samého začiatku vojny bojoval so zbraňou v ruke. Bol nám príkladom tak v osobnom vystupovaní pred jednotkou, ako aj v súkromnom živote. Poznal som niekol'ko veliteľov, ale na toho veliteľa si vždy spomínam veľmi rád. Takmer každý rok chodím na Duklu a pri čítaní mien mojich padlých kamarátov sa neubráním hlbokému zármutku. Vybaľujem si v pamäti priebeh bojov o naše hranice a akoby som počul volanie o pomoc z horiacich tankov.

V horiacom tanku umieral jeden z nás, s ktorým sme od Sokolova meter po metri dobývali slobodu, jeden z nás, ktorý do poslednej chvíle svojho života tak vrúcne miloval svoju vlast. My, ktorí sme v tomto boji boli s ním a prežili sme, neustále máme pred očami tmavý dym valiaci sa cez otvory „železného hrobu“, ako sme tank volali v čase vojny. Tanky zničené fašistami horeli dlho a ich plamene žiarili z kóty 578 do okolitých dedín. Podobné farby dymu sme videli veľa ráz. Bolo nám jasné, že horia telá tých, ktorí sa hrdinsky bili s nacistami za nový spoločenský poriadok, za krajšiu budúcnosť ľudstva.

TOMÁŠ KOVÁLIK

Dlhá bojová cesta

Formovanie a bojový výcvik za všeestrannej materálnej, technickej a kádrovej pomoci Sovietskej armády uskutočňovala 2. československá samostatná paradesantná brigáda v ZSSR (ďalej len 2. čs. PB) v mestečku Jefremov 340 km južne od Moskvy nedaleko Tuly. Veliteľom 2. čs. PB sa stal podplukovník Vladimír Přikryl. Bojový výcvik trval do 22. apríla 1944 a už 30. apríla 1944 sa začal presun 2. čs. PB do Proskurova do bojovej línie. V Proskurove po-kračoval bojový výcvik do konca augusta 1944. Tu príslušníkov 2. čs. PB zastihla správa o vypuknutí Slovenského národného povstania. Nadšeniu nebolo konca, celá 2. čs. PB sa žiadala hned presunúť na Slovensko a pomôcť rodným bratom. Lenže musela prejsť najskôr bojovým krstom v Karpatoch. Bojové nasadenie 2. čs. PB v karpatsko-dukelskej operácii v zostave 38. armády 1. ukrajinského frontu trvalo od 12.—19. septembra 1944. Jej vynikajúce bojové úspechy po boku sovietskych vojakov vysoko ocenil sám maršal I. S. Konev. Po víťaznom dobytí Puławy rozhodlo sovietske velenie presunúť 2. čs. PB na pomoc Slovenskému národnému povstaniu.

Presun trval od 26. septembra do 19. októbra 1944 za krajne nepriaznivých poveternostných podmienok. Spolu bolo prepravených vyše dvetisíc osôb a vyše tristo ton materiálu. Vojenskí historici tvrdia, že to bol v dejinách druhej svetovej vojny za taký krátky čas najväčší uskutočnený letecký presun vojska a materiálu.

V čase príchodu 2. čs. PB na Slovensko bola situácia na povstaleckom fronte veľmi kritická. Fašistické vojská vo svojej technickej a materálnej presile začali 4. októbra 1944 frontálny útok na centrum Slovenského národného povstania — Banskú Bystricu. Neostávalo preto nič iné ako ihneď nasadiť jednotky 2. čs. PB do bojov, len čo pristáli na letisku na Tri duby. Prvé bojové úspechy dosiahli v bojoch pri Jalnej, Hronskej Breznici a Dúbrave, kde zastavili útok a postup nemeckých jednotiek i napriek tomu, že veliteľ brigády podplukovník Vladimír Přikryl mal k dispozícii len 2. a 3. rotu 2. paradesantného práporu. Ďalšie jednotky 2. čs. PB postupne pristávali a aj ony boli ihneď nasadené do bojov.

Úspešné bojové operácie

2. čs. PB mala aj mimoriadny morálny význam. Zvýšila bojovú morálku ostatných jednotiek a zastavením postupu nemeckých vojsk dávala možnosť veleniu 1. čs. armády preskupovať sily na najohrozovanejšie miesta.

Vysokú bojovú odvahu a skvelú prípravu na boj dosiahli jednotky 2. a 3. roty 1. paradesantného praporu v bojoch pri Banskej Belej, 1. roty pri Močiari a pod. Postup fašistických vojsk na Banskú Bystricu bol tak na určitý čas zastavený. To umožnilo veleniu 2. čs. PB stiahnuť svoje jednotky z boja a brigádu sústredit' a reorganizovať.

Vzhľadom na situáciu na povstaleckom fronte mala byť reorganizácia uskutočnená v dňoch 18. — 25. októbra 1944 v priestore obce Badín. Nástup fašistických vojsk od Krupiny smerom na Zvolen však prinútil velenie 1. čs. armády nasaďť jednotky 2. čs. PB už v nočných hodinách 21. októbra 1944 do bojov pri Krupine, Dobrej Nive i pri Detve. Hrdinské boje príslušníkov 2. čs. PB i ďalších jednotiek povstaleckej armády a partizánskych útvarov na čas zastavili fašistický útok, ale presila nemeckých jednotiek vyzbrojených tiažkými zbraňami, tankmi a leteckom, ako aj ich ofenzíva všetkými smermi na Banskú Bystricu, prinútili velenie 1. čs. armády vydať rozkaz na ústup. Aj jednotky 2. čs. PB, ktoré bojovali na rôznych úsekoch povstaleckého frontu (pri Krupine, Zvolene, Brezne, Malužinej), dostali rozkaz ustúpiť a obsadiť obranné pásmo Badín — Vlkanová a zadražať postup nemeckých vojsk na Banskú Bystricu, z ktorej sa začala evakuácia vojsk do hôr.

Bojové skúsenosti a výborná morálka príslušníkov 2. čs. PB presvedčili generála R. Viesta, že 2. čs. PB určil najdôležitejšiu úlohu — kryť ústup povstaleckých jednotiek do hôr. V noci 26. októbra 1944 opustili Banskú Bystricu posledné jednotky 2. čs. PB a celá brigáda sa rozmiestnila v osadách Bukovec, Motyčky, Jelenec a v príahlých dolinách. Povstalecká armáda, ktorá ustúpila Starohorskou dolinou a inými horskými cestami a dolinami do určených obranných postavení, dostala v noci z 27. na 28. októbra 1944 posledný Viestov rozkaz, v ktorom rozpustil armádu ako celok a vyzval tých, ktorí chcú ďalej bojovať proti fašizmu, aby prešli na partizánsky spôsob boja. Každý rozhodoval o svojom ďalšom osude sám. Iba 2. čs. PB ako ucelená vojenská jednotka sa rozhodla pokračovať v boji a prejsť na partizánsky spôsob boja.

Tým sa začala jej hrdinská anabáza v stredoslovenských horách za nepredstaviteľne tiažkých podmienok a za neustáleho nepriateľského prenasledovania. Veliteľ brigády Vladimír Přikryl už 28. októbra 1944 o 5. hod. ráno vydal rozkaz na presun z osady Bukovec smerom cez Kozí chrbát na Prašivú, kde sa roztrúsené jednotky brigády mali zhromaždiť. Večer 29. októbra 1944 dosiahli skupiny brigády kótu 1648, kde bol v blízkosti tábor partizánskeho oddielu Jegorova. Sem dorazili aj príslušníci Hlavného partizánskeho štáb na Slovensku na čele s plukovníkom A. N. Asmolovom. Na porade, ktorá sa ešte v ten večer uskutočnila v zemľanke partizánskeho oddielu, sa rozhodlo, že partizáni aj celá 2. čs. PB budú spoločne pokračovať v boji proti fašistickým okupantom. Na porade sa za prítomnosti A. N. Asmolova, V. Přikryla, K. Šmidkeho, J. Švermu a ďalších rozhodlo vytvoriť Hlavný štáb partizánskeho hnutia na Slovensku na čele s plukovníkom A. N. Asmolovom. Protitanková batéria nadporučíka Lednika, priezvedný oddiel kapitána Víteka a partizánsky oddiel pod vedením Kružliaka ostal v boji s fašistickými jednotkami nad Moštenicou a Hiadlovskou Kyslou. Tým sa umož-

nil hlavným partizánskym jednotkám presun po hrebeňoch Nízkych Tatier. Na druhý deň veliteľ brigády sústredil 560 vojakov a poddôstojníkov, 32 dôstojníkov a šesť rotmajstrov. Komisárom brigády sa stal kapitán Sovietskej armády Michail Glider.

Pretože nemecké jednotky prenikali hlboko do dolín a prenasledovali povstalecké jednotky, tie sa rozhodli v posledný deň októbra 1944 opustiť tábor Jegorovovo oddielu a pokračovať ďalej na východ smerom k Ďumbieru, bližšie k postupujúcej Sovietskej armáde. Za nepriaznivého počasia, hmly, vetra a zimy na hrebeňoch Chabenca sa partizáni a vojaci museli pustiť po severnej strane Chabenca do Ľupčianskej a Klačianskej doliny, aby si na lokalite Na Soliskách za necelých 10 dní vybudovali tábor, trochu oddýchli, zreorganizovali jednotky a vypracovali ďalšie plány svojej bojovej činnosti. Lenže nedostatok potravín a časté výpady nemeckých jednotiek hlboko do dolín prinútili partizánov i 2. čs. PB opustiť 10. novembra 1944 tábor a vydať sa hned po nemeckom prepade na ďalší pochod cez Chabenec. Bol to najnáročnejší pochod týchto jednotiek za celé obdobie ich bojov v slovenských horách. V história je známy ako „pochod smrti“, počas ktorého za krutej zimy, víchrice, veľkého snehu a hmly zahynulo mnoho bojovníkov od vyčerpania. „Biela smrť“ si vybrať aj verného syna československého ludu, komunistu a hrdinu Slovenského národného povstania Jána Švermu. Tragický, ale víťazný pochod cez Chabenec do Lomnistej doliny znamenal začiatok novej etapy bojov v stredoslovenských horách aj pre 2. čs. PB, ktorá sa po krátkom oddychu z rozhodnutia svojho veliteľa v jednotlivých skupinách odobrala do nových priestorov, odkiaľ v tyle nepriateľa uskutočňovala bojovú, diverznú i spravodajskú činnosť. Priestor brigády podľa rozkazu 1. ukrajinského frontu bol v lokalite Kráľova Lehota, Poprad, Červená Skala, Brezno, Dobšiná, Tisovec.

Veľká členitosť terénu na južných svahoch Nízkych Tatier, zima, sneh, nedostatok munície, potravín, obuvi a ďalšie okolnosti prinútili skupiny brigády hľadať bezpečné spojenie s podhorskými dedinami prostredníctvom ilegálnych buniek komunistov a získavať aspoň skromnú potravu a spoločnosť správy o pohybe nemeckých jednotiek. Mnohokrát sa túto činnosť nedalo dostatočne utajať a niektoré skupiny a jednotky brigády boli nemeckými špeciálne cvičenými prepadovými oddielmi „rozprášené“ a prinútené zmeniť bojový priestor. Po týchto prepadoch bola 2. čs. PB 4. decembra 1944 preorganizovaná na dva prípory. Prvý bol vo Vajskovej doline a mal tri roty, druhý bol umiestnený severne od Mýta pod Ďumbierom. Brigáda sa takto stabilizovala a mohla začať prípravy na plnenie úloh. Zintenzívnila sa aj práca komunistov v brigáde a od polovice decembra 1944 sa začala aktívna politická práca medzi civilným obyvateľstvom, ilegálnymi národnými výbormi a stranickými organizáciami. Veličstvo brigády pripravovalo podrobne operačné rozkazy a bolo v neustálom styku so svojimi jednotkami prostredníctvom spojok a styčných dôstojníkov. Pritom svoju činnosť koordinovalo s rozkazmi Hlavného štáb partizánskeho hnutia na Slovensku, ktoré malo svoje sídlo v Lomnistej doline. Už koncom decembra 1944 sa začali prípravy na bojové operácie v tyle nepriateľa a prípravy na spoluprácu s frontovými jednotkami Sovietskej armády, ktorá z juhu a východu postúpila bližšie k údoliu Hrona.

S blížiacou sa Sovietskou armádou zosilňovali svoju činnosť partizánske oddiely i jednotky 2. čs. PB. Veliteľ brigády plukovník Přikryl, komisár brigády kapitán Glider, podplukovník Gajdoš a ďalší sa rozhodli nadviazať čo najužšie spojenie s ilegálnym Okresným výborom KSS v Brezne, aj s ilegálnymi výbormi v okolitých obciach, aby sa tak uľahčil prechod brigády k vojskám sovietskej a rumunskej armády, ktoré postupovali do údolia Hrona smerom na Banskú Bystricu. Predstaviteľia ilegálneho vedenia KSS v Brezne, ktorí takmer každý deň tajne prichádzali do lesov severne od Krpáčova, sa s velením brigády dohodli na spoločnom postupe, aby sa dôsledne pripravilo všeobecné povstanie v tyle nepriateľa, a aj tak pomohlo vojskám sovietskej i rumunskej armády prebiť sa čo najskôr do údolia Hrona.

Velenie brigády vydávalo stovky letákov, výziev a manifestov, v ktorých burcovalo ľud do boja proti fašizmu. Letáky sa dostávali aj do iných okresov a krajov Slovenska.

Príchodom nového roku 1945 sa začali aj diverzné akcie jednotlivých útvorov brigády. Prepady vojenských kolón, vyhadzovanie tratí, mostov, diverzie na železničnej trati a pod. I napriek tomu, že brigáda nemala dostať zbraní a munície, uskutočňovala bojovú činnosť na rozsiahлом priestore. Príslušníci brigády si plne osvojili partizánsky spôsob boja a vedení členmi komunistickej strany spôsobovali nepriateľovi značné straty.

V januári 1945 sa brigáda doplnila o 3. a 4. prápor a mala okolo 620 mužov. Na základe rozhodnutia Hlavného partizánskeho štábu plk. A. N. Asmolova, ktorému brigáda podliehala, mali jej jednotky zistiť situáciu nepriateľa a hľadať možnosti prechodu frontu, pretože sovietske a rumunské jednotky sa dostali do tesnej blízkosti priestoru brigády, najmä však preto, že nemecké jednotky uzavreli všetky doliny a v partizánskych jednotkách, ako aj v brigáde dochádzali potraviny.

Hliadka 2. čs. PB vedená kapitánom Pazderkom po prestrelke s nemeckou hliadkou úspešne prešla cestu Mýto pod Ďumbierom—Jarabá a 14. februára 1945 nadviaza spojenie s jednotkou Sovietskej armády, ktorá už bola v Mýte pod Ďumbierom. Aj celý druhý prápor brigády prešiel severne od Jarabej už 11. februára 1945 front a svojimi informáciami pomohol sovietskym a rumunským vojskám pri oslobodzovaní Mýta pod Ďumbierom. Vtedy sa so Sovietskou armádou spojil aj 3. prápor kapitána Muzikanta, s ktorým prešli aj ilegálni pracovníci okresného vedenia KSS v Brezne.

Hliadka škpt. Pazderku, keď zistila tieto skutočnosti, ktoré znamenali, že väčšina 2. čs. PB prešla front, vrátila sa späť na veliteľstvo brigády, aby pripravila prechod 1. práporu, ktorý sa mal útokom za spolupráce s rumunskými jednotkami v smere Krpáčovo a Horná Lehota prebiť k Sovietskej armáde.

19. februára 1945 prešli spoločne front ostatné jednotky 2. čs. PB aj s príslušníkmi Hlavného partizánskeho štábu severne od Brezna a spojili sa so Sovietskou armádou.

Prechodom frontu sa činnosť 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR nekončí. Po sústredení brigády v Brezne boli jej jednotky odvelené do

Kežmarku, aby sa odtiaľto premiestnili zabezpečiť južnú hranicu už slobodného Slovenska.

Význam 2. československej samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR je v boji proti fašizmu a v národnoslobodzovacom boji československého ľudu mimoriadny. Jej príslušníci prešli dlhým a zložitým vývojom od účasti v domácom protifašistickom zápase ako príslušníci tzv. slovenskej armády, vedení ilegálnou Komunistickou stranou Slovenska, prešli k Sovietskej armáde a do československej vojenskej jednotky v ZSSR, aby so zbraňou v ruke mohli po boku slávnej Sovietskej armády hrdinsky bojať v karpatsko-dukelskej operácii a potom sa zúčastniť ako „najlepšia vojenská jednotka“ v SNP.

I napriek mnohým problémom, t'ažkostiam a peripetiám v časoch, ked' ustúpila do hôr a jednoznačne sa prihlásila bojať ďalej proti fašizmu formou partizánskeho boja, zohrala ako vojenská jednotka mimoriadnu úlohu, pomáhala poraziť fašizmus, vybudovať pevné základy spoločného boja Čechov a Slovákov po boku Sovietskej armády za víťazstvo myšlienok, ktoré bránila a uskutočňovala v celom našom národnoslobodzovacom boji Komunistická strana Československa.

II. časť

Východné Karpaty — brána k slobode Československa

1. Príprava a priebeh karpatsko-dukelskej operácie

Jednou z najvýznamnejších bojových akcií Sovietskej armády pri oslobodzovaní Československa bola karpatsko-dukelská operácia, ktorá sa stala súčasťou východokarpatskej operácie. Bola určená na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Operácia sa uskutočnila v období významných vojenských a politických udalostí, ktoré nastali v strednej Európe v druhej polovici roku 1944 v súvislosti s víťaznou ofenzívou sovietskych ozbrojených síl.

Sovietska armáda na svojej víťaznej ceste oslobodila územie ZSSR a priblížila sa k hraniciam Rumunska, Maďarska, Poľska a v predhorí východných Karpát k hraniciam predmníchovského Československa. Jej internacionálna oslobodzovacia misia sa nekončila porážkou fašistických vojsk na území vlastnej krajiny, ale pokračovala oslobodzovaním krajín strednej a juhovýchodnej Európy.

V strategických zámeroch Sovietskej armády sa s prechodom Karpát v dukelskom smere vôbec nepočítalo. Hlavné velenie určilo dva hlavné strategické smery, a to severný: Varšava — Berlín a južný: Budapešť — Viedeň.

Situácia na sovietsko-nemeckom fronte sa však vyvinula tak, že sa pred Sovietskou armádou, v čase plnenia jej internacionálnej misie, vynoril pomocný strategický smer — karpatsko-pražský.

Postup Sovietskej armády k hraniciam Československa vplýval na rozmach antifašistického hnutia u nás. Najväčšiu intenzitu nadobudlo v roku 1944 na Slovensku, kde jeho vedúcou a rozhodujúcou silou bola Komunistická strana Slovenska a Slovenská národná rada. Tie v mimoriadne ťažkých podmienkach rozvinuli mnôhostrannú činnosť v boji proti fašizmu za slobodu ľudu. Od foriem demonštrácií, štrajkov, sabotáží cez otvorený partizánsky boj dovedla antifašistický zápas až k celonárodnému ozbrojenému povstaniu, v ktorom sa aktérmi stali nielen politici, partizáni, vlasteneckí vojaci slovenskej armády, ale aj demokraticky zmyšľajúce obyvateľstvo všetkých sociálnych vrstiev. Najvýznamnejšiu úlohu v Povstaní zohráva ozbrojené vystúpenie povstaleckej armády a partizánov.

Slovenské národné povstanie vytvorilo osamotený ostrov slobody v tyle fašistického nepriateľa. Na žiadosť moskovského vedenia KSC poskytol pomoc slovenským povstalcov Sovietsky zväz, ktorý bol verný zásadám a principom proletárskeho internacionalizmu. Sovietska vláda, ktorá sa riadila vznešenými ideami

podpory pokrokových hnutí národov v boji s fašizmom a zastávala tradície medzinárodnej solidaritej pracujúcich, vyhovela žiadosti povstalcov a 2. septembra 1944 prijala v Moskve rozhodnutie „o príprave a uskutočnení útočnej operácie časti súčasťou 1. ukrajinského frontu na pomoc ľudovému povstaniu“.¹

Pre Sovietsku armádu „bolo výhodné postupovať smerom na západ, obísť zo severu Karpaty, zničiť zoskupenie fašistických vojsk v tomto priestore a preniesť bojovú činnosť na územie hitlerovského Nemecka. Napriek tomu sa Sovietska armáda a hlavné velenie rozhodli postupovať cez Karpaty, čo bolo z vojenského hľadiska nevýhodné, ale bolo to nevyhnuteľné z hľadiska politického“.² Tak vznikol aj zámer karpatsko-dukelskej útočnej operácie sovietskych vojsk pri oslobodzovaní Československa.

Prípravu operácie začali 2. septembra 1944 jednotky 38. armády 1. ukrajinského frontu s cieľom dosiahnuť československé hranice a spojiť sa s jednotkami dvoch slovenských divízií, ktoré sa nachádzali v priestore Dukelského a Lupkovského priesmyku. „Dňa 3. septembra dostal smernicu aj veliteľ 4. ukrajinského frontu na prípravu a uskutočnenie útoku s cieľom dosiahnuť československé hranice a spojiť sa so slovenskými vojskami a partizánmi.“³

Pred 38. armádou 1. ukrajinského frontu a 1. gardovou armádou 4. ukrajinského frontu v predhorí východných Karpát sa úporne bránila fašistická armádna skupina „Heinrich“ (1. tanková a 1. maďarská armáda), „v ktorej bolo 8. septembra 1944 10 nemeckých, 8 maďarských divízií a dve maďarské horské strelecké brigády v celkovom počte asi 300 000 osôb, 3250 diel a minometov, do 100 tankov a útočných diel. Na tomto smere mal nepriateľ asi 450 bojaschopných lietadiel“.⁴

Cieľom operácie bolo úderom z priestoru Krosno — Sanok preniknúť na československé hranice smerom na Prešov a spojiť sa so slovenskými povstalcami. Do operácie sa mal zapojiť aj 1. čs. armádny zbor v ZSSR, a to v zostave 38. armády.

Vojenská rada 1. ukrajinského frontu (veliteľ maršal Sovietskeho zväzu I. S. Konev, členovia vojenskej rady — generálporučík K. V. Krajnikov, generálporučík N. T. Kalčenko, náčelník štábu — armádny generál V. D. Sokolovskij) predložila 3. septembra 1944 hlavnému veliteľstvu plán karpatsko-dukelskej operácie. Hlavnou úlohou v tejto bojovej akcii bola poverená 38. armáda generálplukovník (terajšieho maršala) K. S. Moskalenka. Na operácii sa mali zúčastniť tri strelecké zby — 25. tankový zbor generála F. G. Anikuškina, 1. gardový jazdecký zbor generála V. K. Baranova, ako aj 1. čs. armádny zbor. Operácia bola plánovaná do hĺbky 90—95 km a mala sa skončiť za päť dní v priestore Prešov a Stará Ľubovňa.

Útok 38. armády v smere Dukelského priesmyku mali napomáhať 1. a 2. pešia

¹ Moskalenko, K. S.: *Na jihozápadním smere 1943—1945*. Praha 1976, s. 392.

² Tamtiež, s. 393.

³ Dukla v dokumentoch. Praha 1970, s. 12.

⁴ Konev, I. S.: *Oslobodenie Československa*. Bratislava 1966, s. 65.

divízia východoslovenského zboru, ako aj partizánske oddiely, ktoré mali zasadíť nepriateľovi úder z tyla a otvoriť horské priesmyky pre útočiace sovietske jednotky. V pláne bola požiadavka, aby sa do operácie zaradili štyri divízie 4. ukrajinského frontu, ktoré boli v tom čase rozložené na pravom krídle frontu v dôtyku s 38. armádou.

Predložený plán karpatsko-dukelskej operácie bol 3. septembra 1944 hlavným velením schválený. „*V pláne sa požadovalo, aby útok začal 1. ukrajinský front najneskoršie 8. septembra.*“⁵ V ten deň bol vydaný rozkaz aj 4. ukrajinskému frontu, aby organizoval útoky jednotkami na pravom krídle frontu z priestoru Sanok smerom na Komanczu a snažil sa preniknúť na hranicu Československa.

V južnom smere dostał rozkaz útočiť 2. ukrajinský front úderom od juhu na Brašov a Kluž, z východu prekonať Transylvánske Alpy a južnú časť karpatského hrebeňa a tak preniknúť do priestoru Satu Mare. Tým mal pomôcť 4. ukrajinskému frontu prejsť cez Karpaty a osloboodiť Užhorod, Čop a Mukačevo.

HLAVNÉ VELENIE Sovietskej armády uskutočnilo v rámci prípravy operácie viaceré dôležité opatrenia. Zo svojej zálohy preradilo do stavu 4. ukrajinského frontu 3. horský strelecký zbor generála A. J. Vedenina. Jednotky prešli výcvikom v horských podmienkach Kaukazu. Bližšie k frontu, do priestoru Proskurov, Brody, Tarnopol a Ľvov boli preskupené aj 2. a 3. gvardiový a 5. a 6. letecký zbor.

Kvôli lepšej koordinácii partizánskych oddielov pôsobiacich na Slovensku bol preradený aparát zástupcu ukrajinského štábu partizánskeho hnutia z 2. ukrajinského frontu k 4. ukrajinskému frontu. Vojská 1. a 4. ukrajinského frontu, ktoré sa pripravovali na bojovú akciu, boli doplnované novými silami, bojovou technikou, strelivom a ďalším potrebným materiálom. Smernice hlavného velenia Sovietskej armády sa rozpracovali do konkrétnych úloh pre nižšie jednotky, veľká pozornosť sa venovala delostrelectvu, letectvu, ženijným a tylovým jednotkám.

Pred začiatkom operácie mali sovietske vojská presilu v tankoch, samohybných delách a lietadlách. V ostatných druhoch zbraní boli sily vyrovnané a v počte vojakov bola prevaha na strane nepriateľských jednotiek. „*Početné stavy streleckých divízií 38. armády kolísali od 4500 do 5000 osôb, 4. ukrajinského frontu od 4500 do 6000 osôb. Nepriateľské divízie mali od 4000 do 10 000 osôb a brigády od 4500 do 5500 osôb.*“⁶

Do úvahy treba bráť aj tú skutočnosť, že hitlerovci svoje obranné postavenia budovali na výšinách a vrcholoch Karpát, v hustých lesoch, „pomáhalí“ im veľké množstvá vodných tokov, strmé svahy, ktoré vytvárali ľahké a takmer nedobytné prekážky. Aj napriek nepriaznivým prírodným podmienkam a dobre vybudovanej fašistickej obrane sovietske a československé vojská svoje oslobođiteľské poslanie splnili.

Sovietski a československí vojaci, ktorí sa pripravovali na operáciu, sa vyznačovali nielen vysokými morálnymi, politickými a bojovými kvalitami, ale chceli pomôcť bojujúcemu slovenskému ľudu. Tieto pocity vyjadril I. S. Konev slovami:

„*Príslušníci Červenej armády boli nadšení úlohou čo najsúčasnejšou pomôcť slovenskému ľudu, ktorý povstal so zbraňou v ruke proti hitlerovcom. Heslo „Vpred, na pomoc našim bratom — Slovákom“ sa u sovietskych vojakov stretávalo s veľkým ohlasom. S veľkým nadšením prijali správu o nadchádzajúcom útoku aj vojaci československého zboru. Boli hrdí na svoj ľud, ktorý povstal proti utláčateľom a vyjadrovali hlbokú vďakú sovietskemu veleniu za dôveru a čest ist' spolu so sovietskymi vojakmi na pomoc povstalcom, vstúpiť na pôdu vlasti a osloboodiť ju.*“⁷

Veliteľ 1. ukrajinského frontu I. S. Konev vydal základnú smernicu pre 38. armádu a 1. čs. armádny zbor v ZSSR v súvislosti s nadchádzajúcou bojovou činnosťou. Pri tejto príležitosti pred veliteľmi jednotiek povedal: „*Času veľa nemáte. Musíte sa ponáhľať, aby vaše jednotky boli v stanovený čas v pohotovosti. A pomáťajte si: Bud Karpaty prejdeme, alebo na nich padneme!*“⁸

Velenie venovalo mimoriadnu pozornosť pri príprave operácie upevneniu straňických a komšomolských organizácií. Dbalo na vysokú taktickú pripravenosť, dobrú organizovanosť, disciplinovanosť a schopnosť vojakov bojať v zložitých horských podmienkach. V jednotkách prebiehala veľmi intenzívna straňkopopolitická práca, konali sa straňske a komšomolské schôdzky a semináre, ktoré vplývali na rast bojového odhadlania a politického uvedomenia vojakov. Rástol počet členov strany a Komsomolu. V auguste 1944 bolo v armáde 72 777 komunistov a 43 346 komšomolcov, v septembri toho istého roku ich počet stúpol — 77 996 komunistov a 46 430 komšomolcov. Za členov strany boli vojaci prijímaní i v zákonoch prvej línie. V rámci armád sa uskutočňovali určité presuny s cieľom posilniť straňske a komšomolské organizácie daných jednotiek.

V takýchto podmienkach sa začala karpatsko-dukelská operácia na pomoc Slovenskému národnému povstaniu.

V počiatociu období operácie bolo ľahké bojovej činnosti v pásme 38. armády generálplukovníka K. S. Moskalenka. Hlavný úder 38. armády bol vedený v smere Odrzykon — mesto Dukla — Dukelský priesmyk — Svidník — Bardejov — Prešov.

Boje sa začali skoro ráno 8. septembra 1944. „*Stodvadsať minút nepretržite chrlili stovky sovietskych a československých diel a minometov oheň a skazu na nemecké pozície v predhorí Karpát. Nepriateľ sa ocitol v sústredenej palbe. Zem sa chvela tupými výbuchmi a krajina pred nami sa veľmi skoro zahalila hustým dymom.*“⁹

Po delostreleckej a leteckej príprave vyrazila na seč pechota prvosledových sovietskych streleckých divízií podporovaná útokom tankov a samohybných diel. Prvé nepriateľské obranné pásmo bolo zlikvidované bez veľkých ľahkostí. Počiatocný úspech umožnila predovšetkým silná a zdrvujúca delostrelecká palba, ktorá vyradila takmer všetky nepriateľské odpory v pásme prielomu.

⁵ Dukla v dokumentoch ..., s. 3.

⁶ Konev, I. S.: c. d., s. 68.

⁷ Tamtiež, s. 73.

⁸ S o b o d a, L.: Z Buzuluku do Prahy. Praha 1963, s. 275.

⁹ Tamtiež, s. 279.

Úspešný postup prvosledových jednotiek v smere hlavného útoku vytvoril priaznivé podmienky pre priebeh operácie. Preto boli už v dopoludňajších hodinách nasadené do prielomu jednotky druhého sledu, 25. tankový zbor generálmajora F. G. Anikuškina a jednotky 1. gardového jazdeckého zboru generála V. K. Baranova, a v poludňajších hodinách „na rozkaz veliteľa armády, postupovať z priestoru sústredenia, aj 1. čs. armádny zbor v ZSSR“.¹⁰

Pre spomínané zbytne neboli priaznivé podmienky pre postup k bojisku, pretože nepriateľská obrana bola prelomená na pomerne úzkom úseku frontu a v rukách fašistov zostalo mesto Krosno, cez ktoré viedli hlavné komunikácie. Jednotky museli Krosno obchádzať. Fašisti sa po počiatokom prekvapujúcim mohutnom údere skoro spomätili, zachytili sa na svahoch medzi prvým a druhým obranným pásmom, kde sa im húževnatým náporom podarilo zabrániť, aby bol prielom rozšírený do strán a zároveň sa im podarilo i spomaľovať rozvíjanie útoku do hĺbky.

Zadržanie postupu hlavného úderného zoskupenia hned' v prvý deň operácie malo pre ďalší priebeh útoku nepriaznivé následky. Nepriateľ ešte v ten istý deň presunul do úseku prielomu 75. pešiu divíziu. Bol to iba začiatok ďalšieho veľkého presunu nepriateľských síl do Karpát, ktorým chcelo hitlerovské velenie zabrániť útočiacim vojskám prelomiť obranu v Dukelskom a Lupkovskom priesmyku. Do útočného pásma boli rýchlo sústredené a postupne zasadzované ďalšie posily: dve tankové divízie, časť 68. pešej divízie, jeden pluk 208. pešej divízie a ďalšie. Nepriateľovi sa podarilo v priebehu niekoľkých dní zlikvidovať počiatok prevahu útočiacich vojsk. „Na ľavom krídle prielomu nepriateľ posilnenými jednotkami nadalej úporne bránil dôležitý komunikačný uzol — Krosno. O tento oporný bod nepriateľskej obrany sa rozpútali ľažké boje, ktoré trvali takmer štyri dni. Ráno 11. septembra jednotky 140. streleckej divízie zlikvidovali posledné ohniská nepriateľského odporu a úplne vyčistili mesto.“¹¹

1. čs. armádny zbor (1. a 3. brigáda) už večer 8. septembra dosiahol určený priestor osád Machnówka a Wróćanka, ležiacich 10 km severovýchodne od mesta Dukla. V noci sa potom pripravovali na zasadenie do boja v smere Dukla.

V ranných hodinách, ked' sa zdvihla hmla, napadol nepriateľ československé jednotky silnou minometnou a delostreleckou palbou z okolitých svahov a výsin. „Nepriateľ si beztrestne urobil z našich jednotiek delostreleckú strelnicu a nikto mu v tom nemohol zabrániť.“¹² Napriek stratám, ktoré jednotky utrpeli, pustili sa okamžite s nepriateľom bojovať. Už v týchto prvých bojoch preukázali československí vojaci nielen veľkú odvahu, statočnosť a hrdinstvo, ale aj veľké bojové majstrovstvo.

V dňoch 9. a 10. septembra 1944 viedli jednotky 1. čs. armádneho zboru ľažké boje s fašistami. Aj napriek niekoľkým opakovaným sečiam sa im nepodarilo postúpiť. V týchto dňoch sa v plnej miere prejavila neschopnosť veliteľa zboru generála Kratochvíla, ktorý bol do tejto funkcie dosadený čs. buržoáznu londýnskou

¹⁰ Konev, I. S.: c. d., s. 78.

¹¹ Tamtiež.

¹² Kapíl, O.: *Z víťaznej cesty*. Bratislava 1971, s. 19.

vládou. Na základe rozhodnutia veliteľa 1. ukrajinského frontu, maršala I. S. Koneva, bol generál Kratochvíl zbavený funkcie a za nového veliteľa zboru bol 10. septembra vymenovaný doterajší veliteľ 1. čs. samostatnej brigády v ZSSR generál Ludvík Svoboda. „V ten istý deň bol pozbavený funkcie i veliteľ 25. tankového zboru generál Anikuškin a do funkcie veliteľa bol vymenovaný plukovník V. G. Petrovskij.“¹³

11. septembra bolo po ľažkých bojoch osloboodené mesto Krosno. Pri týchto bojoch sa obzvlášť vyznamenali vojaci roty 96. streleckého pluku pod vedením nadporučíka A. F. Luneva, ktorí ako prví prekročili rieku Wislok a vnikli do mesta.

V priebehu prvých dní operácie postúpili vojská úderného zoskupenia prvej armády asi 12 km vpred. Vo večerných hodinách 7. septembra poslal veliteľ 1. ukrajinského frontu partizánskym veliteľom M. I. Šukajevovi a I. K. Baľutovi, ktorí pôsobili na Slovensku, tento telegram: „Jednotky Červenej armády z priestorov Krosno a Sanok útočili na Slovensko. V záujme podpory jednotiek Červenej armády nariadujem:

1. Hlavnými silami partizánskych oddielov útočiť na sever a preniknúť 10. septembra t. r. na slovenské hranice v priestoroch Czeremcha, Vyšný Komárnik, Dukelský priesmyk, Nižná Polianka.

2. Udržať vo svojich rukách hradské vedúce do Prešova zo Sanoka-Krosna a Jasla.“¹⁴

Po dosiahnutí tohto priestoru sa mali v ďalších dňoch spojiť s jednotkami 1. a 2. slovenskej divízie východoslovenského zboru a spoločne plniť bojové úlohy.

Úspechy v boji proti fašistickým vatrecom dosiahli aj partizánske zväzky. Šukajevovci pri Stropkove „pod velením U. S. Gorjačova rozobili 6. septembra nemeckú rotu a zničili štyri automobily“.¹⁵ Čapajevovci v tom období vyhodili do vzduchu 20 m dlhý železničný most pri Hanušovciach.

Na sever od Svidníka odišla 70-členná skupina slovenských vojakov, ktorá sa na poľskom území 6. septembra 1944 v obci Miscova pridala k partizánskej skupine Za rodinu¹⁶ a aktívne zapojila do bojových partizánskych akcií.

8. septembra, v zmysle rozkazov veliteľa 1. ukrajinského frontu, sa zbor začal prebojúvať smerom na Dukelský priesmyk, aby pomohol útočiacim jednotkám 38. sovietskej armády. Dňa 15. septembra obsadili partizáni obce Pstrina, Miroľa, Bodružal.¹⁷ Tu narazili na silnú obranu nepriateľa a ďalší postup do priestoru Dukelského priesmyku bol znemožnený. Celá brigáda preto so súhlasom ÚŠPH prešla na stredné Slovensko.

Najpodstatnejším faktom v tejto súvislosti bolo, že partizánske jednotky nemali dosť síl na to, aby mohli splniť už citovaný rozkaz veliteľa 1. ukrajinského frontu.

Napokon treba ešte spomenúť, že dve slovenské divízie, ktoré, ako sme

¹³ Moskalenko, K. S.: c. d., s. 112.

¹⁴ Konev, I. S.: c. d., s. 79.

¹⁵ Tamtiež.

¹⁶ Partizánska vojna na Slovensku. Bratislava 1959, s. 157.

¹⁷ Pažur, Š.: *Protifašistický odboj na východnom Slovensku*. Košice 1974, s. 172.

uvádzali, boli dislokované na severovýchodnom Slovensku, fašistické velenie vo pred pripravenou akciou odzbrojilo. Veľkú časť ich príslušníkov odvliekli do zatiaľ, časť prešla k partizánom a časť sa prebila na povstalecké územie. Úlohu — slúbovanú pomoc Sovietskej armáde — divízie nesplnili. Táto skutočnosť nepriaznivo ovplyvnila priebeh karpatsko-dukelskej operácie.

Boje v Karpatoch boli veľmi zdĺhavé. Každý kopec, každú obec bolo treba dobýať v ťažkých krvavých zrážkach. V urputných bojoch 11. septembra medzi dedinami Lysa Góra a Glojšce, severne od Dukly, sa podarilo 163. streleckej divízii a 3. tankovej brigáde prelomiť nepriateľskú obranu v šírke dvoch kilometrov. Veličine frontu tu nasadil do boja 1. gardový jazdecký zbor generála V. K. Baranova a jeho jednotky sa prebili na druhý deň do hlbky 18 až 20 km. „*13. septembra v dopoludňajších hodinách sa podarilo jednotkám 1. gardovej divízie plukovníka F. S. Vašurina prekročiť poľsko-československú hranicu v priestore Nižná Polianka (10 km severovýchodne od Zborova) a vstúpiť na územie Slovenska.*“¹⁸ 7. gardová jazdecká divízia prekročila hranice v priestore juhozápadne od Tylawy v smere Dukelského priesmyku. 1. gardový jazdecký zbor sa v priestore Nižná Pisánsa, Dobroslava, Krajná Bystrá, Nižný Komárnik, Šarbov a Krajná Porúbka dostal do obklúčenia.

„*22. septembra 4. eskadróna 26. gardového jazdeckého pluku 7. gardovej divízie prepadla v Krajnej Bystrej nepriateľskú posádku a zmocnila sa skladu zbraní. Ukoristili aj 12 vozov s muníciou, telefónne stanice a 36 debien s delovými granátmi.*“¹⁹

Po ťažkých obranných bojoch, v ktorých zbor „*stratil však veľké množstvo koní*“,²⁰ sa pomocou tankových zborov v dňoch 25. a 26. septembra prebil z obklúčenia a v priestore Smereczne — Barwinek sa spojil s hlavnými silami 38. armády. Počatočný úspech však nespôsobil príliš veľký prielom v pásme útoku 38. armády.

Dňa 9. septembra v rámci karpatsko-dukelskej operácie nastúpila do útoku 1. gardová armáda generálplukovníka A. A. Grečka v pásme 4. ukrajinského frontu. Už prvý deň operácie, i napriek zúrivému odporu nepriateľa, postúpili prవsledové jednotky armády do hlbky 5 až 7 km. Na základe úspešného postupu nasadil veliteľ armády do boja ďalšie zväzky a v nasledujúcich dňoch zasiahl v pásme 4. ukrajinského frontu do bojov aj jednotky 18. armády generálporučíka J. P. Žuravľova.

Prvá jednotká, ktorá po nesmierno úsilí a ťažkých bojoch s nepriateľom vstúpila na územie Československa, bol 1. strelecký prapor 897. sevastopoľského pluku 242. tamanskej divízie. Bolo to 20. septembra 1944. O deň neskôr jednotky 3. horského streleckého zboru generála A. J. Vedenina oslobodili prvú československú obec — Kalinov.

O tomto nezabudnuteľnom dni generál A. J. Vedenin vo svojich spomienkach

píše: „*Stretnutie československých a našich vojakov sa zmenilo na skutočnú oslavu. Česi a Slováci objímali našich veliteľov a vojakov a ďakovali im. Strhávali si čiapky a bozkávali rodnú zem, ktorú potom naberali do vreciek svojich plášťov. ... Nemenej dojimatív a nezabudnuteľné boli stretnutia našich vojakov s obyvateľstvom Československa ...*“²¹

Na ľavom krídle 38. armády úspešne bojovala 2. čs. paradesantná brigáda v ZSSR, ktorá bola nasadená na úsek medzi Krošnom a Sanokom pri osadách Nowosielce — Besko — Rymanów. Československí výsadkári úspešne bojovali na tomto úseku od 11. do 19. septembra a oslobodili niekoľko poľských obcí. Dňa 19. septembra bola 2. čs. paradesantná brigáda z bojov stiahnutá a v ďalších dňoch presunutá vzdušnou cestou na Slovensko. Tam sa v tom čase presunul na pomoc SNP aj 1. čs. samostatný stíhací letecký pluk v ZSSR.

2. čs. paradesantná brigáda čestne splnila svoju bojovú úlohu v karpatsko-dukelskej operácii. „*Pomohla v rámci svojich možností realizovať úmysel veliteľa 1. ukrajinského frontu — obklúčiť a zničiť nepriateľa, brániaceho Dukelský priesmyk.*“²²

Po ťažkých bojoch sa sovietske a československé vojská priblížili k hlavnému karpatskému hrebeňu v Dukelskom priesmyku, po ktorom viedla hranica Československa. Blízkosť bratskej krajiny i vlasti československých jednotiek, ktoré jej prichádzali na pomoc, vyvolávali u vojakov veľké nadšenie a túžbu po domove umocňovala bojovú náladu.

Po vyčerpávajúcich a neobyčajne krutých bojoch sa československým jednotkám podarilo 6. októbra 1944 vstúpiť v Dukelskom priesmyku do vlasti. Na pamiatku tejto historickej udalosti bol 6. október vyhlásený za Deň Československej ľudovej armády. Pre všetok československý ľud sa tento deň stal veľkým sviatkom a manifestáciou družby a spojenectva s národmi Sovietskeho zväzu. Československí vojaci si veľmi jasne uvedomovali, že vstup do vlasti cez Východné Karpaty — bránu slobody — mohli uskutočniť len vďaka hrdinskej Sovietskej armáde. Tá niesla ľarchu boja proti fašizmu a priniesla slobodu národom Československa. Počity vďačnosti nášho ľudu vyjadril veliteľ 1. čs. armádneho zboru v ZSSR generál L. Svoboda v telegrami maršalovi Sovietskeho zväzu I. S. Konevovi:

„*V historickej chvíli prechodu hraníc Československej republiky prijmite, pán maršal, plamenný bojový pozdrav od všetkých dôstojníkov, poddôstojníkov a vojakov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.*

Vkročili sme do vlasti bok po boku so slávnymi vojakmi Červenej armády, ktorých náš ľud vitanie ako osloboditeľov od nenávideného fašistického jarma.

Československý ľud bude večne ctíť pamiatku tých, ktorí položili svoje životy za jeho slobodu, za šťastie jeho synov.“²³

Po prekročení štátnych hraníc v Dukelskom priesmyku pokračovali boje sovietskych a československých vojsk v ďalšej etape až do 28. októbra, keď sa karpatsko-dukelská operácia skončila a jednotky prešli dočasne do obrany.

¹⁸ Konev, I. S.: c. d., s. 81.

¹⁹ Proektor, D. M.: *Přes Dukelský průsmyk*. Praha 1962, s. 132.

²⁰ Moskalenko, K. S.: c. d., s. 428.

²¹ Konev, I. S.: c. d., s. 88.

²² Pivoluska, J.: *Parabrigáda*. Bratislava 1970, s. 120.

²³ Dukla v dokumentoch ..., s. 30.

2. Miesta najvýznamnejších bojových akcií v karpatsko-dukelskej operácií

Najvýznamnejšie bojové akcie sa v karpatsko-dukelskej operácii udiali v pásmach 38. armády 1. ukrajinského frontu a 1. gardovej armády 4. ukrajinského frontu — na poľskom území v predhorí Východných Karpát a na československom území v priestore Dukelského a Lupkovského priesmyku až po rieku Ondavu.

Prvým miestom, kde bol z rozhodnutia veliteľa 38. armády zasadený hlavný úder do nemeckej obrany, bola osada Odrzykon vzdialená 8 km severozápadne od mesta Krosno. Tu nastúpili vojská 38. armády svoju ťažkú bojovú cestu cez Karpaty. Útočili v pásmе až 68 km širokom a hlavný úder bol sústredený na osemkilometrovom úseku v tomto priestore. Tu „*bolo sústredených 6 streleckých divízií z deviatich, ktoré patrili k armáde. Celkovo tu bolo skoncentrovaných 67% streleckých divízií a 82,2% delostrelectva*“.²⁴

Po úspešnom prielome nepriateľskej obrany prenikli úderné prápory 305. a 70. gardovej streleckej divízie k východnému okraju osád Moderówka a Potakówka, kde sa im podarilo preťať hlavnú cestu Krosno — Jaslo. Pri osadách narazili na silnú nepriateľskú obranu, kde bol ďalší postup jednotiek zastavený. V prvý deň operácie postúpili dve divízie 101. streleckého zboru generálporučíka A. L. Bondareva, 70. gardová a 183. strelecká, 10 až 12 km, až ich nepriateľ pal'bou z výšin južne od osád Chorkówka a Machnówka zastavil.

V priestore osád Wročanka — Machnówka — Bobrówka boli v prvý deň operácie vo večerných hodinách sústredené 1. a 3. brigáda 1. čs. armádneho zboru. Tento priestor sa stal 9. septembra 1944 pre československé jednotky miestom krvavých bojov a pomerne veľkých strát na ľudských životoch v boji s nepriateľom.

Sovietske jednotky pokračovali nadálej v tvrdých bojoch v meste Krosno, ktoré malo mimoriadne veľký význam pre priebeh celej operácie. Tvorilo dôležitý cestný uzol ku Karpatom. Mesto bolo osloboodené 11. septembra 1944 sovietskymi jednotkami 140. streleckej divízie generálmajora A. I. Kiseľova.

V dňoch 10. až 14. septembra viedli sovietske a československé jednotky ďalšie bojové akcie na úseku 38. armády o prístup ku komunikácii Jaslo — Žmigrod Nowy — Dukla. Táto komunikácia mala pre nepriateľa mimoriadny význam, pretože bola jedinou cestou v predhorí Karpát, ktorá umožňovala nepriateľovi spájať svoje zoskupenia armád „Severná Ukrajina,“ ktoré stáli pred sovietskymi jednotkami 1. ukrajinského frontu, a manévrovať s jednotkami tankovej armády. Strata tejto cesty by nepriateľovi vážne skomplikovala ďalší priebeh operácie v Karpatoch.

Z tohto dôvodu sa rozhodol veliteľ 1. ukrajinského frontu I. S. Konev 10. septembra sústrediť do útočného pásma 38. armády 4. gardový tankový zbor v priestore Jaszezwia. „*Zbor mal vtedy 59 tankov T-34 a 9 samohybných diel SAU-85*.“²⁵

²⁴ Proektor, D. M.: c. d., s. 74.

²⁵ Tamtiež, s. 91.

V ten deň dosiahli 183. strelecká divízia a 111. tanková brigáda priestor Kobylany. Tento úspech využil i veliteľ 1. čs. armádneho zboru generál L. Svoboda a so súhlasom veliteľa armády nasadil 1. samostatnú čs. brigádu do priestoru Kobylian. Brigáda prepadla večer nepriateľa a obsadila osadu Palacówka a potom i kótu 534, ktorá je v karpatsko-dukelskej operácii známa pod názvom „krvavá kóta“. Dominuje nad týmto krajom a stala sa silným oporným bodom v nepriateľskej obrane, v prístupe k hlavnej komunikácii. V dňoch 10.-19. septembra sa stala kóta 534 miestom najťažších a najkrvavejších bojov. Počas mnohých týždňov prechádzala striedavo z rúk nepriateľa do rúk československých jednotiek a opačne.

Boj o kótu sa stal ziarivým príkladom vytrvalosti a obrovského úsilia a hrdinstva vojakov 1. československého armádneho zboru, príkladom bratstva sovietskych a československých vojakov v boji proti spoločnému nepriateľovi. V bojoch o kótu sa vyznamenali najmä samopalníci hrdinu Sovietskeho zväzu poručíka A. Sochora. 19. septembra 1944 kóta definitívne prešla do rúk príslušníkov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. „*Na jednu z kót nezabudnem do smrti. Bola to kóta 534*,“ spomína L. Svoboda.²⁶

Táto kóta nevymizne vari nikdy z pamäti vojakov a dôstojníkov, ktorí o ňu tak úporne bojovali. Na pamiatku hrdinských bojov československých a sovietskych jednotiek bol pri príležitosti 25. výročia bojov o Duklu na kóte postavený pamätník.

Dňa 20. septembra v popoludňajších hodinách bolo po vyčerpávajúcich bojoch osloboodené mesto Dukla a okolité osady Helenówka a Teodorówka. Na tento veľký bojový úspech spomína generál Ludvík Svoboda: „*Neočakávaný mocný útok sa vydaril a večer bola obsadená Teodorówka. Vyhiali sme nepriateľa z dediny Nadole a z príahlíhých výšin. Vo večerných hodinách padlo pod lavínovitým náporom našich tankov a pešich útvarov a za podpory sovietskych vojsk i leteckov mesto Dukla, v ktorom našli smrť stovky nepriateľov. Nielen zásluhou našich a sovietskych zbraní, ale i zbraní nepriateľských. V zúrivosti nad stratou dôležitého uzla obrany spustili fašisti na miesto smrtonosný uragán min a granátov a zasypali nimi i svoje ustupujúce jednotky*.“²⁷

Dalším oporným bodom systému nepriateľskej obrany na juhovýchod od Dukly bola kóta Hyrowa hora s nadmorskou výškou 693 m. Na kóte mali hitlerovci vybudované silné obranné postavenie. V bojoch o Hyrowu horu vojací 1. čs. pešej i tankovej brigády 1. čs. armádneho zboru zničili nepriateľské obranné pozície. Medzi prvými pomáhal na vrchol hory tank T-34 pod velením hrdinu Sovietskeho zväzu nadporučíka Richarda Tesaříka. Na úseku 1. gardového jazdeckého zboru boli významné miesta bojov „*... v priestore Lysa Góra — Głojsce — Iwla, pri osadách Kąty a Ciechania, ktorú dobyl 5. a 6. gardový pluk*.“²⁸

Po prekročení poľsko-československých hraníc sa zbor dostal do obklúčenia v poddukelskej oblasti obcí Nižná a Vyšná Pisaná — Dobroslava — Krajná Po-

²⁶ Svoboda, L.: c. d., s. 260.

²⁷ Tamtiež, s. 304, 305.

²⁸ Proektor, D. M.: c. d., s. 100.

rúbka — Šarbov — Krajná Bystrá. V ľažkých obranných bojoch, pri veľkých vlastných stratách a obetiach, jednotky zboru spôsobili hitlerovcom veľké starosti. Narušili im obranný systém a ničili i živé sily a bojovú techniku v ich tyle.

V karpatsko-dukelskej operácii úspešne bojovala 2. čs. paradesantná brigáda. Významné bojové akcie viedla v priestore Besko — Rymanów, Nowosielce — Pieňa — Nadolany — Odrzechowa — Pastwiska — Głęboke — Roztoki — Puławy. 19. septembra 1944 ju v tomto smere vystriedali sovietske jednotky a neskôr bola letecky prepravená na povstalecké územie.

Sovietske jednotky 140. streleckej divízie generálmajora A. I. Kisel'ova prerazili nepriateľskú obranu pri osade Sieniawa a umožnili ďalší postup smerom k česko-slovenským hraniciam.

Pod silnými údermi vojsk 1. gardovej a 18. armády v prvej polovici septembra bol nepriateľ prinútený ustúpiť na hlavný karpatský hrebeň, pozdĺž ktorého prechádzala hranica Československa. Ľažké a namáhavé útoky viedli sovietske jednotky v priestore osád Berehy — Górne. 6 km od československej hranice vykonal hrdinský čin veliteľ časy 897. horského streleckého pluku 242. streleckej divízie čatár Ivan Michajlovič Nedvižaj, ktorý sa vrhol vlastným telom na nepriateľské protiletadlové delo a bol zasiahnutý nepriateľom. Za hrdinstvo bol mu posmrtnne udelený titul Hrdina Sovietskeho zväzu.

Vojská 1. gardovej armády prelomili na tomto úseku odpor nepriateľa a 20. septembra prenikli na poľsko-československú hranicu v priestore obce Kalinov pri Medzilaborciach, ktorý 21. septembra v dopoludňajších hodinách jednotky 128. gardovej horskej streleckej divízie generálmajora M. I. Koldubova, 327. horského streleckého pluku majora I. M. Morganovského a 315. gardového streleckého pluku podplukovníka J. A. Kostina po ľažkých bojoch osloboďeli.

O urputnosti bojov svedčí aj tá skutočnosť, že len v bojoch o Kalinov bol zničený celý hitlerovský pluk 10. horskej divízie. Sovietskym jednotkám sa podarilo ešte v ten deň oslobiť ďalšie dediny — Haburu, Čertižné a Vydraň.

Jednotky 1. gardovej a 18. armády na viacerých miestach prekročili poľsko-československú hranicu a vstúpili na územie Československa. Východné Karpaty sa stali bránou oslobodenia českého a slovenského ľudu, ktorá sa začala pomaly otvárať.

V období víťazného postupu jednotiek 4. ukrajinského frontu prebiehali v pásme 38. armády a 1. čs. armádneho zboru tvrdé a ľažké boje o ďalšie kóty v hornatom zalesnenom teréne severozápadne od Dukelského priesmyku. Po mohutnej delostreleckej príprave vyrazili sovietske i československé jednotky do útoku. Po urputných bojoch osloboďili jednotky 1. čs. brigády výšinu juhozápadne od osady Barwinek a kótu 460 pri osade Zydranowa. Nepriateľ bránil každý meter pôdy a podnikal časté protiseče. V tom čase 241. strelecká divízia, ktorá útočila napravo od československých jednotiek, v ranných hodinách 1. októbra 1944 v priestore kóty 706 a 583 Šarbov prenikla na československé územie. Veliteľ 38. armády presunul do tohto priestoru 1. čs. armádny zbor, aby bol medzi prvými, kto vstúpi na pôdu rodnej vlasti. Československé jednotky tak vstúpili na československé územie v obmedzenom priestore severovýchodne od obce Krajná Porúbka, kde

v dňoch 3. a 4. októbra zvádzali ľažké boje. Vzhľadom na novovzniknutú situáciu v tomto priestore boli 4. októbra opäť československé jednotky presunuté na smer hlavného úderu v Dukelskom priesmyku. „*Hustota tankov a samohybných diel v smere hlavného úderu 38. armády bola až 14 strojov na 1 km² frontu. Sovietske jednotky 67. streleckého zboru a 242. tankovej brigády osloboďili 4. októbra obce Vyšná Pisaná a Havranec.*”²⁹

Pod silným náporom sovietskych a československých vojsk bol nepriateľ pričutný ustúpiť z okolitých výsin. Dňa 6. októbra 1944 sa vojaci 1. čs. armádneho zboru za priamej pomoci jednotiek 67. streleckého a 31. tankového zboru zmocnili Dukelského priesmyku, vstúpili do vlasti a osloboďili prvú obec pod Duklou — Vyšný Komárnik.

Po prekročení hranice v Dukelskom priesmyku sa bojové akcie sovietskych a československých vojsk neskončili. Od prvých dní vstupu na územie Československa bolo treba zvádzat' urputné a ľažké boje. Od 7. októbra tvrdo bojoval 1. čs. armádny zbor o kótu 532 Obšár v priestore Nižný Komárnik a Krajná Poľana. V tomto boji bolo treba vytlačiť nepriateľa z výsin 541 a 532, ktoré uzatvárali východ k rieke Ondave. Úporné boje trvali až do 28. októbra. Velenie 38. armády menilo smer hlavného úderu, robilo obchvatné manévre, aby zdolało nepriateľskú obranu. Veliteľ sa rozhadol „*67. streleckým zborom zasadiť hlavný úder v smere Kapišová — Vyšný Svidník a prelomiť nepriateľskú obranu na čiare Svidníčka — hora Javira*“.³⁰ Spolu s jednotkami tohto zboru mal útočiť i 1. čs. armádny zbor a 12. gardová tanková brigáda s 28 bojaschopnými tankami. Tá mala priamo viesť útok sovietskych streleckých jednotiek.

Dňa 25. októbra prešli jednotky do útoku. Za podpory delostreleckej palby a tankov osloboďili Nižnú Pisanú — kótu Javiru — horu Hrabov a dostali sa až k obci Kružlová. Tu boli jednotky zastavené.

V týchto namáhavých bojoch prejavovali československí vojaci vysoké bojové majstrovstvo i morálno-politickej kvality. V bojoch za splnenie všetkých stanovených cieľov sa vyžadovalo od vojakov maximálne vypätie fyzických sôl, ale i rozehodnosť a vytrvalosť.

S aktívной podporou 2. leteckej armády generálplukovníka J. A. Krasovského sa podarilo 67. streleckému zboru a hlavne jeho jednotkám druhého sledu a 70. gardovej streleckej divízii oslobiť 26. októbra Kapišovú a 305. streleckej divízii obec Dobroslavu.

O bojových akciách a ich ľažkostiah v týchto priestoroch svedčia údaje: „*Nepriateľ aj naprieck citel'ným stratám robil všetko, aby zabránil postupu útočiacich jednotiek, vystrelal na nich len za jeden deň zo 17 delostreleckých a 20 minometných batérií vyše 7000 nábojov.*”³¹

27. októbra sa nepriateľ pokúšal silnými protiútokmi za podpory tankov získať priestor, ale to sa mu už nepodarilo. „*V bojoch o Vyšnú a Nižnú Pisanú a Kapišo-*

²⁹ Tamtiež, s. 230.

³⁰ Grečko, A. A.: *Pries Karpaty*. Praha 1971, s. 229.

³¹ Tamtiež, s. 230.

vú bojovali po boku 12. gardovej tankovej brigády úspešne aj československí tankisti s troma bojaschopnými tankami.”³² V priestore údolia Vyšná Pisaná a Kapišová bolo zničených na oboch stranach vyše 50 tankov a samohybných diel. Toto údolie miestni obyvatelia nazvali „Údolím smrti”. Tak symbolicky vyjadrili neobyčajnú ťažkosť a krutosť bojov oslobodzovacích sovietskych jednotiek proti fašistom.

Bojová činnosť trvala takmer do 31. októbra 1944, keď sa zavŕšilo úsilie o prelomenie nepriateľskej obrany v Karpatoch. Vojská 4. ukrajinského frontu prešli potom dočasne do obrany. Jednotky 38. armády a 1. čs. armádneho zboru zaujali dočasné obranné postavenia na čiare Glogáce — Ciechanie — Svidnička — Kapišová — Dobroslava — Korejovce — Krajná Bystrá — Nižný Komárnik. Karpatsko-dukelská operácia v Karpatoch sa skončila koncom októbra 1944. Príčinou toho bola strata oslobodeného územia na strednom Slovensku.

Začiatkom novembra viedli jednotky 1. čs. armádneho zboru po boku vojsk 38. armády ďalšie bojové akcie miestneho charakteru v smere obce Hunkovce. Nepriateľ v snahe oddialiť nápor sovietskych a československých vojsk podmínoval všetky cesty, polia, údolia i zalesnené porasty protipechotnými a protitankovými mínami. Tak zabránil ďalšiemu postupu útočiacich jednotiek.

14. novembra vydal veliteľ 38. armády nový rozkaz — preraziť útočnú činnosť a do 18. novembra pripraviť jednotky na nový útok. Príprava sa uskutočnila v podmienkach prísneho utajenia a presuny vojsk a techniky sa organizovali výlučne v noci.

Po delostreleckej príprave vyrazili v určený deň jednotky 67. streleckého zboru a 1. čs. armádneho zboru do útoku, dobyli kótu 541 a prenikli do úziny kóty 532 Obšár, ktorú sa im však nepodarilo úplne obsadiť. Ťažké boje v tomto priestore neprestávali ani v ďalších dňoch. Nepriateľ tvrdzo bránil tento kúsok zeme a podnikal časté protiútoky. Dňa 24. novembra však československé jednotky definitívne ovládli bezmennú výšinu 551, kde „hrdinský čin vykonal podporučík Hrouda, ktorý likvidoval nepriateľské guľometné hniezdo. Pri návrate našli napriek tomu útok 1. a 4. ukrajinského frontu má veľký význam“.³³ Sovietske vojská prelomili v čase od 8. októbra nepriateľskú obranu v Karpatoch, postúpili o 50 až 150 km a oslobodili na východnom Slovensku 420 obcí a 6 miest. Ich zásluhou sa na oslobodenom území pod vedením komunistickej strany mohli ujať moci národné výbory ako revolučné orgány ľudu. Tým sa začali vytvárať aj predpoklady pre rozvíjanie národnej a demokratickej revolúcie, ktorej začiatky môžeme hľadať už v Slovenskom národnom povstani.

V ten deň bola dobytá aj kóta 532 Obšár. Súčasne s oslobodením tohto priestoru, dobyli sovietske jednotky ďalšie okolité kopce a výšiny. Tak sa definitívne rozhodlo o prerazení hitlerovskej fanatickej obrany v Karpatoch.

Ovládnutím týchto priestorov mali československé a sovietske jednotky výhodnejšie postavenie pre pozorovanie a palbu delostrelectva. V ďalších dňoch sa pod stálym tlakom oslobodzovacích vojsk stiahli hitlerovci do vopred vybudovanej obrany za rieku Ondavou. Československé jednotky po boku 67. streleckého zboru oslobodili 27. novembra 1944 Vyšný Svidník a 28. novembra Stropkov.

Vojská 4. ukrajinského frontu po úspešnom preskupení síl oslobodili 26. novembra Medzilaborce, Sninu, Humenné a Michalovce.

³² Válka a revoluce. Naše vojsko, č. 1, 1972, s. 77.

³³ Svoboda, L.: c. d., s. 304.

V ďalších dňoch sa československé a sovietske jednotky pokúsili o prekročenie rieky Ondavy, ale narazili na silný odpór nepriateľa.

Vzhľadom na pripravované nové útočné operácie sovietskych vojsk nariadił veliteľ 38. armády zaujať obranné postavenie na východnom brehu rieky Ondavy. Tým sa skončili takmer dvojmesačné mimoriadne ťažké boje o prekročenie Východných Karpát. Miesta bojových akcií karpatsko-dukelskej operácie vošli do histórie národnoslobodzovacieho boja ako miesta skropené spoločne preliatou krvou sovietskych a československých vojakov v boji proti nepriateľovi — hitlerovskému fašizmu — a stali sa pre národy Československa, bratského Sovietskeho zväzu a Poľska symbolmi pripomínajúcimi súčasným i budúcim generáciám hrdinstvo a víťazstvo Sovietskej armády a 1. čs. armádneho zboru v ZSSR nad fašizmom.

3. Vojensko-politickej význam karpatsko-dukelskej operácie

Karpatsko-dukelská operácia 1. a 4. ukrajinského frontu určená na pomoc Slovenskému národnému povstaniu aj napriek špecifickým podmienkam a zložitosti v koordinácii akcií s partizánmi, organizácií a dopĺňovaní vojsk nedosiahla plánované operačné ciele, ale aj „napriek tomu útok 1. a 4. ukrajinského frontu má veľký význam“.³⁴ Sovietske vojská prelomili v čase od 8. októbra nepriateľskú obranu v Karpatoch, postúpili o 50 až 150 km a oslobodili na východnom Slovensku 420 obcí a 6 miest. Ich zásluhou sa na oslobodenom území pod vedením komunistickej strany mohli ujať moci národné výbory ako revolučné orgány ľudu. Tým sa začali vytvárať aj predpoklady pre rozvíjanie národnej a demokratickej revolúcie, ktorej začiatky môžeme hľadať už v Slovenskom národnom povstani.

Vojenský význam operácie spočíva v tom, že Sovietska armáda vykonala nebývalý hrdinský čin, keď prekonala pohorie Východných Karpát, kde mali fašisti vybudované silné obranné opevnenia. Po „prvý raz v histórii vojen bol prekročený takýto horský masív veľkými silami. Sovietske velenie nasadilo do bojov v Karpatoch 35 divízii (spolu 246 000 vojakov), 5140 diel a minometov, 322 tankov a 1165 lietadiel.“³⁵

Fašistická armádna skupina „heinrichi“, ktorá bránila Východné Karpaty v pásme 1. a 4. ukrajinského frontu, utrpela drvivú porážku. Celá jedna divízia bola zlikvidovaná a 5 ďalších bolo zničených takmer na 75 % živej sily a bojovej techniky. Veľké straty mali aj iné divízie v tomto frontovom pásme. Len za dva mesiace (september a október) vojská 38. armády 1. ukrajinského frontu a vojská 4. ukrajinského frontu zajali 31 560 osôb, ukoristili 912 diel a minometov, 40 tankov a útočných diel a mnoho iného vojenského výstroja.

³⁴ Koniev, I. S.: c. d., s. 103.

³⁵ Slovenské národné povstanie. In: Zborník materiálov z vedeckej konferencie k 30. výročiu SNP. Bratislava 1975, s. 341.

³⁶ Koniev, I. S.: c. d., s. 103.

V období karpatsko-dukelskej operácie bolo zo strany nepriateľa „... nasadených proti 38. armáde spolu asi 18 divízií, viac ako 2000 diel a minometov, asi 250 tankov a útočných diel a inej techniky“.³⁷

Porážkou nepriateľských vojsk vo Východných Karpatoch sa vytvorila nová situácia na fronte. Sovietska armáda začala postupovať na západ na relativne samostatnom, karpatsko-pražskom smere.³⁸ Osloboditeľské vojská tak získali priaznivé podmienky pre ďalší postup do vnútrozemia Československa smerom od východu.

Z vojenského hľadiska poskytla karpatsko-dukelská operácia veľa poučení o bojovej činnosti, o zoskupení a manévrovaní väčšieho množstva vojsk v horskom a zalesnenom teréne. Získali sa nové poznatky a skúsenosti pri používaní vojenskej bojovej techniky a letectva. V plnom rozsahu sa potvrdili doterajšie poznatky vojenskej vedy o zvláštnostiach bojovej činnosti v horách, kde musia byť jednotky vybavené horským výstrojom a ľahšou technikou, prejsť dôkladnou prípravou a výcvikom, aby zvládli bojové akcie v horských podmienkach.

Hlavné údery bojových akcií v Karpatoch boli vedené v úzkom frontovom pásme, obyčajne pozdĺž horských ciest alebo údolí. Šírka prielomu sa určovala terénom a taktická hustota niekedy prevyšovala i normy v stredne členitom teréne. O úspešnom tankovom manévre v horskom zalesnenom teréne svedčí „obidenie nepriateľskej obrany, ktoré uskutočnili útvary 252. tankovej brigády smerom na Baranie — Vyšná Pisaná v čase, keď cesty boli rozbahnené“.³⁹ Podobné manévre vyhnutia sa fašistickým obranným pozíciam väčšími silami a bojovými prostriedkami prinášali v operácii aj na iných úsekoch pozitívne výsledky. Získané skúsenosti z riadenia vojsk od najvyšších po najnižšie jednotky v bojových akciách v horských a zalesnených terénoch využilo sovietske velenie aj v ďalších vojenských operáciach a strategických plánoch.

Karpatsko-dukelská operácia ako súčasť východokarpatskej operácie širšieho frontového rozsahu mala veľký operačný význam — mala najkratšou, i keď najťažšou cestou cez Karpaty pomôcť vojenskou silou povstaleckému Slovensku. Cez Dukelský priesmyk viedla najkratšia cesta na územie Československa a Maďarska, do tyla nepriateľského zoskupenia na Balkáne. Nepriateľ včas vycítil nové nebezpečenstvo, čo mu hrozilo na jeho južnom krídle z Východných Karpát, preto presunul všetky sily, ktoré mohol uvoľniť z jednotlivých zväzkov, do Dukelského priesmyku, aby zastavil útočnú operáciu vojsk 38. armády 1. ukrajinského frontu, 1. čs. armádneho zboru a 1. gardovej armády 4. ukrajinského frontu. Presun nepriateľských vojsk do Východných Karpát uľahčil sovietskym vojskám na juhu rýchlejšie vkročiť na územie Rumunska a Maďarska.

Bojové akcie sovietskych a československých vojsk v Karpatoch boli veľmi náročné na fyzickú zdatnosť vojakov, na ich politickú uvedomenosť, morálku a pevnú disciplínu. Len s týmito vlastnosťami, pevným odhadlaním a modernou bojovou

³⁷ Proktor, D. M.: c. d., s. 175.

³⁸ Slovenské národné povstanie ..., s. 341.

³⁹ Proktor, D. M.: c. d., s. 178.

sovietskou technikou mohli vojská zvíťaziť nad fašistickým nepriateľom v Karpatoch. Nemeckí fašisti tu v priebehu dvojmesačných bojov (september — október) mali 66 240 mŕtvych a ranených a 28 000 vojakov bolo zajatých. Okrem toho mali aj veľké materiálne straty.⁴⁰

Karpatsko-dukelská operácia mala nielen vojenský, ale predovšetkým veľký politický význam.

Útočiť cez Karpaty „bolo z vojenského hľadiska nevýhodné, ale bolo to nevyhnutné z politického hľadiska. Sovietsky ľud a Červená armáda, verní leninským princípom proletárskeho internacionalizmu i svojej osloboditeľskej misii, podali ľudu Československa pomocnú ruku“.⁴¹ Preto rozhodnutie sovietskeho politického a vojenského vedenia uskutočniť vojenskú operáciu na pomoc Slovenskému národnému povstaniu a vstúpiť na územie Československa cez Karpaty bolo správne z hľadiska politického, o čom svedčia mnohé skutočnosti. Východné Karpaty a Dukla sa stali bránou k oslobodeniu československého ľudu vítaznou Sovietskou armádou.

Napriek skutočnosti, že sa frontové jednotky nespojili s povstaleckým Slovenskom, ako sa pôvodne v zámeroch boja v Karpatoch plánovalo, mali vplyv na priebeh Slovenského národného povstania. Operácia „morálne veľmi pomohla povstaleckým silám, udržiavala v nich vieri, že nie sú osamotení, že Sovietska armáda stojí po ich boku. Sústredenie nemeckých súl na Dukle znížilo nemecký tlak na povstaleckých frontoch a aj týmto spôsobom prispela karpatsko-dukelská operácia k udržaniu povstania“.⁴²

Do vlasti cez Dukelský priesmyk po boku Sovietskej armády vstúpili 6. októbra 1944 aj jednotky 1. čs. armádneho zboru pod velením generála Ludvíka Svobodu. Príslušníci zboru začali na oslobodenom území ČSR popri vlastných vojenských povinnostiah plniť i ďalšie úlohy národnej a demokratickej revolúcie. Začali budovať ľudovodemokratické zriadenie. V spoločných bojoch na Dukle sa znova potvrdila správnosť línie KSČ v antifašistickom odboji, línie spoločného boja Čechov a Slovákov doma i za hranicami vlasti.

Boje na Dukle otvorili novú etapu oslobodzovania československého územia, v ktorej sa spojili dva prúdy národnoslobodzovacieho boja nášho ľudu — domáceho a zahraničného odboja. V dukelských bojoch sa zrodilo i gottwaldovské heslo: „So Sovietskym zväzom na večné časy. So Sovietskym zväzom a nikdy inak!“, v duchu ktorého sa začal úspešne rozvíjať celý povojnový zahraničnopolitickej vývoj Československa.

Politický význam karpatsko-dukelskej operácie spočíva v tom, že jej cieľom bolo pomôcť ľudu spojeneckej krajiny, ktorý povstal proti fašistickej porobe. Uskutočnenie operácie bolo motivované politicky, a nie potrebami z hľadiska operačného, prípadne strategického cieľa.⁴³ Operácia mobilizovala všetky pokrovkové

⁴⁰ Grečko, A. A.: c. d., s. 322.

⁴¹ Moskalenko, K. S.: c. d., s. 393, 394.

⁴² Husák, G.: Svedectvo o Slovenskom národnom povstani. Bratislava 1964, s. 276.

⁴³ Konev, I. S.: Zapiski komandujúceho frontom 1943—1944. Moskva, s. 350.

sily nášho ľudu, a nielen počas SNP ale i v nastávajúcom období. Iba prezident E. Beneš a československá emigrantská vláda v Londýne očakávala oslobodenie anglo-americkou armádou zo západu. Úspech karpatsko-dukelskej operácie však túto ich nádej zmaril a Beneš a jeho vláda sa museli rozhodnúť, či sa vrátia do Československa cez územie osloboodené Sovietskou armádou, alebo počkajú na oslobodenie Prahy anglo-americkou armádou. Rozhodli sa pre prvé alternatívu a vrátili sa na osloboodené územie so zámerom organizovať politický i hospodársky život v duchu predmníchovskej republiky, ale to sa im už nepodarilo.

V tаžkých dukelských bojoch rástlo i politické uvedomenie a „*odhodlanie nedopustiť, aby bola jediná piad' našej vlasti niekedy odovzdaná bez boja, aby sa v akejkoľvek podobe opakoval Mnichov. Dukla bola vtedy nerovnou politickou a vojen-skou odplatou hanebnej mnichovskej zrady, vstupnou bránou slobody do našej vlasti s prísľubom novej a šťastnejšej budúcnosti nás všetkých*“.⁴⁴

Hlavný politický význam karpatsko-dukelskej operácie bol v tom, že sa v najťažších bojoch osvedčilo a nadálej upevnilo československo-sovietske spojenectvo a priateľstvo. Sovietski vojaci bojovali o naše mestá a dediny rovnako obetavovo ako predtým bojovali o svoje rodné mestá a obce. Operácia sa začala z polského územia. Poľské obyvateľstvo všestranne pomáhalo československým a sovietskym vojakom. Karpatsko-dukelská operácia sa stala aj výrazom spojenectva a priateľstva československého a poľského ľudu a prispela k upevneniu bratských a spojeneckých zväzkov medzi oboma štátmi.

Obete, ktoré boli na Dukle, neboli márne. „*Československý ľud bude večne citiť pamiatku tých, ktorí položili svoje životy za jeho slobodu, za šťastie jeho synov.*“⁴⁵

V karpatsko-dukelskej operácii spôsobili sovietske a československé jednotky, ktoré bojovali v rámci 38. armády a 1. čs. armádneho zboru na úseku 1. ukrajinského frontu a 1. gardovej armády 4. ukrajinského frontu, tаžké straty na živej sile a bojovej technike nemeckým fašistickým vojskám armádnej skupiny „Heinrich“, ktoré bránili priechod cez Východné Karpaty — Dukelský priesmyk do vnútrozemia Československa na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Hlavný úder sovietskych vojsk a československých jednotiek cez Dukelský priesmyk pomohol československému ľudu v jeho zápase o nové Československo, v boji o vŕťazstvo.

Boje v Karpatoch položili základ pre budovanie ozbrojených síl slobodného Československa. 1. čs. armádny zbor sa stal jadrom ozbrojených síl a dukelských bojových tradícií a 6. október, keď československé jednotky vkročili cez Duklu do vlasti, sa stal Dňom Československej ľudovej armády.

Tri príbehy z „Údolia smrti“

Do karpatsko-dukelskej operácie sa zapojili aj sovietski letci, ktorí na Dukle bombardovali tylo nepriateľa.

Dňa 22. septembra 1944 sa nad obcou Dlhoňa objavila letka sovietskych lietadiel z 1. gardovej bombardovacej leteckej divízie. Nepriateľské protiletadlové batérie na hore Mazgalica spustili pal'bu. Zasiahli dve lietadlá. Letcom sa už nepodarilo vybočiť z letky a vrátiť sa na svoju základňu.

Do roku 1979 sa nevedelo, kde lietadlo spadlo. Až za pomoci miestneho obyvateľa Jána Riška sa podarilo určiť lokalitu pádu lietadla.

V roku 1981 sa v akcii, ktorú zorganizovali Igor Slepco, pracovník Dukelského múzea, a redaktor Zápisníka, časopisu Československej armády, Jindřich Drebota, podarilo objaviť zvyšky zostreleného lietadla a identifikovať číslo 12-217 a na chvostovej časti číslo 17. V troskách lietadla objavili aj pozostatky jedného člena osádky a pri ňom Rad červenej hviezdy s číslom 195175, čo umožnilo prostredníctvom Ústredného archívu Ministerstva národnej obrany ZSSR po 37 rokoch zistiť meno držiteľa tohto vojenského vyznamenania. Patrilo staršiemu pilotovi, gardovému poručíkovi Vladimírovi Grigorjevičovi Tokarevovi. Spolu s ním zahynuli aj gardový poručík N. I. Aristov a gardový starší seržant N. I. Vovk. Ich mená sa zistili neskôr.

V. G. Tokarev sa narodil v obci Voznesenskaja v Alexejevskej oblasti Krasnodarského kraja. Letecké učilište absolvoval v Omsku. V miestnom Múzeu bojovej slávy má fotografiu a životopisné materiály. Tu žijú aj jeho príbuzní.

Na posledný let spolu s 21-ročným V. G. Tokarevom nastúpil aj navigátor a radista, 22-ročný nadporučík Nikolaj Ivanovič Vovk. Jeho príbuzných sa tiež podarilo nájsť. Prihlásil sa jeho mladší brat Michal, ktorý žije v ďalekom Vladivostoku. N. I. Aristov pochádzal z obce Ledenka na Urale.

Tak sa mená neznámych hrdinov stali známymi. Východoslovenskí zväzaci a mladí umelci im v obci Dlhoňa postavili pamätník večnej slávy a hrdinstva.

Nie menej zaujímavý je príbeh Radu červenej hviezdy číslo 352 230. Ukrýval vyše tridsať rokov osud sovietskeho dôstojníka, ktorý padol hrdinskou smrťou v „Údoli smrti“. Dvaja chlapci, bratia Feckovci z Kapišovej, sa hrali pri potoku Kapišovka. Keď odhrnuli zem, našli telesné pozostatky a pri nich aj Rad červe-

⁴⁴ Válka a revoluce . . . , s. 17.

⁴⁵ Dukla v dokumentoch . . . , s. 30.

nej hviezdy a gardový odznak. Tieto zaujímavé nálezy doniesli do Dukelského múzea.

Dukelské múzeum požiadalo o pomoc vojenského veľvyslance ZSSR v Česko-slovensku. O niekoľko týždňov prišiel z Prahy list, v ktorom sa píše: „Podľa archívnych údajov Ministerstva obrany ZSSR bol Radom červenej hviezdy číslo 352 230 vyznamenaný Pavel Andrejevič Tolstel', narodený roku 1913. Okrem toho ho vyznamenali Radom Veľkej vlasteneckej vojny 1. stupňa, ktorý bol roku 1965 odovzdaný matke vojaka, Jefrosime Fjodorovne. Žije v Baškirskej ASSR, v Čišminskej oblasti v obci Černigovka.“

Matka medzitým zomrela, ale ozval sa starší brat Michail Andrejevič Tolstel' zo Záporožia, ktorý vo svojom liste opísal životné osudy rodiny.

Koncom októbra 1944 sa odohrali tuhé boje v priestore pri Nižnej Pisanej, Kružlovej a obzvlášť pri Kapišovej. Na brehu potoka Kapišovka v bojoch s nepriateľom bojoval aj Pavel Tolstel'. Skupina samopalníkov musela pod náporom nepriateľa ustúpiť. Pavel držal obrannú pozíciu, keď tesne vedľa neho vybuchol granát a vyhodil do vzduchu množstvo zeme, ktorá ho zasypala. Jeho bojoví druhowia ho pri hľadaní padlých a ranených nenašli. Ostal ležať na tomto mieste vyše 30 rokov.

V roku 1946 boli pozostatky padlých sovietskych hrdinov exhumované a prenesené do Svidníka. Z obce Nižná Pisaná pozostatky 1117, z Dobroslavy 581, Kružlovej 369, Kapišovej 471 padlých. Poručík F. A. Tolstel' ostal snívať večný sen v „Údolí smrti“. V obci Kapišová mu zväzáci Svidníckeho okresu postavili pamätník.

Tretí príbeh je radostnejší, je o žijúcemu nositeľovi vyznamenania Hrdina Sovietskeho zväzu, Pavlovi Andrejevičovi Kondyrovi z Kyjeva, ktorého vyznamenali za hrdinské bojové činy preukázané pri oslobodzovaní poddukelskej obce Nižná Pisaná.

Narodil sa vo Vasilkove. Keď mal desať rokov, zomreli mu rodičia. Staral sa o mladších súrodencov, ale v čase vojny aj tí zomreli. Ostal sám. Dobrovoľne sa prihlásil na front. Po prvom zranení vykonával funkciu veliteľa poriadkovej služby v dedine, organizoval hospodársky život. Po doliečení nohy sa opäť vrátil na front. Bojoval o Ľvov, Jaroslav, Rzeszów, Dębicu a Duklu. Dobre sa pamätá na prekročenie poľsko-československej hranice, kde ho vyznamenali Radom Veľkej vlasteneckej vojny 1. stupňa.

Dňa 23. októbra 1944 sa po ťažkých bojoch podarilo dvadsiatim ôsmim sovietskym tankom a samohybným delám 12. gardovej tankovej brigády prebiť k obci Nižná Pisaná. Bolo nepriaznivé počasie, zapadávali do blata, terén bol zamínovaný, okolité kopce boli obsadené nepriateľom.

Pavel Andrejevič Kondyr vtedy slúžil pri výsadkároch tankovej brigády. Ich prápor dostał za úlohu osloboodiť obec Nižná Pisaná. Rozpútal sa boj na život a na smrť. Kondyr bol ranený do ľavej ruky a guľometník Gorškov do nohy. Stanovište však neopustili, vydržali. Kondyr s ukoristeným guľometom umlčal nepriateľa v kostolnej veži v Nižnej Pisanej, zlikvidoval fašistov pohybujúcich

sa po ceste smerom k potoku. Vtedy začali hlavné sily brigády za pomoc jednotiek 305. streleckej divízie rozhodujúci útok a obec oslobodili. Sovietske vojská ukoristili päť tankov a zničili dve útočné delá a minometnú batériu. Na stanovišti našli ľažko ranených hrdinov, no jeden z nich ešte žil. Bol to Pavel Andrejevič Kondyr. Bol v hlbokom bezvedomí a až po štyroch dňoch sa prebral vo vojenskej nemocnici na poľskom území. V bojoch o Nižnú Pisanú zneškodnil 80 fašistov. Svedčí o tom archívny dokument v ÚA MNO ZSSR v Podolsku. Dňa 10. apríla 1945 mu za oslobodenie Nižnej Pisanej na základe uznesenia Najvyššieho sovieta udelili titul Hrdina Sovietskeho zväzu. Dozvedel sa to až v nemocnici v Mariupoli.

Po 37 rokoch zavítal Pavel Andrejevič Kondyr na pamätné miesta historickej Dukly. Navštívil i miesto, kde sám bojoval. V Nižnej Pisanej mu 2. októbra 1982 na verejném zhromaždení obyvateľov udelili čestné občianstvo obce.

V roku 1982 pri príležitosti Dňa Československej ľudovej armády bola na Dukle sprístupnená Aleja hrdinov ČSSR a ZSSR. Je tu aj busta Pavla Andrejeviča Kondyra, nadporučíka, ktorý sa preslávil ako hrdina v dukelských bojoch, ale aj v mierovej práci.

Význam úlohy komunistov v 1. československom armádnom zbere na území Sovietskeho zväzu a v období dukelských bojov

Aktívny boj proti fašistickým okupantom začala KSČ po 15. marci 1939. Strana sa vo svojom programe postavila na platformu jednotky zahraničného odboja, na základe najširšej spolupráce s druhými politickými skupinami zastávala a presadzovala svoju líniu zahraničnej práce, svoju líniu zahraničného odbojového hnutia. Od samého začiatku sa jasne orientovala na spojenectvo so Sovietskym zväzom, ktorý bol odhodlaný pomôcť Československu ešte v tăžkých chvíľach pri obrane republiky.

Strana vychádzala zo správneho predpokladu, že sloboda a nezávislosť Československa nepríde zo západu, ale z východu, zo Sovietskeho zväzu. Táto konцепcia bola v protiklade so stanoviskom čs. buržoáznej emigrácie na Západe, ktorá spojila československé odbojové hnutie najprv s Francúzskom, potom s Anglickom a Spojenými štátmi.

Na vytvorenie čs. vojenskej jednotky v ZSSR malo rozhodujúci vplyv zločinné prepadnutie Sovietskeho zväzu Nemeckom 22. júna 1941 a nasledujúce udalosti. Organizovanie čs. jednotiek na území Sovietskeho zväzu bolo možné a malo zmysel iba za predpokladu, že sa bude opierať o pokrokovou orientovanú politickú koncepciu. Takýto program vypracovali komunisti, ktorí ako jediní boli schopní organizovať masu československých emigrantov do bojaschopnej jednotky. Uvedomeli revolucionári — komunisti a všetci pokrovkoví ľudia mali záujem na tom, aby jednotka mala výhradne pokrovkový profil. Začiatky straníckej práce v jednotke neboli jednoduché, v armáde platili zákony predmníchovskej republiky a predpisy vtedajšej armády o tom, že žiadna politická strana do armády nepatri. Londýnske buržoázne vedenie si na to zvlášť potrpelo a podvratnou činnosťou chcelo znemožniť, aby komunisti mali vplyv na novoznámkajúcu jednotku. Práca komunistov v tom smere nebola ľahká. Nemali dostatočné skúsenosti z takejto práce vo vojenskej jednotke a na začiatku sa museli bez spojenia s moskovským vedením KSČ sami orientovať v zložitých podmienkach. Preto bolo nevyhnutné, aby sa členovia moskovského vedenia KSČ — K. Gottwald, J. Krošnář a V. Borek stretli s komunistami v Buzuluku a poradili sa o ďalšej práci a perspektívach jednotky. Pri jednej zo svojich cest do Kujbyševa hovoril kapitán J. Procházka o pomeroch v jednotke s K. Gottwaldom, ktorý vtedy sídlil v Ufe. K. Gottwald a ďalší členovia mos-

kovského vedenia KSČ boli ochotní prísť do Buzuluku, kde chceli mať niekoľko prednášok. O tomto hovoril kapitán Procházka s veliteľom jednotky podplukovníkom L. Svobodom, ktorý vyhlásil, že on i jeho vojaci si súdruha Gottwalda veľmi vážia, predovšetkým za jeho neochvejný postoj po „Mníchove“ a preto ho v Buzuluku veľmi radi privítajú.¹ Tento krok mal veľký význam nielen pre bližiace sa boje, ale zároveň podporoval dôveru medzi ČSR a ZSSR aj v budúcnosti.

V liste z dňa 15. mája 1942 adresovanom K. Gottwaldovi L. Svoboda píše: „...usudzujem, že najpovolanejšimi ľuďmi, ktorí nám môžu pomôcť, sú riadne zvolení zástupcovia československého ľudu, v danom prípade Vy a Vaši súdruhovia, členovia Národného zhromaždenia Československej republiky, posobiaci v exile na území Sovietskeho zväzu ... Spoliehame sa, že počas Vašej návštevy by predniesli niekoľko prednášok, jednak špeciálnych pre nás dôstojnícky zbor, jednak všeobecnejších pre celé mužstvo. Zvlášť by nás zaujímali tieto témy: terajšia situácia v Československu a boj národov Československa a vôbec národov potlačených Hitlerom proti nacistickému otroctvu, význam tohto boja v dnešnom svetovom dianí a zápolení, v konečnej súvislosti s tým význam a úlohy čs. brannej moci v cudzine, predovšetkým vojenskej jednotky na území ZSSR“.² Na základe toho listu pricestoval K. Gottwald do Buzuluku a 27. mája 1942 predniesol k príslušníkom jednotky programovú reč o politickej situácii a úlohách národnoslobodzovacieho boja a československej vojenskej jednotky v ZSSR. V ovzduší nabitom nedôčkavosťou po správach o ďalšej perspektíve jednotky prehovoril K. Gottwald ako oficiálny rečník na vojenskom zhromaždení. Tí, ktorí tam prišli, po jeho prvých slovach poznali, že k nim hovorí rozvážny politik, vlastenec, ktorý venuje všetky svoje sily na porážku fašizmu a na oslobodenie našej republiky. Klement Gottwald vysvetlil tri základné problémy:

1. Vo vlasti je nevyhnutné rozpútať ozbrojený boj proti okupantom partizánskou vojnou. Súčasťou veľkého národnoslobodzovacieho zápasu je i nás zahraničný odboj. Hlavný je však odboj doma, odboj zahraničný je pomocný prúdom domovu. Zahraničný odboj splní svoju úlohu, keď bude v plnom ideologickom, politickom a taktickom súlade s domovom. To znamená, že základným taktickým a politickým princípom je spojenie všetkých občanov bez rozdielu sociálneho pôvodu, politického presvedčenia a náboženskej viery v boji proti hitlerovskému jarmu a za slobodu národa. Z národnnej jednoty sa vylučujú len zradcovia, ktorí slúžili okupantom.

2. Druhým základným princípom je lojalita a vernosť spojencom, predovšetkým nášmu najbližšiemu a najväčšiemu spojencovi — Sovietskemu zväzu. Naša budúcnosť bude zaistená len vtedy, keď sa bude nás národ opierať o mohutnú silu a pomoc ZSSR. Je preto najvyšší čas zanechať všetky nezdravé osobné rekriminácie na domienky a pochopiť, že ide o veľkú vec národa a že pre túto vec vytŕpeli ruskí ľudia tisíckrát viac ako my všetci dohromady.

¹ Procházka, J.: Príspevok k historii stranickej organizácie KSČ v československých vojenských jednotkách v ZSSR. Historie a vojenství, č. 4, 1957, s. 548.

² AVHÚ ZSSR II-2-2

3. Tretím základným princípom je, že o budúcom usporiadani všetkých sociálnych, politických a národných problémov v oslobodenej vlasti, ako aj o ich medzinárodných vzťahoch rozhodne sám ľud doma.³

Prítomní vojaci pochopili a prijali reč Klementa Gottwalda s búrlivým súhlasm. Tento prejav prispel k upevneniu bojového ducha a jednoty, vytýčil jasné politickú a ideovú líniu. Od tejto chvíle spel vývoj v čs. vojenskej jednotke v ZSSR k lepšiemu, aj keď sa neobišiel bez ďalších rušivých momentov.

Príslušníci jednotky pochopili, akým nezmyslom je pomýšľať na odchod do Iránu, ako si to predstavovali buržoázni dôstojníci v Londýne, a že návrat domov sa musí vybojovať.

Stanovisko KSČ k našim jednotkám, ktoré sa utvárali v Sovietskom zväze, bolo kladné, tak ako to aj vyplývalo z celkovej politiky našej strany v druhej svetovej vojne. Strana však presadzovala svoju samostatnú politiku, politiku triednu a robotnícku a neustále bojovala proti reakčnej politike londýnskej emigračnej vlády. Stanovisko strany k československým vojenským jednotkám v ZSSR bolo úplne iné ako k predmníchovskej kapitulantskej československej armáde do roku 1934. Vtedy sa strana právom k tejto armáde stavala zamietavo. Keď však bola republika ohrozená hitlerovským i domácim fašizmom, stanovisko strany k armáde sa zmenilo. Strana potom presadzovala v armáde demokratizáciu a snažila sa o jej primknutie k Červenej armáde.

Revolučný charakter nemohli nadobudnúť naše jednotky na území Sovietskeho zväzu hned. O tento charakter bolo treba tuho bojovať, najmä proti londýnskej reakcii. V Sovietskom zväze sa vytvorili základné podmienky na to, aby sa československé vojsko v Sovietskom zväze premenilo na súčasť revolučnej armády. Úlohou KSČ bolo zabrániť, aby sa novotvoriaca vojenská jednotka stala nástrojom politiky emigračnej londýnskej vlády. Naopak, bolo treba dosiahnuť, aby sa jednotka stala vojskom protiimperialistickým, národnoslobodzovacím, uskutočňujúcim revolučnú líniu nášho boja, ktorý vyhlásila Komunistická strana Československa. Húževnatým úsilím a zásadným bojom komunistov mimo armádu i v armáde sa podarilo tento ciel dosiahnuť.

Keď sa začala v Buzuluku budovať naša prvá vojenská jednotka, nemohla KSČ stáť bokom. Bolo nevyhnutné, aby získala vedúcu úlohu v novoformovanej jednotke. Len tak mohla zaistiť čo najúspešnejšie plnenie vojenských i politických úloh. Takto bolo možné dosiahnuť aj to, aby sa československé vojsko v ZSSR stalo súčasťou národnoslobodzovacieho boja nášho ľudu a premenilo sa na nástroj politiky robotníckej triedy vedenej KSČ. Vedenie strany rozhodlo, že je povinnosťou komunistov vstupovať do armády v ZSSR, kde budú vytvárať riadnu organizáciu KSČ. Preto posielalo svojich príslušníkov do vznikajúcej jednotky. Úlohy komunistov boli v súlade s poslaním jednotky v našom národnoslobodzovacom boji a zhodovali sa tiež s úlohami, ktoré malo vojenské velenie jednotiek v ZSSR. Táto okolnosť spôsobila, že stranická organizácia, aj keď bola za vtedajších podmienok neverejná, mohla v podstate nerušene rozvíjať svoju

³ Gottwald, K.: *Spisy X.* Praha 1954, s. 49.

činnosť a plniť svoje posланie. Pomáhala vojenskému veleniu pri vytváraní disciplinovanej, uvedomej a bojaschopnej jednotky, ktorá mohla úspešne bojovať po boku Sovietskej armády na sovietsko-nemeckom fronte a plniť aj politické úlohy po vstupe na oslobodené územie našej vlasti.

Stranická organizácia KSČ existovala a rozvíjala svoju činnosť v čs. vojenských jednotkách v ZSSR od založenia praporu v Buzuluku až do augusta 1945, keď strana urobila nové rozhodnutie o organizovaní komunistov v armáde. Československé vojsko v ZSSR bolo podľa dohody z 18. júla 1941 medzi československou a sovietskou vládou autonómnym vojskom, teda vojskom samostatného a zvrchovaného československého štátu.⁴

Vojenské jednotky sa vo svojom vnútornom živote riadili československými predpismi. Preto nebolo účelné domáhať sa, aby v nich boli vytvárané politické orgány ako v Sovietskej armáde a aby bola oficiálne uznaná činnosť KSČ, ktorá by mala rovnaké postavenie ako VKS(b) v Sovietskej armáde.

Bolo treba nájsť riešenie, ktoré by umožnilo komunistom pracovať takým spôsobom, aby pritom neboli porušované obvyklé predpisy. Strana sa rozhodla sústredit komunistov do neverejnej organizácie a okrem toho plánovite riadila nielen činnosť komunistov, ale aj morálnopolitickej a osvetové práce. Túto prácu vykonávali osvetoví dôstojníci, pomocníkom im v tom bola aj tlač.

Organizačná výstavba strany v čs. vojenských jednotkách v ZSSR sa prispôsobila situáciu a úloham, ktoré mala organizácia v jednotkách plniť.

Uskutočňovala sa ako v ilegalite, aj keď tu o ilegalitu nešlo.⁵ Stranické organizácie nepracovali v nepriateľskom prostredí a komunistom z toho dôvodu nehrozila nijaká perzekúcia. Naopak, komunisti boli piliermi jednotiek a svojou činnosťou sa zaslúžili o úspešné plnenie vojenských a politických úloh.

Výstavba stranickej organizácie v našich jednotkách v ZSSR neprebiehala živelne, ale od samého začiatku sa uskutočňovala plánovite, podľa pokynov moskovského vedenia KSČ i vedenia Komunistickej Internacionály.

Koncom marca roku 1942 odišiel z Moskvy do Kujbyševa kapitán J. Procházka. Tu sa prihlásil do čs. jednotiek a odoslali ho do Buzuluku, kde prišiel 5. apríla 1942. Pred odchodom ho k sebe zavolał Juraj Dimitrov, ktorý bol vtedy generálnym tajomníkom Komunistickej Internacionály. Oznámil mu, že ho strana poveruje vedením stranickej organizácie v čs. jednotkách v ZSSR a dal mu pokyny, podľa ktorých sa majú komunisti riadiť. S týmito pokynmi ich mal oboznámiť. Upozornil ho pritom, že na začiatku môže naraziť na tŕžkosti, že sa na neho v jednotke budú pozerať s nedôverou ako na komunistu, ktorý prichádza z Moskvy.⁶

Juraj Dimitrov ďalej zdôraznil, že členovia KSČ sa majú zoskupiť do neverejnej stranickej organizácie, ktorá musí byť vybudovaná a predchynutá duchom komunistickej disciplíny. Voľby funkcionárov sa v organizácii konajú

¹ Procházka, J.: c. d., s. 545.

⁵ Tamtiež.

⁶ Procházka, J.: c. d., s. 548.

nemali. V menších súčastiach mali byť dôverníci, ktorí mali viest' skupiny komunistov. Vo väčších súčastiach, kde by bol väčší počet komunistov, mohlo byť niekoľkočlenné vedenie.

V čele pre celú jednotku malo byť stranické vedenie, ktoré mali tvoriť najuvedomenejší a najskúsenejší súdruhovia a do ktorého mali byť zahrnutí členovia vedenia, alebo dôverníci súčasti. Dôverníci i stranické vedenie nemali byť volení, ale menovaní, vždy nižšie vedenie vyšším. Stranické vedenie malo právo kooptácie so schválením alebo vedomím vyšších orgánov. Stranické organizácie sa mali budovať v súlade s vojenskou organizáciou podľa rôt, batérií, praporov, oddielov, brigád atď.

Kedže išlo o riadne vybudovanú stranickú organizáciu, mali členovia strany platiť pravidelné členské príspevky, ktoré mali byť odvádzané vedeniu KSC v ZSSR. Existencia stranickej organizácie mala zostať utajená a to z dôvodov, že išlo o autonómnu československú vojenskú jednotku.

Pre politickú prácu strany v jednotke dal Juraj Dimitrov tieto základné smernice — bolo treba, aby komunisti vyvracali argumentáciu všetkých protisovetských tendencií a názorov, aby do vedomia vojakov vstepovali, čo znamená Sovietsky zväz a jeho armáda pre obnovu samostatnosti Československa, aby vysvetlovali, že v záujme národnoslobodzovacieho boja nášho ľudu treba zachovať dôveru a vernosť voči Sovietskemu zväzu a jeho armáde, upevňovať československo-sovietske spojenectvo v zbrani. Komunisti mali vystupovať proti fašistickým, nedemokratickým a reakčným tendenciám a názorom v jednotkách a mali sa zaslúžiť o to, aby v jednotke vládol protifašistický a demokratický duch.

Dalej bolo žiaduce, aby sa vytvárala jednotka, kde sa mala presadiť národnostná rovnopráavnosť všetkých vojakov, bez rozdielu na sociálnu a národnostnú príslušnosť a náboženské presvedčenie.

Komunisti sa mali postarať v čo najkratšom čase o úplnú bojaschopnosť jednotky po stránke bojovej i politickej. Mala sa vytvoriť jednotka, ktorá bude úspešne bojavať proti hitlerovcom na sovietsko-nemeckom fronte po boku Sovietskej armády a úspešne plniť svoje politické poslanie.

Smernice prerokoval Jaroslav Procházka s Jánom Švermom, ktorý mu dal ešte ďalšie cenné pokyny vzťahujúce sa na pomery v jednotke. Z týchto pokynov vyplynulo, že sa komunistom ukladá zodpovednosť za bojový a politickej stav v jednotke a mali by mať rozhodujúcu úlohu pri vytváraní charakteru čs. jednotiek v ZSSR. Strana do našich jednotiek poslala svojich najvýznamnejších pracovníkov, patrili k nim Hruška, Harus, Štětka, Vrbenský, Turjanica, Dostál a ďalší.

V ďalšom období bola organizačná výstavba strany neustále zdokonaľovaná podľa pokynov moskovského vedenia, predovšetkým Klementa Gottwalda, ktoré prichádzalo k jednotkám pri rôznych príležitostiach.

Pri takýchto stretnutiach boli podávané správy o stave a práci stranickej organizácie a súčasne komunisti v jednotke dostávali pokyny a rady. Komunisti v jednotkách svoju prácu neustále zdokonaľovali, riadili sa v nej podľa vzoru Sovietskej armády a učili sa od jej politických orgánov.

V čs. jednotkách v ZSSR sa podarilo vytvoriť pevnú, disciplinovanú a fungujúcu organizáciu KSC.

Stranická organizácia mala právo prijímať nových členov i ukladať stranické tresty. Prijímanie nových členov sa uskutočnilo až po bojoch pri Sokolove. Stav členstva vzrastal nielen o členov strany, ktorí prichádzali k jednotke, ale i o členov z radov najlepších a najuvedomenejších bojovníkov.

Ked' sa 1. čs. samostatná brigáda premiestnila na Volyn, aj tu sa uskutočnilo prijímanie kandidátov strany.

Prijímanie nových členov a kandidátov sa uskutočnilo podľa predpisov. Vedenie strany jednotke najprv stanovilo, komu z vojakov treba venovať zvláštnu pozornosť. Až po náležitom preskúmaní názorov a činnosti „kandidáta“ sa rozhadlo, či môže byť prijatý za člena alebo kandidáta strany. Prihliadal sa aj na sociálny pôvod prijímaného, na jeho predchádzajúce postoje a podobne. Bolo treba zachovať aj ostrážitosť voči možným provokáciám.

Za najväčší priestupok sa pokladala zbabelosť pred nepriateľom. Ked' niektorý člen strany nesplnil náležite svoje vojenské povinnosti a bol za to potrestaný vojenským veliteľom, nasledovalo aj stranické pokračovanie, ktoré sa skončilo aj uložením stranického trestu.

Tým, ako sa rozrástla naša jednotka v ZSSR a delila sa na útvary, dislokované na rôznych miestach, existovalo niekoľko dočasných samostatných stranických vedení. Ked' odišiel náš prvý prapor na frontu, existovali v tom období dve stranické vedenia. Jedno vedenie bolo v prvom prápore na fronte, druhé v Buzuluku v záložnom pluku. Druhá čs. paradesantná brigáda mala samostatné stranické vedenie, pokial cvičila v Jefremove a nepresunula sa do Proskurova do obvodu 1. čs. armádneho zboru.

Ked' zbor bojoval v dukelských bojoch, brigáda nebola v jeho zväzku. Jej stranické vedenie sa stalo opäť samostatným. V našej leteckej jednotke bola stranická organizácia ustanovená až v Przemyszli, ked' sa dostala do styku so zborom a ked' do jednotky prišli komunisti. Úplné zjednotenie celej stranickej organizácie sa prechodne dosiahlo až neskôr na našom území.

Ked' bola v Košiciach ustanovená Hlavná správa výchovy a osvety, prevzalo jej vedenie riadenie celej stranickej práce. Pri rozdelení jednotiek, alebo pri vzniku nových sa vždy dbalo na to, aby sa do čela organizácie dostal skúsený komunita, ktorý bol dostatočne informovaný o situácii na fronte, aby vždy vedel, ako treba postupovať.

V našich jednotkách v ZSSR sa uskutočňovala zásada, ktorá bola uplatňovaná v Červenej armáde — splývanie politickovýchovných a stranických orgánov.

Oficiálni predstavitelia politickovýchovnej a osvetovej práce boli v čs. jednotkách osvetoví dôstojníci, ich pomocníci a osvetové oddelenia. Miesta osvetových dôstojníkov a iných funkcionárov v osvetovom aparáte boli v podstate obsadzované komunistami. Osvetoví dôstojníci-komunisti boli zvyčajne členmi alebo predsedami stranických vedení. Tak bola ulahčená stranická spolupráca pri zvolávaní stranických porad, schôdzí, inštruktáž a podobne.

Pri zvolaní porady stranického vedenia sa zvolala porada osvetových dôstoj-

níkov a po prerokovaní oficiálneho programu, kde boli prítomní i nestraníci, sa uskutočňovala porada straníckeho vedenia za prítomnosti príslušných funkcionárov. Tento spôsob sa praktizoval len na fronte. V zázemí — v Buzuluku, Novochopersku, v dedine Stecova a inde sa schôdze straníckeho vedenia obyčajne konali v byte niektorého dôstojníka. Spájanie funkcie osvetového dôstojníka a straníckeho funkcionára v jednej osobe sa veľmi osvedčilo.

Dôležité otázky sa vzdy prerokovávali v kolektíve a prijímali sa riadne uznesenia. Len vo výnimočných prípadoch rozhodovali vedúci na vlastnú zodpovednosť. Z dôvodu utajovania sa neviedli žiadne protokoly a neexistovali žiadne stranícke písomnosti. Smernice, pokyny a uznesenia sa odovzdávali zásadne ústne. Zazákané bolo mať pri sebe členské zoznamy.

Záznamy o zaplatení členských príspevkov sa bud' odosielali, alebo odovzdávali inými rôznymi spôsobmi straníckemu vedeniu do Kujbyševa a Moskvy.

Ked' sa čs. jednotka rozrástla, bol kapitán J. Procházka, ako vedúci straníckej organizácie, prinútený urobiť si menné zoznamy, do ktorých zaznamenal všetky zmeny v organizácii v jednotke.

Stav členstva v 1. čs. samostatnej brigáde v roku 1943 pred bojom o Kyjev sa pohyboval okolo 194 členov strany.

V priebehu ďalších bojov počet čenov v našich jednotkách vzrástol a vo februári 1945 bol stav takýto:

1. brigáda	184
2. brigáda	4
3. brigáda	63
4. brigáda	5
5. brigáda tanková . . .	32
6. delostrelecký pluk . . .	17
Letecká divízia	10
Zbor a štábna jednotka . .	89
Náhradný pluk	54
Spolu členov strany . . .	458

K tomuto údaju treba pripočítať 52 členov 2. brigády, 36 členov strany odoslaných pre zvláštne účely, 15 členov strany, ktorí zostali na Zakarpatskej Ukrajine, 62 padlých a nezvestných a 77 ranených. Celkový počet potom bol 700 členov strany.

V dostupných zoznamoch sa uvádzajú, že v čase od októbra 1943 do februára 1945 padlo 70 členov strany a 130 ich bolo zranených. Teda celkové straty v uvedenom období boli najmenej 200 členov strany.

Komunisti získali v jednotke obrovský vplyv, jeho výsledkom bola neobyčajne intenzívna a účinná politická práca, proti ktorej ani burzoázny minister obrany Ingr, ani jeho stúpenci nemohli obstať. Významnú úlohu v práci komunistov zohrala vojenská tlač, ktorá podávala obraz o formovaní čs. vojenskej jednotky v ZSSR, o politickom raste a uvedomení vojakov, a to od jednoznačnej nenávisti voči fašizmu až k ciel'avedomému vystúpeniu 1. čs. armádneho zboru

v národnej a demokratickej revolúcii, ked' vyvrcholilo politické poslanie našej jednotky utvorenej v ZSSR.

Prvé snahy o uplatnenie vplyvu na československých vojakov v ZSSR prostredníctvom tlače sa objavili už 9. februára 1942, ked' začínajú vychádzať Denné správy, ktoré boli odpočuté z rozhlasu. Noviny od začiatku plnili politickú funkciu, získali záujem vojakov o vojnové dianie, o otázky politické, ktoré zjednocovali myšlienky boja proti fašizmu a priateľstva k ZSSR. Do redakcie novín sa dostali komunisti a za obsah sa stal zodpovedný osvetový dôstojník komunista kapitán J. Procházka.

Denné správy sústavne informovali o situácii doma, o hrôzach a výčinoch, ktoré páchal nepriateľ na našom ľude. Správy z domova boli veľmi vyhľadávané. Naši vojaci chceli byť neustále v spojení s domovom, chceli mať predstavu o tom, ako žijú ich blízki. Denné správy sa stali, ako jedna z foriem verejnej práce straníckej organizácie v čs. vojenskej jednotke v ZSSR, dôležitým ideologickým nástrojom.

Ciel'avedomá politická práca straníckej organizácie sa prejavuje v týchto novinách najmä po návšteve Klementa Gottwalda. Noviny prinášali mnoho informácií o činnosti moskovského vedenia KSČ a o programe českej vysieláčky Za národné oslobodenie. Dňa 28. mája 1942 vyšlo zvláštne vydanie o atentáte na Heydricha v Prahe a v ďalšom čísle boli zverejnené následky tohto atentátu — vypálenie českých obcí.

Rušný politický život v jednotke si vynucoval, aby sa z týchto novín postupne vytvoril politický týždenník Naše vojsko v ZSSR. Ked' vojenská tlač a komunisti v jednotke začali veľmi intenzívne zoznamovať vojakov so sovietskym zriadením, so zásluhami, ktoré má a bude mať Sovietsky zväz pri rozbití fašizmu a osloboodení našej vlasti, bolo čím ďalej tým viac nevyhnutné vydávať vlastný časopis, bez ktorého si bolo ľahko predstaviť politickú prácu v armáde.

V predstavách komunistov sa zrodila myšlienka vydávať časopis, ktorý by ideologickej stmeľoval príslušníkov našej jednotky, ktorí do Sovietskeho zväzu prišli z rôznych kútov Československa. Zorganizovala sa súťaž, ktorej sa zúčastnilo mnoho vojakov a politických pracovníkov našej jednotky a na nej bol určený názov nového časopisu. Vítazne vyšiel názov Naše vojsko v ZSSR a ten zostal až do konca vojny.

Kapitánovi J. Procházkovi sa podarilo presadiť do redakcie časopisu komunistov, ktorí ako najjuvedomejší a najaktívnejší redaktori časopis pokrokovovo orientovali. I ked' tento týždenník vychádzal zo začiatku v obmedzenom množstve, plnil veľmi zodpovedné úlohy.

Do prvého čísla Naše vojsko v ZSSR, ktoré vyšlo 28. augusta 1942, prispel aj veliteľ čs. vojenskej jednoty podplukovník L. Svoboda, ktorý okrem iného v svojom článku napísal, že vystúpenie na fronte po boku hrdinskej Červenej armády má byť jedným z najslávnejších a najtrvalejších pút nášho spojenectva so Sovietskym zväzom.

Ideová línia časopisu vytýčená z prejavu Klementa Gottwalda mala rozhodujúci vplyv na jeho zameranie. Stranícke vedenie KSČ v Buzuluku sa špeciálne

zaoberalo týždenníkom Naše vojsko v ZSSR už v čase, keď malo vyjsť prvé číslo. Komunisti sa radili o kádrových otázkach a obsahu časopisu. Na stranických schôdzach sa prerokovávalo, ako sa bude písat do časopisu. Naše vojsko v ZSSR od prvého čísla pripravuje jednotku na boj. Vysvetľuje úlohy praporu, viedie vojakov k príkladnosti, informuje o živote v ZSSR a na fronte, zároveň však vystupuje proti reakčným prejavom londýnskych buržoáznych predstaviteľov.

Zásluhou účinnej práce komunistov prostredníctvom tohto časopisu väčšina vojakov v jednotke súhlasila s líniou KSC a s požiadavkou podplukovníka L. Svobodu, aby jednotka bola čo najskôr zasadnená na sovietsko-nemecký front a ďalej sa rozširovala. Moskovské vedenie KSC za pomocí pokrokových sôl v jednotke, predovšetkým komunistov, presadilo doplnenie jednotky ďalšími dobrovoľníkmi. Tak sa postupne vytvorila 1. čs. samostatná brigáda v ZSSR. Obdobie vzniku brigády zahrnuje väčšiu časť roku 1943 a začiatok roku 1944.

Stranická organizácia KSC mala základné politické úlohy, ktoré vytýčil Klement Gottwald v Buzuluku, ale okruh činnosti komunistov sa rozšíril. Nastali organizačné zmeny, vznikol väčší osvetový aparát s podriadenými orgánmi a riadiacou zložkou. V nových podmienkach bolo treba uskutočňovať zásadu uplatňovanú v Sovietskej armáde, aby politickovýchovné a stranické orgány splývali, lebo to umožňovalo stranícku spoluprácu pri zvolávaní stranických poriad a pod. Tieto zmeny boli veľmi dôležité pre celý vývoj brigády a aj pre tlač. V Novochopersku nadväzovala vojenská tlač na tradície tlače 1. čs. samostatného praporu, ktorú riadili komunisti.

Casopis Naše vojsko v ZSSR, ako v záložnom pluku v Buzuluku, tak aj predovšetkým v Novochopersku, značnou mierou prispel k morálnemu a politickému zomknutiu celej brigády. Zo začiatku to boli správy o živote jednotky, o udalostiach na fronte a vo svete, v ďalších číslach to už boli obsiahle politické komentáre, ktoré vysvetľovali zmysel návštevy československých komunistických poslancov v jednotke.

10. augusta 1943 vyšlo prvé číslo časopisu moskovského vedenia KSC Československé listy. Bol to prvý časopis v ZSSR počas druhej svetovej vojny, ktorý mohol uspokojiť požiadavky politicky vyspelých čitateľov. Časopis zohral veľkú úlohu pri objasňovaní programovej, ideovej a politickej línie moskovského vedenia KSC v našom národnoslobodzovacom hnutí.

Ceskoslovenská vojenská tlač zohrala významnú úlohu aj pri objasňovaní a zjednocovaní národnostnej otázky v jednotke. Tejto otázke venovalo moskovské vedenie KSC značnú pozornosť. Klement Gottwald vo svojom prejave na oslavách 1. mája 1943 v záložnom pluku v Buzuluku pred odchodom do Novochoperska hovoril o medzinárodnej a vojensko-politickej situácii, o úlohe československých občanov v boji proti hitlerovskému Nemecku a o príklade 1. čs. polného praporu v ZSSR. Zdôraznil, že pevné bratstvo Čechov Slovákov a Ukrajincov s národmi ZSSR bolo spečatené spoločne preliatou krvou. Toto bratstvo treba nadáľej upevňovať, lebo len v jednote je sila. Pozornosť zo strany moskovského vedenia KSC sa venovala československo-so-

vetskym vzťahom. V časopise Československé listy zo dňa 10. augusta 1943 sa píše: „Tak ako je Sovietsky zväz dnes mocnou oporou nášho národnoslobodzovacieho boja, tak je jeho priateľstvo v budúcnosti hlavnou oporou našej národnej slobody a štátnej existencie. Proti odvekému pangermánskemu tlaku na východe musí sa slobodné Československo oprieť v budúcnosti v prvom rade o Sovietsky zväz, keď chce mať svoju nezávislosť trvalo zaistenú.“ Ked' uvážime, že komunisti bez ohľadu na zložitý vývoj udalostí v rokoch druhej svetovej vojny uplatňovali vždy zásady úprimných československo-sovietskych vzťahov, pochopíme, že práve oni mali rozhodujúcu zásluhu na podpísaní československo-sovietskej spojeneckej zmluvy.

Po uzavretí zmluvy 12. decembra 1943 v Moskve priniesli nasledujúci deň vojenské noviny brigády na svojich stranách správy o tomto významnom akte. Zdôraznili, že podpísaním tejto spojeneckej zmluvy sa začína nové obdobie v histórii našich národov. Upozornili na to, že vo chvíli, keď naša brigáda stojí nedaleko hraníc republiky, sa podpisom zmluvy napĺňuje dávne želanie nášho ľudu, aby dovršil svoje dielo, ktorým sa usiluje postaviť pevný základ bezpečnosti Československej republiky — pokojný, nerušený a nikým neohrozovaný mierový život.

Vojenská tlač zohrala významnú úlohu aj pri formovaní a vývoji 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Obdobie organizácie a bojov zboru je charakterizované záverečnými víťazstvami Sovietskej armády v druhej svetovej vojne. V súvislosti s tým vyvrcholilo i poslanie československých jednotiek vytvorených v Sovietskom zväze. Od apríla 1944 sa zbor pripravoval na oslobodzovacie boje Československa. V karpatsko-dukelskej operácii nadviazal spojenie s protifašistickým hnutím doma a plnil úlohy národnej a demokratickej revolúcie. Tlač v armádnom zbere burcovala československých vojakov k nenávisti voči fašizmu a zradcom. Približovala bojové tradície našich predchodcov a vychovávala vojakov na boj za ľudové a pokrovové Československo postavené na skutočnej demokracii a vernom spojenectve so Sovietskym zväzom.

Ceskoslovenská vojenská tlač a priateľstvo k ZSSR bolo pre vojakov zdrojom nových myšlienok, ktoré boli potrebné na víťazstvo nad fašistickým nepriateľom v záverečnom období vojny.

V dôsledku postupu Sovietskej armády na západ sa pripravoval v lete 1. čs. armádny zbor v ZSSR na boj za oslobodenie Československa v priestore Pros-kurov — Kamenc Podolsk — Sadagura (Černovice) — Stecova. Vtedy prišiel na návštevu k našim vojakom Klement Gottwald s ďalšími hostmi. Jeho návšteva bola mimoriadne dôležitá, lebo dal stranickej organizácii a zborovým novinám zásadné informácie a pokyny. Tieto pokyny prerokovalo stranické vedenie a začalo ich realizovať. Už 24. júna 1944 vydal osvetový dôstojník zboru kapitán J. Procházka rozkazy, v ktorých sú vytýčené politické úlohy pre najbližšie obdobie.

Vzhľadom na rýchly postup Sovietskej armády na západ posilňovali sa prípravy na ďalšie boje a skorý vstup na územie Československej republiky. Pred zborom stáli dôležité bojové úlohy a aj politické úlohy súvisiace s oslobo-

dzovaním našej vlasti a budovaním nového života na oslobodenom území. K zvyšovaniu národného uvedomenia a bojového ducha bolo treba zvýšiť všeobecný záujem našich vojakov o československé otázky.

Komunisti vychádzali zo smerníc, ktoré im dal K. Gottwald, a uvedomili si, že pre takú veľkú jednotku, akou bol 1. čs. armádny zbor, nestačí jedený denník, ktorý by poskytol uspokojivé informácie československým vojakom o rôznych otázkach. Už pred návštevou K. Gottwalda uvažovali komunisti o vydávaní zborového denníka Za svobodné Československo.

Jeho prvé číslo vyšlo 12. augusta 1944. Redakcia denníka sa utvárala a zbierala skúsenosti v ťažkých bojových podmienkach. Skoro sa prekonali začiatčné ťažkosti, denník sa stal v zbere veľmi populárny, lebo rýchlo reagoval na udalosti a neustále hľadal nové spôsoby novinárskej práce, ktoré by účinnejšie pôsobili na vojakov.

V auguste 1944 teda mala 1. brigáda denník Naše vojsko v ZSSR, 2. brigáda denník Plameň slobody, 3. brigáda vydávala Smer západ a zbor vydával denník Za svobodné Československo.

Po začatí karpatsko-dukelskej operácie boli hned' prvé dva dni bojov neobyčajne ťažké a priniesli našim vojakom drahú zaplatené skúsenosti. Jednotky zboru utrpeli značné straty, medzi padlými boli aj mnohí komunisti — od začiatku karpatsko-dukelskej operácie do 1. decembra 1944 zahynulo 107 komunistov.⁷ Preto bolo treba pozdvihnuť morálku našich vojakov a túto úlohu veľmi zodpovedne plnila zborová tlač, ktorá upevňovala vieri vojakov vo vlastné sily. Noviny zboru zaznamenali množstvo príkladov vynikajúcich samopalníkov, prieskumníkov, delostrelcov, osvetových dôstojníkov a iných. Aj takto podnecovali v našich vojakoch túžbu čo najrýchlejšie osloboodiť okupovanú vlast.

Dôležitou politickou otázkou v zbere bol vzťah československých príslušníkov k Sovietskemu zväzu a k Sovietskej armáde. Výchova k československo-sovietskemu priateľstvu a snaha vyrovnať sa v bojoch Sovietskej armáde mala v období pred Duklou zvlášť veľký význam. V rozhovore s redaktorom časopisu Naše vojsko v ZSSR K. Gottwald povedal:

„Vašou veľkou úlohou bude pomáhať v oslobodenej vlasti vybudovať a upevniť skutočne demokratický štát. Stáť na stráži jeho slobody a samostatnosti, spoločne s Červenou armádou rozbiť votrelcov a vo večnom priateľstve so Sovietskym zväzom viesť našu republiku k šťastnému rozkvetu.“⁸ Vojenská tlač vysvetlovala otázky národných výborov, potrestanie zradcov, hospodárske usporiadanie republiky a úlohy čs. vojenských jednotiek doma. Členovia strany stále zdôrazňovali našim vojakom, že v spoločných bojoch pôjde o to, aby pomohli bratskej Sovietskej armáde osloboodiť republiku od nemeckých votrelcov, aby účinnejšie zasiahli do veľkého oslobodzovacieho zápasu proti utlačovateľom a zradcom.

Pripravovali našich vojakov na ďalšie boje a úlohy pri vytváraní základov

nového života v oslobodenej vlasti. K práci komunistov významne prispela vojenská tlač, ktorá bola pevne v ich rukách. Veľmi účinne sa podieľala na boji o moc v novom štáte, kde sa rozhodovalo o budúcom politickom charaktere Československa. Tlač využívali komunisti ako propagátora a organizátora národnej a demokratickej revolúcie. Táto skutočnosť je o to závažnejšia, že do začiatku januára 1945 na oslobodenom území Slovenska iné noviny a časopisy, okrem tých, ktoré vydával 1. čs. armádny zbor, nevychádzali.

Aby sa mohla stať vojenská tlač aktívnym činiteľom v prebiehajúcej národnej a demokratickej revolúcií, musela pôsobiť na čo najširšie vrstvy čitateľov. Komunisti v zbere si boli vedomí tejto potreby a od 21. decembra 1944 začínajú v Michalovciach (zo začiatku v polných tlačiarňach) vydávať časopis Nová sloboda. Časopis informoval o situácii u nás doma i vo svete, o víťazstvách Sovietskej armády a o budúcom usporiadaní Československa. Propagoval myšlienku národných výborov, poučoval obyvateľov o tom, ako sa majú voliť národné výbory a ako sa má vyvíjať ich činnosť. Poukazoval na to, že je treba potrestať vojnových zločincov a kolaborantov a agitoval pre pozemkovú reformu. Naši vojaci urobili všetko, čo bolo v ich silách, aby prispeli k uvedomelosti našich občanov v čase, keď na Slovensku ešte neboli vytvorené ľudové orgány a nevychádzala žiadna iná tlač.

Časopis Nová sloboda prestal vychádzať, až keď v Košiciach vyšlo prvé číslo Pravdy.

Vojenská tlač mala svoj bojový charakter, ideovú vyhranenosť a tieto faktory sa stali zbraňou komunistov pri politickej výchove vojakov. Bez nich by komunisti nemohli viesť takú intenzívnu propagandu, živo reagovať na denné udalosti a vstupovať vojakom nenávisť voči fašizmu, ako aj vieri v konečné víťazstvo.

Stránická organizácia KSČ v 1. čs. armádnom zbere v ZSSR úspešne splnila úlohy, ktoré jej uložilo vedenie našej strany, vyplývajúce zo všeobecných úloh nášho národnoslobodzovacieho boja za druhej svetovej vojny. Prispela významným spôsobom k tomu, že naše jednotky v ZSSR úspešne bojovali po boku Sovietskej armády na sovietsko-nemeckom fronte a pomohli upevniť nerozborné československo-sovietske priateľstvo. Komunisti v československých jednotkách sa zaslúžili o to, aby sa naše vojsko v Sovietskom zväze stalo významnou zložkou národnoslobodzovacieho boja nášho ľudu, ozbrojenou formáciou našej národnej a demokratickej revolúcie i základom našej ľudovej armády.

⁷ Procháza, J.: c. d., s. 561.

⁸ Naše vojsko v ZSSR, 9. júla 1944.

1. gardový jazdecký zbor v bojoch o Duklu

V histórii bojov o Dukelský priesmyk patrí 1. gardovému jazdeckému zboru významné miesto. Prvýkrát mal veľký jazdecký zväzok uskutočňovať bojovú činnosť v horách. Sovietske velenie to prinutila urobiť naliehavá potreba poskytnúť Slovenskému národnému povstaniu čo najrýchlejšiu a najúčinnejšiu pomoc. Len dva týždne bojovali „jazdci“ na Dukle, ale bolo to štrnásť dní a nocí obrovského morálneho a fyzického vypätia, boli to boje v tej najhoršej bojovej situácii — v obklúčení.

Podľa plánu karpatsko-dukelskej operácie, ktorý bol vypracovaný na štábe 1. ukrajinského frontu a schválený hlavným stanom, 1. gardovému jazdeckému zboru (veliteľ — generálporučík V. K. Baranov, náčelník štábu — plukovník P. P. Popov, náčelník politického oddelenia — plukovník J. D. Miloslavskij) patriala dôležitá úloha. Mal vytvoriť spolu s 25. tankovým zborom pohyblivú skupinu, rozvinúť útok do hĺbky, do 9. septembra dosiahnuť Zborov, na druhý deň Starú Ľubovňu a spojiť sa so slovenskými povstalcami.¹ Následkom známych okolností, ktoré od samého začiatku skomplikovali činnosť sovietskych vojsk útočiacich v smere Dukelského priesmyku, sa tento plán nepodarilo realizovať. Od prvých dní operácie nadobudli boje v tomto priestore zdĺhavý charakter.

Prvé bojové akcie jazdeckého zboru boli pomerne úspešné. 8. septembra o 16. hodine jazdci dvoma prúdmi vyrazili z vyčkávacích priestorov a sústredili sa 8 až 13 km za prvým sledom streleckých zborov. Ráno na druhý deň bol zbor zapojený do bojovej činnosti na úseku širokom 2,5 km medzi 70. gardovou a 183. streleckou divíziou. Veliteľ zboru generálporučík V. K. Baranov rozvinul svoje dve divízie a rozkázal útočiť na nepriateľa, ktorý sa upevnil na okraji lesa na juh od Chorkówky. Prvý útok gvardejcov bol odrazený. Po nasledujúcich útokoch, ktoré podporili aj jednotky 183. streleckej divízie, sa podarilo jazdcom prebitu Kobylanom.

Od prvých bojov bolo jasné, že nepriateľ je odhodlaný brániť zo všetkých sôl a všetkými prostriedkami preňho taký dôležitý úsek frontu. Do priestoru prielomu 38. armády pribúdali ďalšie a ďalšie jednotky. Vzhľadom na zmenu situácie muselo sovietske velenie hľadať spôsob, ako úspešne splniť vytýčenú úlohu — pomôcť bratom Slovákom v boji s hitlerovskými okupantmi.

¹ Proktor, D. M.: *Pries Dukelský průsmyk*. Praha 1962, s. 38.

Bojovými akciami 183. a 70. gardovej streleckej divízie a jednotiek 1. čs. armádneho zboru v ZSSR sa za podpory tankov 25. tankového zboru podarilo 11. septembra prelomit' nepriateľskú obranu medzi obcami Lysa Góra a Glogjisce v šírke asi dvoch kilometrov. V priestore medzi týmito obcami vznikla v bojovej zostave nepriateľa medzera. Bránili ju iba skupinky nepriateľských samopalníkov, ale hitlerovci tento dvojkilometrový úsek z obidvoch strán silne ostreľovali delostrelectvom.

Vzhľadom na komplikovanú situáciu 38. armády na úseku bojovej činnosti na Dukelskom priesmyku sa na jej štábe stále nachádzal veliteľ 1. ukrajinského frontu maršal I. S. Konev. Práve on sa rozhodol využiť spomínanú medzera v nepriateľskej obrane a nasadiť do nej 1. gardový jazdecký zbor, aby pokračoval v útoku.

Treba povedať, že jednotlivé jednotky jazdeckého zboru sa už predtým dostali do tylu nepriateľa. 11. septembra, ako spomína bývalý náčelník štábu 2. práporu 1. čs. brigády O. Kvapil, ho velenie susedného sovietskoho 227. streleckého pluku požiadalo neostreľovať delostrelectvom Teodorówku, kde sa v pivniciach nachádzali ranení jazdci. V noci sa československí vojaci zmocnili tejto obce a skutočne tam našli príslušníkov 1. gardového jazdeckého zboru, ktorých po ošetrení prepravili do tyla.² Rozhodnutie veliteľa frontu o vniknutí do nepriateľského tyla bolo pre hitlerovcov odvážnym a neočakávaným tahom.

Podľa pokynov I. S. Koneva nariadiol veliteľ 38. armády generálplukovník K. S. Moskalenko jazdeckému zboru útočiť smerom na Zborov a na sklonku dňa 12. septembra obsadiť priestor Krempna a Polany. Tesne za jazdeckým zborom mala do prelomu preniknúť 70. gardová strelecká divízia generálmajora I. A. Guseva, ktorá mala zaísťovať zboru komunikácie a spojenie s 38. armádou.

Činnosti jazdcov v tyle nepriateľa sa prikladal veľký význam, hoci velenie vedelo, s akými ťažkostami sa zbor stretne. Predsa sa však všetko predvídať nedalo. „Žiaľ,“ po rokoch napísal maršal K. S. Moskalenko, „nebral som do úvahy všetky podmienky, počas ktorých mal jazdecký zbor bojovať.“³ Už viackrát v priebehu vojny zbor úspešne bojoval v tyle nepriateľa. Predpokladalo sa, že aj tentokrát splní stanovenú úlohu.

Pred nasadením zboru do prelomu prišiel k jazdcom maršal I. S. Konev, aby úlohu osobne vysvetlil veliteľovi zboru. Vtedy povedal: „Pri príeniku do tyla sa stretnete s plnou podporou zo strany obyvateľstva, partizánskych oddielov a samotných povstalcov. Konajte smelšie. Vás, súdruh Baranov, ked' vyrazíte do operačného priestoru a spojíte sa so slovenskými partizánmi a povstalcami, menujem veliteľom celého rajóna povstania. Poskytnite povstaleckým oddielom pomoc v organizovanom boji proti fašistickým okupantom.“⁴

Dalej veliteľ frontu podčiarkol internacionálny charakter bojovej činnosti jazdeckého zboru v tyle nepriateľa:

² Kvapil, O.: *Z víťaznej cesty*. Bratislava 1971, s. 32, 34.

³ Moskalenko, K. S.: *Na jihozápadním směru 1943—1945*. Praha 1976, s. 421.

⁴ Konev, I. S.: *Zapiski komandujuščego frontom 1943—1945*. Moskva 1972, s. 320.

„Ukážte, že sovietski vojaci sú naplnení hlbokým pocitom priateľstva k slovenskému národu a jeho hrdinské činy podporujú všetkými silami, ktoré má sovietske velenie v smere Karpaty — Dukla — Brašov. Pri stretnutí s povstalcami a partizánmi hláste sa smelo ako veliteľ sovietskych vojsk, ktoré vyvívajú činnosť na území Slovenska.“⁵

Nasadenie 1. gardového jazdeckého zboru do prelomu sa začalo v noci na 12. septembra a pokračovalo ešte v noci na 13. septembra. Postupoval dvoma sledmi. V prvom sledge boli 1. a 2. gardové jazdecké divízie, ktoré šli na koňoch, v druhom 7. gardová divízia, ktorá bola prinútená z koní zosadnúť.⁶

Jazdci postupovali najprv cez otvorenú planinu okolo obce Lysa Góra, potom dvojkilometrovým koridorom, kde boli z obidvoch strán silne ostreľovaní nepriateľom. Vzdialenosť v tiažko prístupnom horskom teréne sa akoby zväčšila, kym sa dostali na cestu. Postupovali pomaly a mali veľké straty.

Maršal Sovietskeho zväzu A. A. Grečko takto hodnotí začiatok priesahu 1. gardového jazdeckého zboru: „... nasadenie zboru do priesahu nebolo dostatočne zaistené. Zbor útočil dvojkilometrovým koridorom, ktorý bol z oboch strán pod paľbou. Celovojskové zväzky dostatočne nekryli boky priesahu. Ani delostrelecká podpora nebola dostačujúca. Nasadenie zboru do priesahu zaistilo najviac 130 diel. Nepriateľské batérie boli zaistené veľmi nepresne, takže ich paľba nebola v čas umľčaná. V tomto kritickom období operácie mohli zohrať významnú úlohu hromadné údery našich leteckých útvarov na úseku priesahu. Letectvo však operovalo 12. septembra na širokom fronte, takže jazdeckému zboru sa neposkytla podstatná pomoc.“⁷

Tí delostrelci, ktorí podporovali jazdcov počas ich preniknutia do nepriateľského tyla, bojovali statočne. Zvlášť sa vyznamenala batéria kapitána I. A. Unčíkova zo 49. osobitného oddielu. Obsluha kanónov podporovala postup jazdeckých jednotiek a zároveň niekoľkokrát odrazila nepriateľské protiútoky. Keď sa pešia rota nepriateľa dostala do palebných postavení batérie, odvážni delostrelci použili strelecké ručné zbrane. V urputnom boji časť hitlerovcov zlikvidovali a zvyšok ustúpil.⁸

Po vniknutí jazdcov do nepriateľského tyla sa ich postup značne urýchli. Už v noci na 12. septembra dobyli predsunuté útvary 1. gardového jazdeckého zboru (6. a 5. gardový jazdecký pluk) prekvapujúcim útokom osady Kąty a Ciechania.⁹ Šabľová eskadróna 7. gardovej jazdeckej divízie pod velením gardového nadporučíka A. I. Bojčenka v ten istý deň ako prvá vošla do Myscovej a zabezpečila postup iných jednotiek v smere Polany.

Už od samého začiatku svojej činnosti v nepriateľskom tyle pocítil jazdecký zbor nedostatok delostrelectva. Jeho presun nedovolil terén a priesah bol neustále

⁵ Tamtiež.

⁶ Nemčinskij, A. B.: *Ostorožno, miny*. Moskva 1973, s. 185.

⁷ Grečko, A. A.: *Cez Karpaty*. Bratislava 1973, s. 216.

⁸ Vredov, I. J. a kol.: *V srazeniach za победу. Bojevoj put' 38. armii v gody Velikoj otečestvennoj vojny 1941—1945*. Moskva 1974, s. 433.

⁹ Proektor, D. M.: c. d., s. 100

ostreľovaný nepriateľom. Takmer celé svoje delostrelectvo, všetky tanky, samohybne delá a trén musel zbor nechať v mieste na sever od cesty Zmigród Nowy — Dukla. Zo 17 divíznych kanónov 76 mm sa podarilo zobrať iba 6, z 26 kanónov kalibru 57 mm — 14, z 32 protitankových kanónov kalibru 45 mm — 12, z 27 minometov kalibru 120 mm — iba 2. Zbor však nemal húfnice kalibru 122 mm. Tri z nich, ktoré boli použité pri priesahu, museli zakopať do zeme, pretože sa nedali použiť kvôli nedostatku streliva.¹⁰

Podarilo sa previesť iba menšie množstvo streliva — na celý zbor len 300 nábojov do 75 mm plukových kanónov, 420 min do 82 mm minometov, 84 min do 120 mm minometov a iba 400 ručných granátov.¹¹ To by nastačilo ani na niekoľko hodín tuhého boja.

V noci z 13. na 14. septembra prešla cez úzke hrdlo priesahu za jazdeckými útvarmi ďalšia časť delostrelectva. V noci za veľkého nebezpečenstva prechádzali delostrelci koridorom prestreľovaným z oboch strán, odrážajúc útoky prenikajúcich nepriateľských samopalníkov. Nepresúvali sa po ceste, ale priamo terénom.

12. septembra prekonal jazdecký zbor 18 km a priblížil sa tesne k hraniciam Československa. Divízie postupovali v dvoch smeroch. 1. gardová jazdecká divízia gardového plukovníka P. S. Vašurina, ktorá útočila pozdĺž cesty na Zborov, o 10. hodine prekročila československú-poľskú hranicu. 7. gardová jazdecká divízia gardového plukovníka I. S. Borščova, ktorá útočila smerom na Polany a postupovala v tiažkom horskom teréne, po namáhavom pochode takisto prekročila hranicu. O tejto udalosti sa v denníku 1. gardového jazdeckého zboru píše: „I. jazdecká divízia dosiahla hlavnými silami čiary Ciechania, Grab (stred): jednou posilnenou eskadrónou o 10.00 hod. 13. septembra prekročila hranice Československa v priestore kóty 650; časť sil bráni osadu Krempna.

2. jazdecká divízia postupovala po trase Myscowa, Krempna, Zydowskie, priestor lesov u Zydowskie a zvádzala boje s nepriateľom na výšinách na sever od Ciechan.

7. gardová jazdecká divízia postupovala po trase Gloszce, kóta 650, Ostrzyzne, Polany, Guta Polanska. Okolo 10. hod. 13. septembra 27. a 26. jazdeckým plukom dosiahla hranicu Československa v priestore na juh od Baranie (1 km od lesa s označením 162). Potom prešla k obrane na čiare: 27. jazdecký pluk na severných svahoch kóty 662, 26. jazdecký pluk na južných svahoch kóty 662. 21. jazdecký pluk je v druhom sledge.“¹²

Medzi prvými vyšla na hranicu Slovenska šabľová eskadróna 27. gardového jazdeckého pluku pod velením gardového nadporučíka I. P. Karelina.¹³

Odtedy však vývoj udalostí nadobúdal na dramaticnosti. Nepriateľské velenie vyslalo proti zboru svoje horské útvary. Jeho 357. pešia divízia, ktorá postu-

¹⁰ Moskalenko, K. S.: c. d., s. 427.

¹¹ Proektor, D. M.: c. d., s. 100.

¹² Archív Ministerstva obrany ZSSR, f. 1. gv. kav. korpus, op. 67 396.

¹³ Vredov, I. J.: c. d., s. 434.

povala z juhu, bola činnosťou jazdeckého zboru prinútená prejsť do obrany na čiare Grab — Oženna — Ciechania — juh Baranie. Súčasne jednotky 101. divízie horskej pechoty obišli pravé krídlo jazdeckého zboru, postúpili do priestoru Kąty a po jej obsadení bezprostredne ohrozili komunikácie zboru. Práve v tomto momente mali zväzky 38. armády bojať v priestore prielomu Lysa Góra — Glojšce. Tento úsek mal rozšíriť 25. tankový zbor, ktorý ešte 12. septembra začal útok cez Lysu Góru smerom na Zmigród Nowy. V tomto čase sa tam však už sústredila 1. tanková divízia nepriateľa. Začali sa urputné boje, ktoré vyvrcholili 14. septembra. Toho dňa na mieste, kde do prielomu prenikol jazdecký zbor, zorganizovali hitlerovci obojstranný úder: jednotkami 1. tankovej divízie zo strany Zmigród Nowy a jednotkami 8. tankovej divízie zo strany Iwly. Nepriateľovi sa podarilo potlačiť málopočetný (mal iba 27 tankov) 25. tankový zbor a 121. streleckú divíziu, ktorú sem premiestnili v poslednej chvíli z priestoru Krosna, oslobodeného zväzkami 38. armády. V noci na 15. septembra sa tak nepriateľovi podarilo uzavrieť medzeru, ktorá sa vytvorila v jeho obrane, a odrezat komunikácie, ktoré spájali gardových jazdcov s hlavnými silami 38. armády. Zbor sa dostal do obklúčenia.

Už večer 13. septembra zbor spotreboval posledné zásoby streliva. Ďalší prísun streliva a vojenského materiálu vzdušnou cestou bol neuskutočiteľný vzhľadom na nedostatok pristávacích plôch, zložitosť terénu a nepriaznivé počasie. Pre dopravu munície od tylových útvarov zboru boli v každom jazdeckom pluku organizované tzv. „karavány“ — skupiny jazdcov s koňmi. Boli vyberaní energickí a skúsení velitelia. Tieto skupiny obchádzali skrytými horskými chodníkmi nepriateľské jednotky a dodávali svojim útvarom aspoň malé množstvo munície.¹⁴

Zbor zvlášť silne pocítoval prekážky horského terénu. Hoci straty na ľuďoch boli pomerne malé, stratil veľa koní, nezvyknutých na horský terén. Uhynulo až 37 % jazdeckých, a hľavne ťažkých „delostreleckých“ koní, čím sa jazdecký zbor dostal do veľmi zlej situácie.¹⁵

Tažkosti boli aj so zásobovaním potravinami. Mäso z koní zabitych v boji alebo od výbuchov granátov vojaci varili a ihned zjedli.

V dňoch 14. a 15. septembra všetky tri jazdecké divízie boli málo aktívne, na čo ich upozornil veliteľ frontu, ktorý od nich zároveň žiadal rozhodnú a manévrovaciu činnosť.¹⁶ Zvláštne oddiely mohli stále „znepokojovali“ nepriateľa preniknutím do jeho tyla, čo sa už nerobilo. 15. septembra vydal veliteľovi zboru rozkaz maršál I. S. Konev rádiom, aby hľavne sily zboru nanesli úder smerom na Tylawu oproti 4. gardovému tankovému zboru, ktorého úlohou bolo útočiť na Tylawu z východu.

Tento úder tankistov nemal zo začiatku úspech, a preto od rána 16. septembra

¹⁴ Proktor, D. M.: c. d., s. 128.

¹⁵ Moskalenko, K. S.: c. d., s. 427, 428.

¹⁶ Proktor, D. M.: c. d., s. 129, 130.

jazdci zaujali kruhovú obranu v priestore Krempna, Rostajne — sever od Ciechanie. Bez pomoci zvonku a bez vlastného delostrelectva sa samostatne prebiť nemohli.

Celková dĺžka obrannej línie zboru bola 36 km. Priestor, ktorý bránil, mal priemer 8 až 10 km. Súčasne jazdci odrážali tankmi útoky viac ako štyroch plukov pechoty nepriateľa.

Činnosť 1. gardového jazdeckého zboru od samého začiatku pozorne sledovali v generálnom štábě Sovietskej armády. Dôležitosť úlohy a vzniknuté veľké ťažkosti počas jej splnenia znepokojovali najvyššie velenie. Bývalý náčelník operačnej správy generálneho štábu S. M. Štemenko spomína: „*Boj 1. gardového jazdeckého zboru v nepriateľskom tyle ma veľmi znepokojoval. Mnohých príslušníkov zboru som osobne poznal a dobre som vedel, čo znamená pre jazdecovo bojať v obklúčení v horách. V týchto ťažkých podmienkach sa bojovalo vo dne v noci a miestami nastal boj muža proti mužovi.*“¹⁷

Od 16. septembra zabezpečil generálny štáb zásobovanie zboru vzdušnou cestou. Po nociach zhadovali z lietadiel v špeciálnych obaloch padákmi náklad, na ktorý jazdci čakali — municiu, potraviny, lieky. V noci 16. septembra startovali lietadlá 72-krát, ďalšiu noc startovali 147-krát a dopravili 17,6 ton nákladu, v noci 18. septembra dopravili 16,1 tony munície a liekov. Spolu leteckvo dopravilo pre zbor 2967 delostreleckých granátov, 2205 min, 1100 ručných granátov, 107 280 nábojov do pušiek, 109 protitankových min, potraviny a lieky.¹⁸

Do rána 19. septembra tankisti 4. gardového a 31. tankového zboru zlomili odpor nepriateľa v priestore Seniawy a začali postupovať v smere mesto Dukla. V ten istý deň nariadił veliteľ frontu I. S. Konev veliteľovi 1. gardového jazdeckého zboru V. K. Baranovovi, aby hľavnými silami zboru zaútočil v smere na Tylawu a dosiahol obec do rána 20. septembra.

Bolo rozhodnuté prekvapujúco zaútočiť v noci piatimi divíziami bez delostreleckej prípravy, pre ktorú bolo veľmi málo nábojov. Po zotmení sa zbor preskupil a o 23. hodine 7. gardová jazdecká divízia zaútočila na Polany, dôležitý bod v hitlerovskej obrane, a Nemcov odtiaľ vyhnala. S veľkými ťažkostami postupovali gardovi jazdci ďalej smerom na Wilsznie. Najviac sa to týkalo delostrelcov, ktorí si cestu pre kanóny doslova vysekávali v lese.

Do rána 20. septembra sústredili Nemci v priestore Wilsznie zhruba dva pluky pechoty, 10 tankov a 7 útočných diel.¹⁹ Jazdci nárazili na palebné postavenie hitlerovcov, ale kanóny rýchlo zaujali palebné postavenie a jazdci chránení ich palbou vyrazili do útoku. Rozpútal sa tvrdý boj, ktorý trval vyše dvoch hodín. Nepriateľ bol prinútený opustiť Wilsznie.

V popoludňajších hodinách dostali Nemci posilu (prápor s 5 tankmi) a zdržali postup jazdcov. Hitlerovci stále prechádzali do protiútokov, počas ktorých

¹⁷ Štemenko, S. M.: *Pracoval som v generálnom štábe*. Bratislava 1975, s. 331.

¹⁸ Proktor, D. M.: c. d., s. 130.

¹⁹ Tamtiež, s. 131.

sa znova vyznamenali delostrelci. Rozmiestňovali kanóny na otvorených pozíciah a pod pal'bou vyčkávali nepriateľa, kým sa priblížil na vzdialenosť 100 metrov. Až vtedy ho zblízka zničili. Podvečer zostalo na každý kanón iba 3-5 granátov. Posledné boli vypálené na tanky. V tomto boji nepriateľ stratil asi 600 mužov — padlí a ranení, 5 tankov, 8 áut, 8 ľahkých a 17 ľahkých guľometov.²⁰

V ten istý deň 20. septembra oslobodili sovietski a československí tankisti spoločným úderom zo západu a východu mesto Dukla. Nemci panicky ustupovali po dukelskej ceste, bola plná nepriateľských áut a trénov. Preto sa maršal I. S. Konev rozhodol zmeniť predchádzajúcu úlohu zboru. Nová úloha ukladala generálporučíkovi V. K. Baranovovi so svojimi divíziami ovládnúť dukelskú cestu na úseku Nižný Komárnik—Krajná Poľana—Ladomirová a zničiť ustupujúceho nepriateľa. Tam mali naviazať súčinnosť s ľavokrídlovými jednotkami 38. armády a 1. gardovej armády. Jednotky 1. gardového jazdeckého zboru 21. septembra zmenili podľa rozkazu smer svojho postupu na juh a po druhýkrát prekročili československú hranicu. Stalo sa to práve v ten istý čas, keď asi 30 km na východ odšiel vojská 1. gardovej armády prekročili hranicu a oslobodili prvú československú obec Kalinov.

1. gardová jazdecká divízia 21. septembra obsadila obce Vyšná a Nižná Pisaná. 2. gardová jazdecká divízia v ten istý deň útokom obsadila Šarbov a Krajnú Porúbku. Nad ránom nasledujúceho dňa 4. eskadróna 26. gardového pluku zaútočila na hitlerovskú posádku v Krajnej Bystrej a asi o pol deviatej dobyla obec. Sovietski jazdci ukoristili zbrane, 12 vozov s muníciou, telefónne stanice a 36 debien s delostreleckými granátmi.²¹ Potom umiestnili na výšine kanón a minomet a začali s pal'bou na hitlerovské kolóny postupujúce po dukelskej ceste. Sovietski vojaci boli asi pol kilometra od hlavnej komunikácie spájajúcej nepriateľské vojská, brániace ešte Dukelský priesmyk, so svojím zázemím. Bolo to medzi obcami Krajná Poľana a Hunkovce.²²

Za dva dni jazdci v ľahkých podmienkach postúpili o 16-18 km. Za sebou rozmiestňovali míny zo svojich skromných zásob a aj ukoristené míny. Zvlášť sa vyznamenali príslušníci mínového praporu 42. osobitnej motorizovanej inžinierskej brigády, ktorý bojoval v zostave zboru.

Príslušníci zboru ničili linky drôtového spojenia, telegrafné stĺpy a pod. Obyvatelia pohraničných slovenských obcí, do ktorých nečakane prišli sovietski vojaci, boli ich príchodom veľmi prekvapení. Línia frontu bola od nich vzdialenosť asi 15-20 km. Sovietski vojaci boli vyčerpaní od únavy a trpeli hladom. Už niekoľko dní jedli iba lesné plodiny. Obyvatelia im zo všetkých strán znášali potraviny.²³ Peter Duleba z Krajnej Porúbky spomína: „21. septembra 1944 sme spozorovali, že nejakí vojaci útočia od obce Šarbov cez údolie k našej obci. Vybehli sme z domu a videli, ako sa približujú sovietske jednotky. Vysvetlili

²⁰ Tamtiež.

²¹ Tamtiež, s. 132.

²² Blažek, K. a kol.: *Osvobození Československa Rudou armádou 1944—1945*. Praha 1965, s. 134.

²³ VHA—VD Bardejov 6.

nám, že je to „korpus“, ktorý prelomil front a pokúša sa spojiť so slovenskými jednotkami, aby potom zaútočili na Nemcov z tyla.“²⁴

Spolu s jazdcami sa na územie Slovenska dostalo aj niekoľko príslušníkov 1. čs. armádneho zboru. Jeden z nich to, čo uvidel, opísal takto: „Dedina bola ako cintorín, ani živej duše. Domy boli prázdne, zostali v nich len rozbité lavice, rozbité hrnce, vedrá. Ale len čo sa miestni obyvatelia dozvedeli o tom, že prišli vojaci s červenými hviezdami na čiapkach, vracači sa z okolitých hôr do obce. Prvým v jednej skupine bol starec, ktorý niesol chlieb a sol. Chcel hovoriť, ale hlas mu vypovedal službu. Len s veľkou námahou vyslovil: Ako dlho sme na vás čakali... Hned sa rozpútala beseda. Dedinčania akoby chceli vyliat všetku horkosť, ktorá sa nahromadila za tieto roky: Olúpili nás, ale našu dušu nemohli ulúpíť... Keď sa dozvedeli, že jazdci majú ranených, doniesli, čo mohli — poslednú sliepku, posledný liter mlieka. Jeden gazda zarezal teľa, len aby mali ranení dobrú stravu. Nemci číhali na hraniciach. Mysleli, že sa nám nepodari vrátiť sa cez ich hliadky a guľometné hniezda, mysleli, že neunesieme ranených, ktorých sme vozili v prikrývkach priviazaných ku koňom. Z jednej dediny k nám pri lúčení pribehla žena. V ruke držala perinu: Ja sa oboídem bez nej, nech ju má vojak, ktorý prelial svoju krv za nás.“²⁵

Dosiaľ starší obyvatelia v obciach pod Duklou spomínajú na červených kozákov, ktorí sa u nich nečakane objavili.

Nepriateľovi hrozilo, že sovietske jazdecké útvary prerežú dukelskú cestu — hlavnú tepnu, ktorá ho spájala so zázemím. Preto sem hitlerovci rýchlo stiahli z okolitých priestorov početné vojská s delostrelectvom a tankmi, čo značne obmedzovalo pohyb jazdcov zboru. Mali len malý počet delostreleckých granátov, a to im znemožňovalo čeliť nepriateľským tankom. Velenie sa snažilo dopraviť streliivo, využívali na to plochu v okolí Medvedzieho. Zásielky boli však zhodené nepresne a všetky sa dostali do rúk nepriateľa.²⁶

V dôsledku nepretržitých bojov boli jazdci už úplne vyčerpaní. Velenie 38. armády nariadilo preto zboru znova zmeniť smer postupu. 23. septembra o 16. hodine sa sovietski tankisti a pechota za podpory letectva zmocnili Tylawy. Preto sa jazdeckému zboru nariadilo, aby postupoval cez Šarbov na Tylawu a spojil sa s hlavnými silami 38. armády.

24. a 25. septembra jazdecký zbor za urputných bojov postupoval na sever. Musel odolávať zúrivému odporu hitlerovcom, ktorí sa stále nevzdávali myšlienky zlikvidovať červenoarmejcov. Cez front sa prebíjali aj tankisti 4. gardového tankového zboru. Ráno 24. septembra jeho 14. gardová tanková brigáda oslobodila Smereczne a tu naviazala kontakt s jazdcami a zabezpečila delostrelecké zaistenie východu z obklúčenia. Tanky obsadili výhodné palebné pozície a pal'bou z miesta sa zaslúžili o úspešné spojenie jazdeckých jednotiek so svojimi vojskami. Veľkú pomoc jazdeckému zboru pritom poskytla aj 241. strelecká divízia.

²⁴ Dvadsaťa jar. Košice 1965, s. 152.

²⁵ Za svobodné Československo 1. októbra 1944.

²⁶ Blažek, K.: c. d., s. 135.

Časť jazdcov sa prebila k Tylawe na iných úsekoch — v priestore Barwinka a na severovýchod od Šarbova, kde s nimi tak isto spolupracovali tankové a strelecké jednotky 38. armády. 26. septembra sa zbor úplne prebil z obklúčenia a bol odvelený do zálohy frontu.

Skončil sa dvojtýždňový boj jazdcov v nepriateľskom tyle. Príslušníci zboru si počíname odvážne. Obklúčení zo všetkých strán húževnaté bojovali s nepriateľom a spôsobili mu značné straty.

Viackrát sa hitlerovské velenie prostredníctvom ampliónov a letákov obracalo na nich s výzvou, aby sa vzdali, pretože velenie na nich údajne zabudlo, ich osud je vraj úplne v nemeckých rukách a odpór by bol zbytočný.²⁷ Ale jazdci vedeli, že ešte nie sú stratení. Pevne verili, že im pomôžu a nenechajú ich napospas nepriateľovi. Toto vedomie im dodávalo silu a odvahu. Viacerí vojaci zboru dosťali po boji vysoké vyznamenania. Boli to vojaci 1. gardovej stíhacej eskadróny protitankového oddielu podplukovníka A. K. Agoroňana, eskadróny osobitného výzvedného oddielu nadporučíka V. I. Koveroviča a ďalších jednotiek zboru.²⁸

Za mimoriadne hrdinstvo preukázané v dukelských bojoch udelili veliteľovi jazdeckej eskadróny nadporučíkovi S. D. Karickému a veliteľovi družstva podporučíkovi I. V. Babinovi titul Hrdina Sovietskeho zväzu in memoriam. S. D. Karickoj padol hrdinskou smrťou v boji pri obci Polany, I. V. Babin v boji pri obci Käty. Jeho busta je umiestnená v Aleji hrdinov na Dukle.

Pri hodnotení činnosti 1. gardového jazdeckého zboru v tyle nepriateľa však nemožno nebrať do úvahy mienku veliteľa 38. armády K. S. Moskalenka a veliteľa 1. ukrajinského frontu I. S. Koneva. Obidvaja nie veľmi vysoko zhodnotili celkovú činnosť zboru.²⁹ Napriek tomu bojová činnosť zboru zohrala významnú úlohu v priebehu bojov o Dukelský priesmyk. Aj keď jazdecký zbor nedosiahol celkom očakávaný cieľ, predsa išlo o významnú udalosť v oslobodení Československa Sovietskou armádou. Bolo to prvé preniknutie pozemných jednotiek vojsk Sovietskej armády za druhej svetovej vojny na územie Československa. Činnosť jazdcov v tyle nepriateľa pomáhala boju slovenských povstalcov, pretože zbor na seba viazal značné sily nepriateľa. Bola to značná morálna podpora pre povstalcov, predovšetkým na východnom Slovensku.

Ďalšia úspešná bojová činnosť príslušníkov 1. gardového jazdeckého zboru ukázala, že vyšli z dukelských bojov silnejší a bohatší o cenné bojové skúsenosti, ktoré im pomáhali bojovať a víťaziť.

Obsah

Úvod	5
I. časť	
Juraj Pivoluska	
2. československá samostatná paradesantná brigáda	8
František Novek	
Do boja na pomoc SNP	18
Martin Gavalér	
Spomienky na boje o Besko	26
Pavol Graus	
Prelet do SNP	30
Jozef Kováčik	
Boje o Duklu	33
Michal Sabadoš	
Legendárny veliteľ	36
Kapitoly z dejín frontovej fotografie	40
Päťdesiat dní na Ondave	44
Alexander Šimon	
Vítazná bitka Sovietskej armády na Dargove	62
František Vrbecký	
Videli tvár smrti	68
Jiří Pavlič	
Posledný tank	77
Môj prvý bojový veliteľ tankovej roty	88
Tomáš Koválik	
Dlhá bojová cesta	93

²⁷ Nemčinskij, A. B.: c. d., s. 189 — 196.

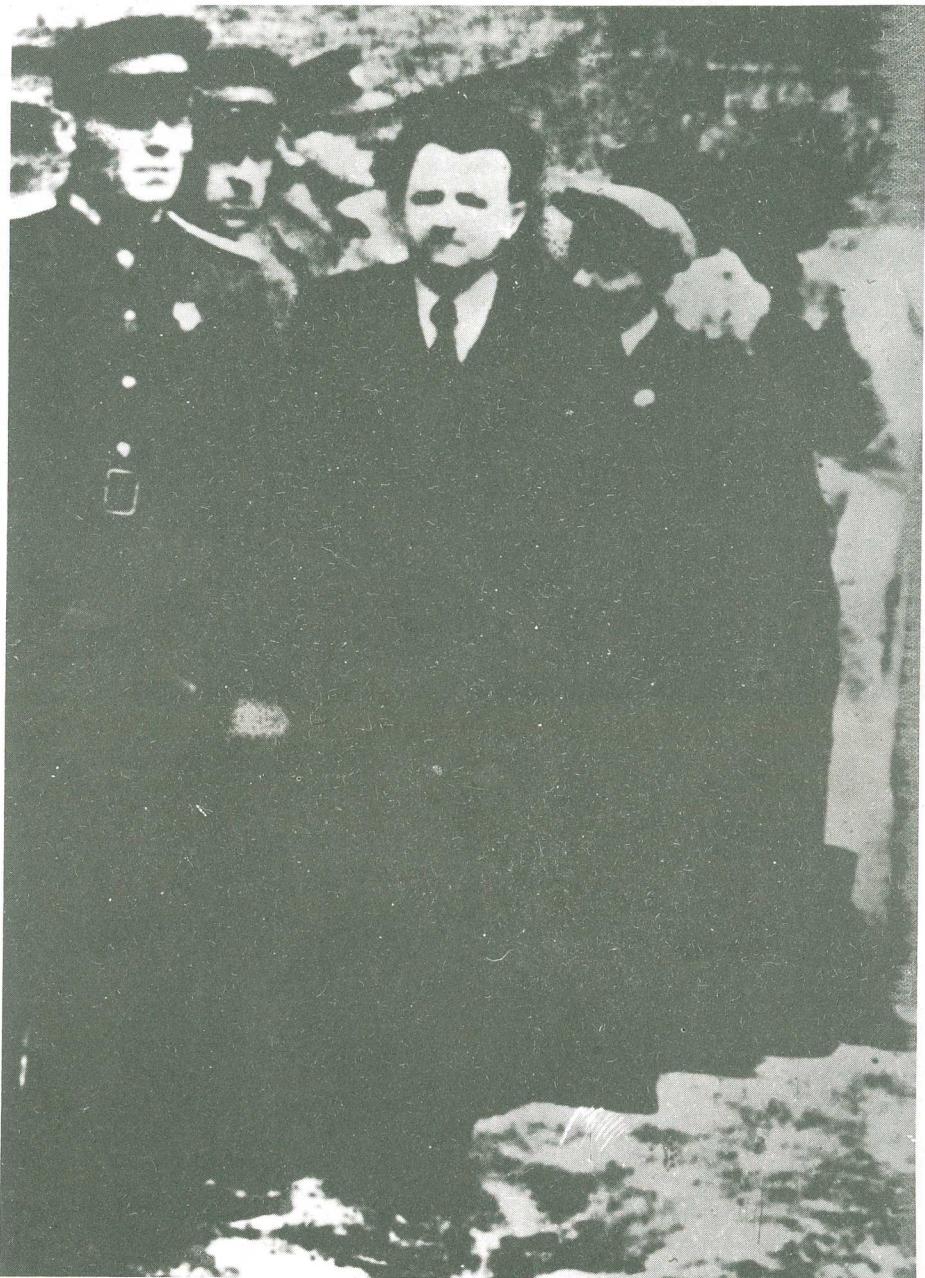
²⁸ Vyredov, I. J.: c. d., s. 448.

²⁹ Konev, I. S.: c. d., s. 322; Moskalenko, K. S.: c. d. s. 428.

II. časť

Ivan Mindoš	
Východné Karpaty — brána k slobode Československa	100
Tri príbehy z „Údolia smrti“	117
Jozef Rodák	
Význam úlohy komunistov v 1. československom armádnom zbore na území Sovietskeho zväzu a v období dukelských bojov .	120
Igor Slepčov	
1. gardový jazdecký zbor v bojoch o Duklu	132
Obrazová príloha	143

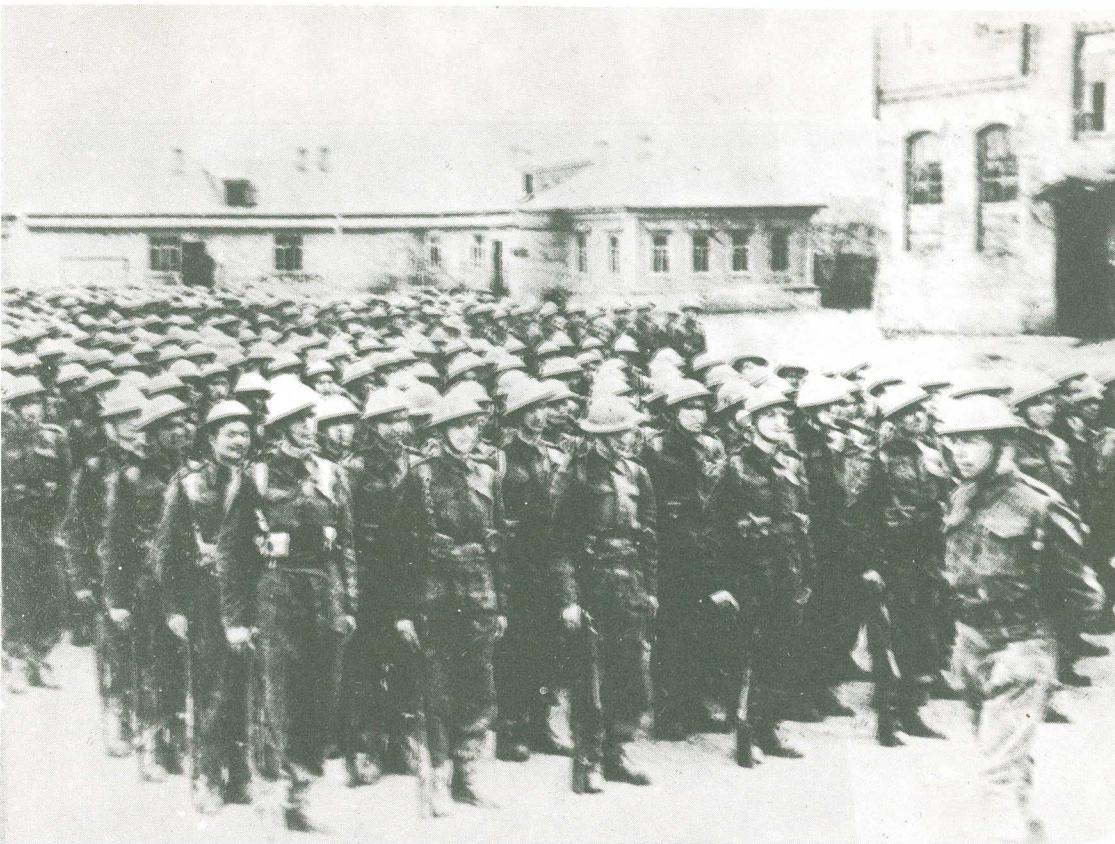
OBRAZOVÁ PRÍLOHA

I Klement Gottwald v Buzuluku

2 Čs. vojaci na prednáške v Buzuluku

3 Prvomájové oslavы v Buzuluku ►

4 Kapitán J. Procházka pri príhovore k vojakom 1. čs. armádneho zboru v Buzuluku ►

5 F. Engel (vľavo) a J. Procházka v Lucku roku 1944

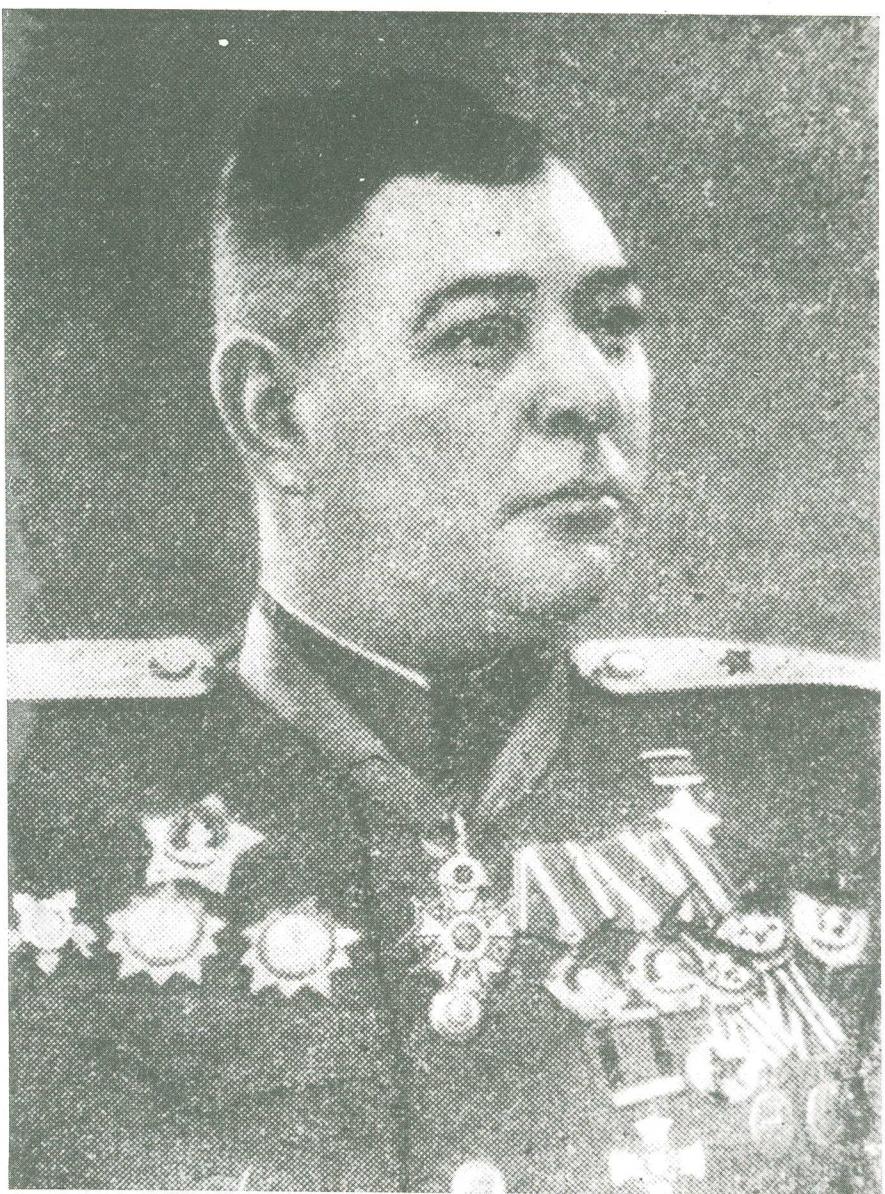
6 Porada osvetových dôstojníkov

7 Veliteľ 70. gardovej streleckej divízie generálmajor I. A. Gusev

8 Veliteľ 31. tankového zboru generálmajor V. K. Grigorjev

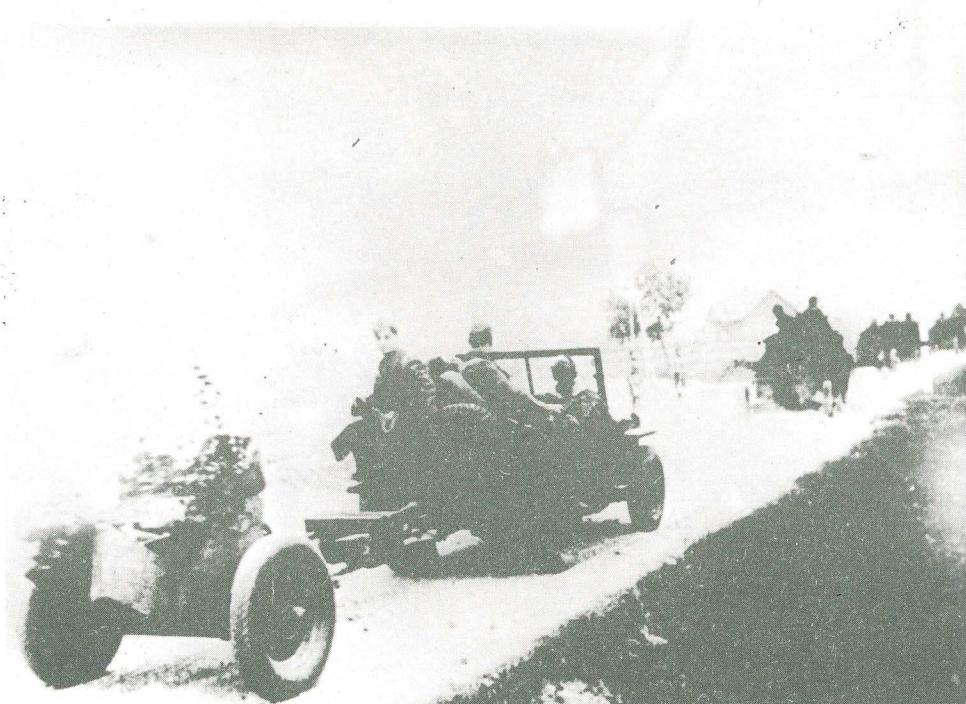
9 Velitel' 1. gardového jazdeckého zboru generálporučík K. S. Baranov

10 Velitel' 4. gardového tankového zboru generálporučík P. P. Polubojov

11—14 Poľsko — presun vojakov 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády

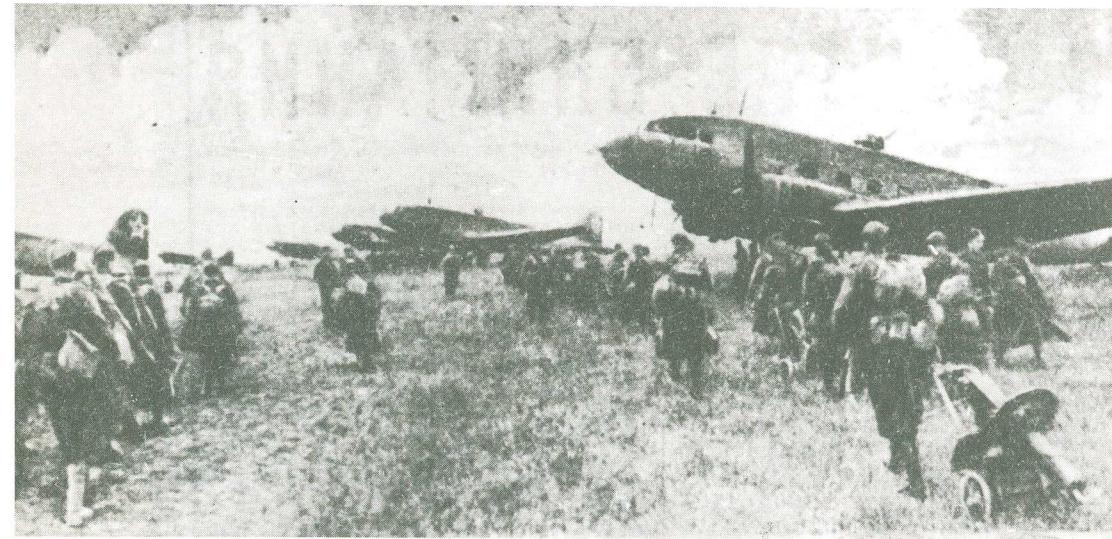
15 2. čs. samostatná paradesantná brigáda pri čs.-pol'skej hranici

16 Rota tlažkých guľometčíkov na poľnom letisku pri Krosne

17 Rota tlažkých guľometčíkov pri preprave munície

18—19 2. čs. samostatná paradesantná brigáda pred odletom na pomoc SNP

20 Armádny generál L. Svoboda po bojoch pri Sokolove

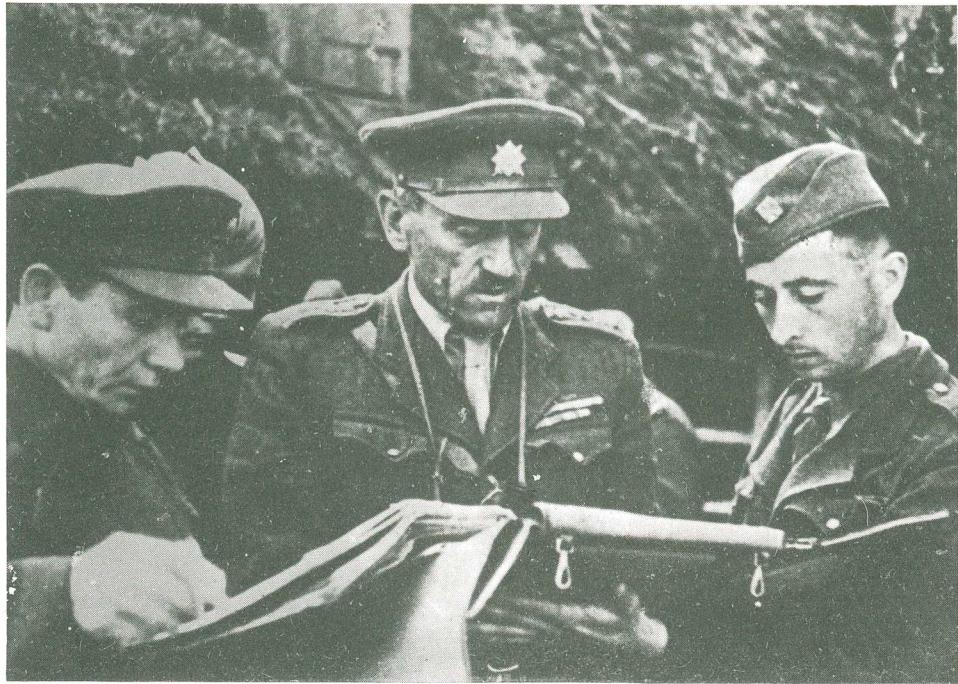

21 J. Procházka a L. Svoboda

22—23 1. gardový jazdecký zbor pri presune v Karpatoch ▶

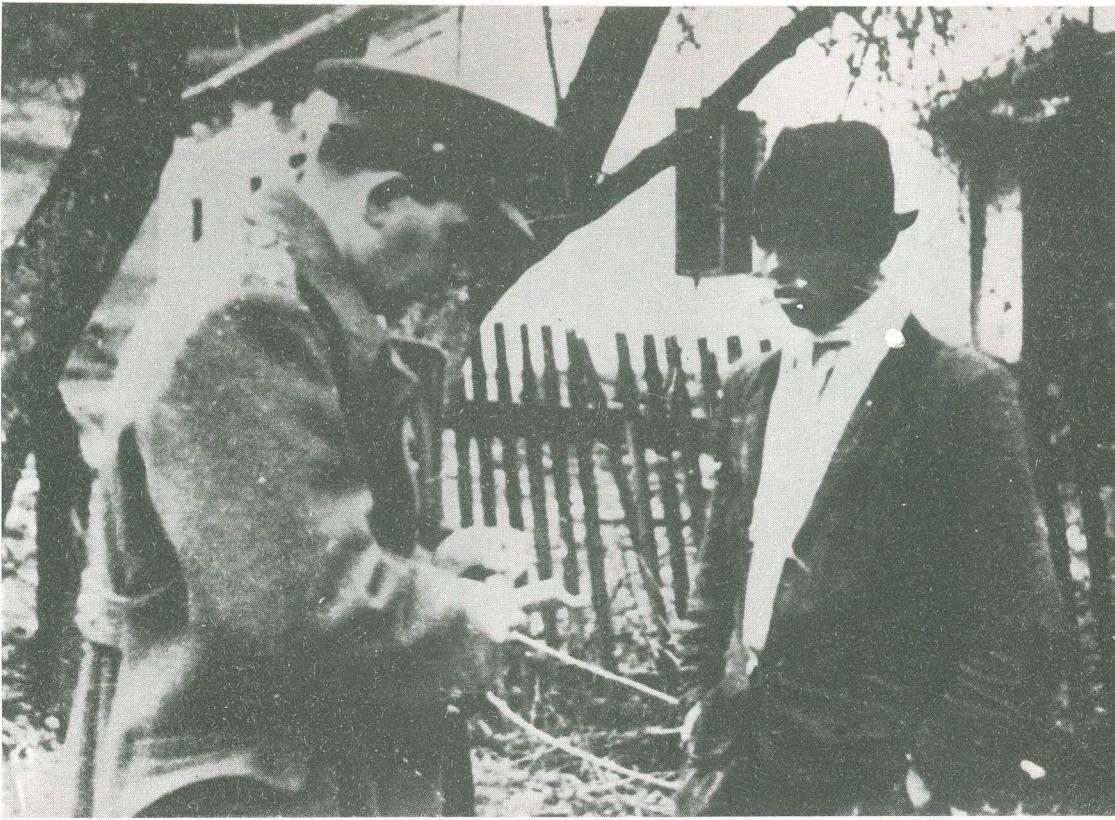
24 Veliteľ 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády plukovník V. Přikryl pri rozbore bojovej si-tuácie

25 Čs. a sovietski vojaci vo chvíľach odpočinku ►

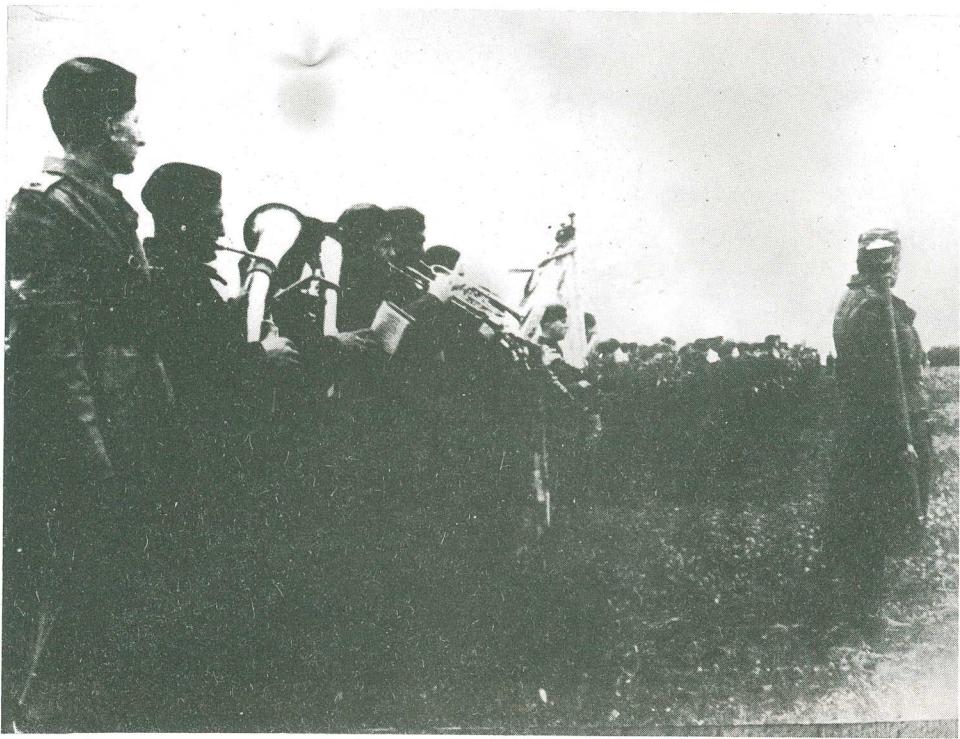
26 Čs. tankisti v predhorí Karpát ►

29 Redaktor denníka Za svobodné Československo podporučík Koval v rozhovore s obyvateľmi Vyšného Komárnika

◀ 27—28 L. Svoboda s čs. dôstojníkmi na čs.-poľskej hranici

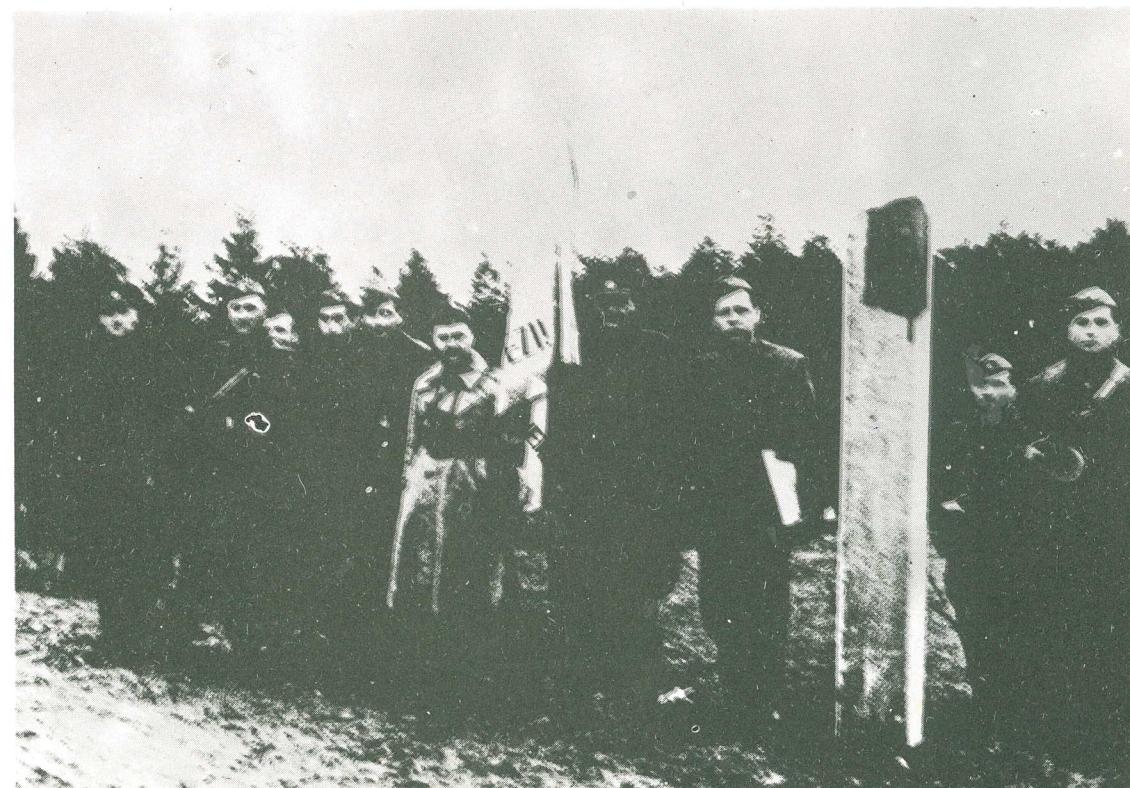
30—31 Dychová hudba 1. čs. armádneho zboru na čele s V. Nejedlým

32 Príslušníci tankového zboru v Ladomirovej

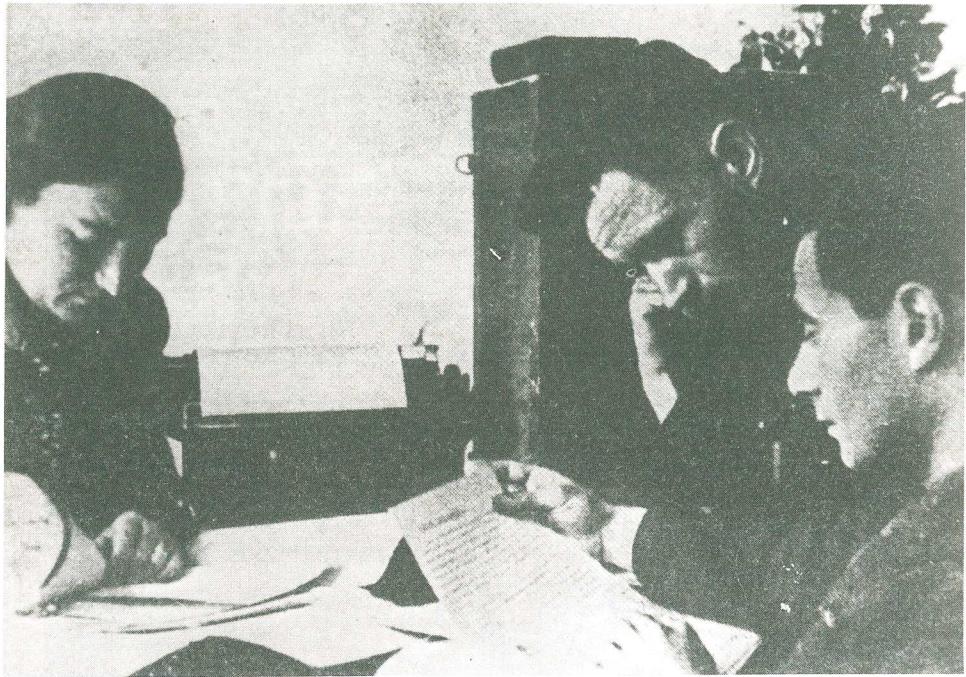

33 Generál J. Vedral-Sázavský (piaty sprava) pri hraničnom stípe

34 V. Bezek (vľavo) v rozhovore s kapitánom Šiparom, redaktorom novín *Krasnaja zvezda*

35—36 Redakcia čs. frontových novín

НАШЕ ВІЙСЬКО В СРСР НАШЕ ВОJSKO В ССР

ТІДЕНІК НС. ВОЈЕНСКІ ЄЗОНОТЫ
у ССР

Ročník II. 1°. července 1943. 17/28*

Увінчі білій
Медzi поясі кавалії
Cs. vojaci na str. v.
V-duchu Huga a hrstí
Hitlerovov se učí
ekonomost
Z našeho života.
Na nás čeká výtržna
Bílonožec má všechno
zakarpatských dívek
z radějského města.

НАШ ПУТЬ.

Слов'яна наше, недоволено-ль зі
культурою пра-шанні...
Так житро-глуко, монотони
Нам пісні запевняті.

«Х, немчура, ти уперти!—
Тебе є хотілось на відсток-но відс. пр-вов?
Кровок-тох ух четверти
в так « ох, а піснів же»

Твоя «культура» — віст сна!
Буди-т дешевув'юв обов' ду;
Кровавий «маль», вівоб' вади, охильни,
а ти сучу-зів народу.

Вс-звирота-и в-татрах ч-тих Прягой?
Св-репети-чи пр-дет х-ної!
На-рой с-хекав-и в-татрах!
Не спеште ти, чум-лодки!

—Вот голову сайдур
Поділять чесні грабріз, і уст — по потен
За деревоз-т «х-чності» викору
Он хот-т кровавим палачом.
Ребята юн от Чечній тут ѿх до Хеба
Нас-род-на зовет лоної
Цад-т гостини, мы ли за-засу-го, но щад-т юн в-хоби,
Тоим. — ѿх стати-ти-шкод.

Скви-про-ч, ведь за сарбоду
Наш-сы вехъ ступети-зпред,
Понят-и за деррасы, груб-сть, злобу,
За поднево-зкими нарад.

ШТУДІИ РОЖЕРІ.

ČESKOSLOVENSKÉ LISTY

ČASOPIS ČESKOSLOVENSKÝCH OBČANŮ V SSSR

Cts. M. Roč. II. MOSKVA 1. srpen 1944. Cena 50 kopek

Počátek konce

Rosyák událostí, které se dnes odrážejí v zprávách o nejnovějším poslání Hitlerova tyranie — je tu pochádějící strašidlo tragédie, kterou lidstvo možná bude prožít v historii světa. Tyto události stojí před historickou vlnou, kterou následuje vlna, která může smrtí spomenutých. A následují nejdramatičtější události v historii České republiky s významem pro svět.

Studia armády, která svým hromadným způsobem způsobila překon výšky množství výroby, která svými stavbami vytváří všechny podmínky pro výrobu nových sil, dostala i v poslední etape války vlastní a rozhodující úlohu při vývoji vlastního vojska. Rada armády vydala významnou výzvu, aby se armáda vzdala všech sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Její výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu. Výzva byla vydána v roce 1942, když byly všechny silnice v Německu uzavřeny.

Vojenská akademie vydala výzvu, která se vztahuje k výrobě nových sil, které mohou být využity proti Hitlerovu tyranu.

Uschovat na památku!

SMRT VETŘELCŮM A ZRÁDCŮM!

Za svobodné Československo

DENÍK I. ČESKOSLOVENSKÉHO SBORU V SSSR

PÁTEK, 6. ŘÍJNA 1944.

ZVLÁŠTNÍ VYDÁNÍ

Prapory Československé republiky vlají nad našim pohraničím

JSME DOMA!

Po tuhých krvavých bojích I. čs. sbor v SSSR bok po boku s hrdinnou Rudou armádou vkročil do vlasti. A teď začne velké čištění Československé republiky od Němců,

Maďarů a zrádců!

B. R. — Dokázali jsme to! Jsme doma. S bratrskou pomocí vzdálené Rude armády jsme si vybojovali poslední, nejtěžší, největšími oběťmi vykoupený úsek cesty do vlasti. Nad rodinou pánů, kterou nám ukradli, poslali a vydrancovali fašistickí vojevůdci, zavály opět červenomodrobílé vlajky Československé republiky, prapory demokracie a pokroku. S Rudou armádou—osvoboditelkou národu a s námi vchází do vlasti nový, šťastný, svobodný život.

Kolik vznámených myšlenek gánů všem proletiovlávou v těchto pohnutých a spravedlivých chvílích!

S radostnými pocity vzdělostí mísí se především krev našich kamarádů, po širých pláních Ukrajiny, přes Žaikov a Bilov Církví, přes Černachov a Kijev až k Sokolovu. Fred nasími traky vystavájí

bratři rudoarmějci. Bez Vás bychom tu nebyli! Dlouho jeme požívali Vašeho srdečného pohostinství. Vy jste nás učili a posilovali na naši cestu. Vy jste nám svýimi silnými pažemi stálečným srdcem a těžkými oběťmi prokletství cestu zí sem.

Teď hrdina Rudá armáda přichází do našeho domu. Jde nám jej odišťovat od německých a maďarských lupilů. Postaráme se, aby ji nás lid zahrnul takovou láskou, jako své rodne děti. Postaráme se, aby bratrství národů SSSR a Československa žilo věčně!

Náš vzpomínky letí za hory a lesy Karpat, zkropené krví našich kamarádů, po širých pláních Ukrajiny, přes Žaikov a Bilov Církví, přes Černachov a Kijev až k Sokolovu. Fred nasími traky vystavájí

СПАСИБО ВАМ БРАТЬЯ КРАСНОАРМЕЙЦЫ!
ЧЕХОСЛОВАКИЯ ПРИВЕТСТВУЕТ
И БЛАГОДАРИТ СВОИХ ОСВОБОДИТЕЛЕЙ!

Nová Sloboda

Nový vydavatelství v Bratislavě

Vydávajú československí vojaci pre slovenský ľud

N. roč.

Štvrtok, 11. január 1945.

C. 8.

Postup v Budapešti

Sovietske vojska v Budapešti postupujú. Bol obsadené hlavné mesto a postupuje súčasne súčasne obklukované nemecké jednotky v mestu. Bol obsadený mestský sat „Népliget“, sídlo na stroje „Horthy-Schönz“, mestské lístiev Pestszentgrót a Košice. Bol obsadené viac, ako 360 domových blokov.

Na severozápad a na západ od Budapešti sovietske vojská úspešne odražali útoky pechoty a tankov nemeckého. V tomto priestore bolo zničených 60 nemeckých tankov.

Na severnom brehu Dunaja, na severovýchod a na východ od Komána, Červená armáda pokračovala v ofenzive a oslobodila okresy: Svätý Peter, Kátko, Tisza, Chetin, Iza, Nová Ďala. V tomto priestore bolo zničených viac než 1000 nepriateľských vojakov.

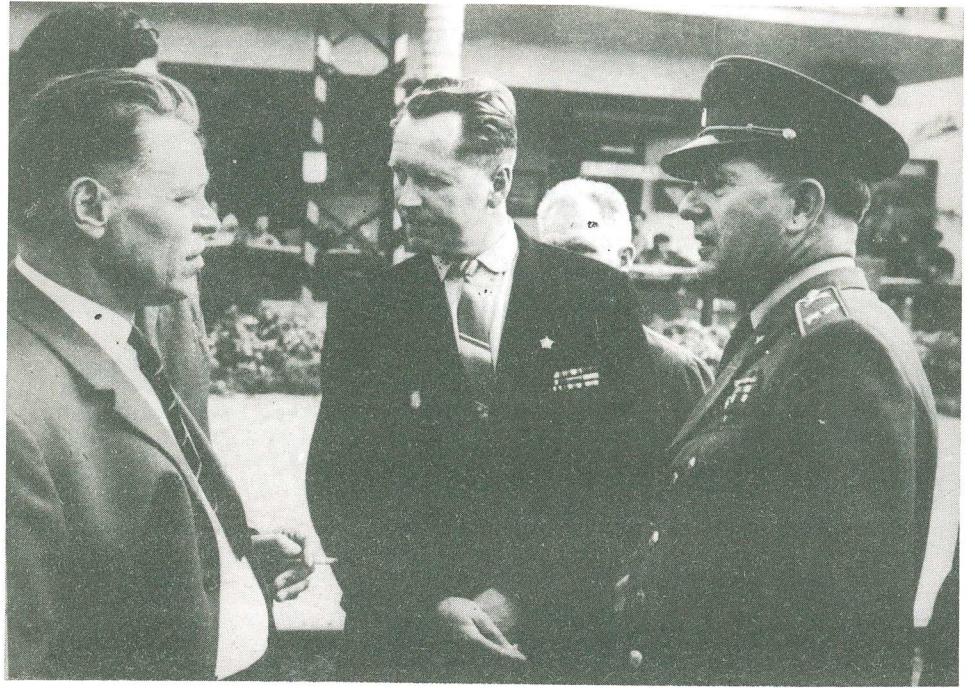
VOJNA NA ZÁPADO

Spojenecké vojská stredy na postavenie nepriateľa na západnom brehu rieky Masa a načiže nepriateľské predmostie. Na severnom krídle ardenského výstupu bol odčistený západný brok rieky Salm. Spojenci sa upervali v priestore časti St. Vite-Larache. Na juhovýchod od Grandmenille bol obsadený Cauchan a bol odčistený od nepriateľa východný brok rieky Urt. Na juhovýchod ardenského výstupu bol odčistený od nepriateľa Bonruč, ktorý v posledných dňoch dvakrát prešiel z ruk do ruk. Nepriateľ stupňuje svoj odpor na východ od Tiller.

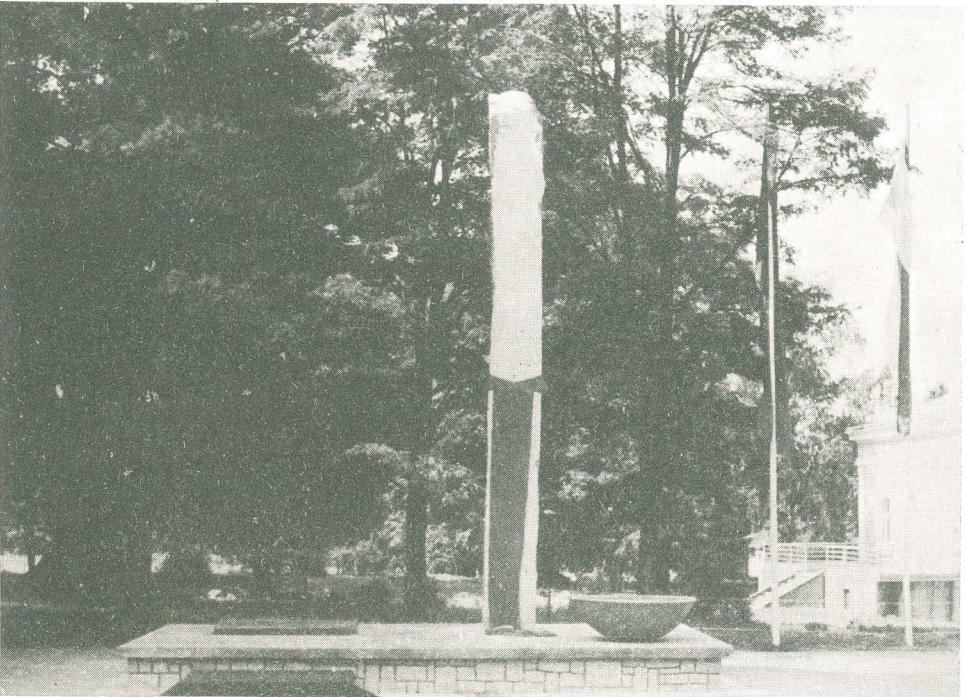
Spojenecké jednotky, ktoré postupujú na východ od Saargaua, obchádzajú Riehligen. Na juh od Strasbourgu tanky a panceria nepriateľa pokračujú v aktívnej činnosti.

Viac než 700 ťažkých bombardéravých „Heinkel“ v sprievode 200 stíhačiek podniklo nálet na nepriateľské letecké križiaky v Nemecku, v Belgii a Luxemburgu. Na net 800 anglických letadiel dvakrát bombardovalo mesto Mnichov a iné mestá v Nemecku.

vôľa, aby mi podla svojich ľudev Československá republika. Od začiatku nadinamo bližu. My — národ, ktorý sabojčívať svoj nový, ľudový štát, ktorý bojuje, aby sa

41 Stretnutie na Dukle v roku 1964. Zľava: plukovník N. J. Šukajev, plukovník V. M. Gorjačev a podplukovník M. Sabadoš

42 Nowosielce, PLR — pamätník vojakom 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády

43 Príslušníci 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády pri pamätníku v Nowosielcach

**Dukla
večne živá**

7

Zborník spomienok účastníkov karpatsko-dukelskej operácie a odborných prác
Zostavili a na vydanie pripravili PhDr. Ivan Mindoš a PaedDr. Jozef Rodák

Fotografie: Archív Dukelského múzea vo Svidníku
Fotografie na obálke: Dionýz Dugas

Vydať Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., Košice pre Dukelské múzeum vo Svidníku roku
1985. Zodpovedná redaktorka Mária Gondová. Technická redaktorka Janka Starincová. Náklad
3500 výtlačkov. Vydanie prvé. 144 strán + 32 obrazovej prílohy. AH 14,34 (z toho fotografie 3,61).
VH 14,55. Vytlačili Duklianske tlačiarne, n. p., Prešov. Povolenie SÚKK č. 1823/I—84

83 — 013 — 85
02 Kčs 25,—